

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Tereza Křištofová

Čarodějnické procesy na severní Moravě v letech 1678 – 1696

Represe čarodějnictví v českých zemích

Witch trials in North Moravia between 1678 and 1696

Repression of witchcraft in the Czech Lands

Praha 2013

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, CSc.

Chci zde poděkovat svému vedoucímu práce panu profesoru Jaroslavu Čechurovi za odborné rady při psaní mé diplomové práce. Jsem mu vděčná za podporu, kterou mi projevil, za úsměvy, kterými při našich konzultacích vždy hýřil a za nekonečnou trpělivost, se kterou snášel mé věčné odkládání odevzdání této práce.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 11. prosince 2013

.....

KLÍČOVÁ SLOVA

čarodějnice – heretici – inkvizice – kouzla – magie – procesy – sekta – zákonodárství

KEYWORDS

Witch - Heretic - Inquisition - spells - magic - Processes - sect - legislation

V českých zemích se první písemné zmínky o negativním vnímání magie objevily už v 11. století, ale teprve v polovině 14. století získaly zákazy praktikovat kouzla přesnější kontury. Právně byl delikt čarodějnictví v městských a hrdebních zákonících definován až v 16. a 17. století. Právě na přelomu těchto století zaznamenáváme nárůst procesů s osobami obviněnými ze zneužívání kouzel. Ve většině soudních stíhání z této doby však praktikování magie bylo druhotným obviněním a pachatelé byli primárně souzeni především za travičství a infanticidu. Procesy s čarodějnicemi, kdy bylo odsouzeno více jak deset osob, se vyskytovaly v Českém království pouze výjimečně. Pouze pronásledování čarodějnic v některých slezských knížectvích a na severní Moravě během 17. století se těmto trendům vymykalo. Na severní Moravě se nejrozsáhlejší čarodějnické procesy odehrály v letech 1679 – 1696 na panství Velké Losiny a ve městě Šumperk, kde přišlo o život 81 údajných čarodějníků a čarodějnic. Podobně jako u mnoha jiných stála za vypuknutím zdejších čarodějnických procesů ukradená hostie. Soudní řízení se odehrávala v režii soudce Jindřicha Františka Bobliga z Edelstadtu, který si na mnoho let získal důvěru místní vrchnosti. Ačkoliv zákonodárství i v následujících letech obsahovalo trestní nařízení proti deliktu čarodějnictví, díky zásahům panovnice Marie Terezie v 50. letech 18. století, která si nárokovala mít poslední slovo v případech, v nichž figurovalo užívání kouzel či nadpřirozené jevy, nakonec tyto procesy zcela ustávají.

In the territory of the current Czech Republic, the first written mention of the negative perception of magic appeared as early as in the 11th century, but it was only in the 14th century when the prohibitions to practice magic got more precise contours. Legally, the offense of witchcraft in Municipal and Capital Crime Codes only was defined in the 16th and the 17th century. It was at the turn of these centuries when we saw increase in processes with persons accused of abusing spells. However, in most prosecutions of that time, the abuses of magic only were secondary charges and the perpetrators were condemned, only occurred in the Czech Kingdom rarely. Only the persecution of witches in some of the Silesian principalities and in northern Moravia during the 17th century got out these trends. In northern Moravia, the largest witch trials took place in the years 1679 – 1696 in the Velké Losiny estate and in the town of Šumperk, where 81 alleged sorcerers and witches were killed. Like in many other cases, also here the outbreak of local witch trials was inspired by a stolen host. Court proceedings took place under the direction of Judge Heinrich Franz Boblig of Edelstadt, who for many years gained the trust of the local nobility. Although the legislation continued to contain criminal offense against witchcraft even in the next years, thanks to the intervention of monarch Maria Theresa in the 1750's, who claimed to have the last speech in cases, in which the use of magic or supernatural phenomena, was involved, ultimately these processes completely ceased.

OBSAH

ÚVOD	9
I. VNÍMÁNÍ MAGIE A ČARODĚJNICTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH	36
1. 1. Represe čarodějnictví v období „temného“ středověku	36
1. 1. 1. Panovnická a církevní nařízení	36
1. 1. 2. Husitství a jeho postoj k pověřeným praktikám	41
1. 1. 3. Právní hledisko postihu čarodějnictví	42
1. 2. Čarodějnické procesy v raném novověku	44
1. 2. 1. Čáry a kouzla praktikovaná v raně novověké společnosti	44
1. 2. 2. Kodifikace městského práva a prosazení inkvizičního procesu	47
1. 2. 3. Nárůst počtu obětí čarodějnických procesů	53
II. VELKÉ LOSINY V ZAJETÍ PROCESŮ S ČARODĚJNICEMI	59
2. 1. Čarodějnické procesy na Moravě do poloviny 17. století	59
2. 2. Žerotínové ve Velkých Losinách	61
2. 3. Za vše mohla ukradená hostie	63
2. 3. 1. Soudce Boblig přichází na scénu	64
2. 3. 2. První výslechy v září 1678	67
2. 3. 3. Pobyt ve vězení	71
2. 3. 4. Výslechy v roce 1679 a právo útrpné	71
2. 3. 5. Vyhlášení rozsudku a exekuce	75
2. 4. Další dějství losinských procesů	77
2. 5. Spory soudce Bobliga s klérem losinského panství	78
2. 6. Fridrich Kopp a ukradené srdce Juliány ze Žerotína	81
2. 7. Další roky zasedání inkvizičního tribunálu	82
III. ŠUMPERK V OSIDLECH STRACHU Z ČARODĚJNIC	84
3. 1. Procesy s čarodějnicemi se rozšiřují do Šumperka	86
3. 1. 1. První zřízení šumperského inkvizičního tribunálu	87
3. 2. 1. Proces s Marií Sattlerovou musí dál pokračovat	89
3. 2. Případ šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera	91
3. 3. Další léta činnosti tribunálu	96
3. 4. Olomoucká anabáze	98
3. 5. Konec procesů s čarodějnicemi v Šumperku	98

IV. MEZI VÍROU A ROZUMEM.....	100
4. 1. Procesy s čarodějnicemi na počátku 18. století.....	100
4. 1. 1. Hrdelní řád Josefa I. a jeho vliv na soudní stíhání čarodějnic.....	100
4. 1. 2. Muži a jejich čarodějnická doména	102
4. 2. Fenomén vampyrismu na severní Moravě.....	104
4. 2. 1. Případy vampyrismu v českých zemích.....	104
4. 2. 2. Paralely mezi čarodějnictvím a fenoménem vampyrismu.....	105
4. 2. 3. Procesy s vampýry v první polovině 18. století.....	106
4. 2. 4. Zásah Marie Terezie proti lidovým pověrám.....	108
4. 3. Marie Terezie a čarodějnictví.....	111
4. 3. 1. Případ pastýře Poláka.....	111
4. 3. 2. Constitutio Criminalis Theresiana a artikul o čarodějnictví	113
4. 3. 4. Diskuze mezi intelektuály o existenci čarodějnictví	117
ZÁVĚR.....	120
PRAMENY A LITERATURA.....	123

ÚVOD

Čáry a kouzla, která shrnujeme pod pojem magie¹, byly nedílnou součástí lidského bytí od nepaměti a provázely jednotlivce i skupiny v podobě rozmanitých rituálů od narození až po smrt. Tyto rituály měly zejména léčivý a ochranný charakter, který měl zaručit záštitu nejen osobám, ale i jejich domovům, domácímu zvířectvu a polím. Dokonce ani vytrvalé snažení představitelů křesťanské církve, kteří neúnavně brojili proti tradičnímu užívání kouzel mezi lidmi, nedokázalo potlačit takto rozšířené znalosti o účinnosti magie mezi lidmi napříč různými společenskými vrstvami.

Po celá staletí se věřilo, že náš svět v sobě ukrývá určité přírodní síly, které mohly způsobit neobvyklé konsekvence. V raném středověku se však k tomuto základnímu pojetí magie připojilo další mínění, které slučovalo působení magie s vyvoláváním démonů, kteří měli splnit požadavky toho, kdo je vzýval. Přírodní magie byla chápána spíše jako určitý druh vědy, která se zabývala více skrytými silami než těmi zjevnými. Naopak démonická magie byla spojována s náboženstvím, či spíše s jeho zvrácenou, překroucenou formou. Tyto dvě podoby vnímání magie vedle sebe od dob raného středověku koexistovaly a hranice mezi nimi plynule přecházely².

Na následujících řádcích se pokusím naznačit, jakým způsobem se během staletí formoval delikt čarodějnictví a jakým směrem se ubíraly represe tohoto fenoménu. Neboť fascinace učenců, jak církevních tak i později světských, byla jedním z mnoha faktorů, které zapříčinily velké hony na čarodějnice v době raného novověku.

Termínem „magie“ původně označovali starověcí Řekové umění zoroastriánských perských kněží, kteří se v 5. století před naším letopočtem usadili u Středozemního moře. Jejich neobvyklé dovednosti, mezi něž patřila astrologie, léčitelství a rozmanité okultní praktiky, budily u Řeků nedůvěru a magie pro ně implikovala něco temného a zlověstného. To ale neznamená, že některé stránky tohoto umění perských kněží sami časem nepřejali, ačkoliv v nich podněcovaly strach³.

Podobně negativní vymezení přejala i římská kultura. Už roku 495 před. n. l. byl vydán takzvaný Zákon 12 desek. V něm nacházíme příkaz trestat zneužití kouzel, který by

¹ Definice tohoto termínu je v zásadě dodnes nejednotná. V jejím výkladu se střetávají hermetické, etnologické a kulturně-historické pohledy, které se jen v některých bodech shodují. Zjednodušeně lze říci, že magie je určitý souhrn vědění obsahující gesta a rituály, které byly předávány nejčastěji v orální, později i v písemné podobě, a prolínaly se v mnoha ohledech s přírodními vědami.

² Richard KIECKHEFER, *Magie a čarodějnictví ve středověké Evropě*, in: Robert Muchembled (ed.), *Magie a čarodějnictví v Evropě*, Praha 1997, s. 17

³ Richard KIECKHEFER, *Magie ve středověku*, Praha 2005, s. 26

zapříčinily zničení úrody nebo ovlivňovaly počasí. Tento trend trestat některé magické praktiky přetrval po celou dobu trvání římské republiky a plynule přešel i do období císařství. Počátkem 1. století n. l. za vlády císaře Tiberia (14 – 37 n. l.) byl udělován trest smrti pro ty osoby, které se ve spojení s magií dopustili travičství. Ve třetím století císař Dioklecián (243 – 313) zavedl pro jedince odsouzené za užívání škodlivých kouzel trest smrti upálením. Tato forma trestu za čarodějnictví se stala v pozdějších staletích převažujícím precedentem⁴.

V počátečních obdobích své existence se s podezřením z praktikování magie potýkali i první křesťané. Ačkoliv Římská říše byla v oblasti náboženského vyznání tolerantní a do svého pantheonu přijímala cíleně i božstva vzývaná na dobytých územích, vůči těm, kteří měli provozovat tajné okultní obřady, benevolentní nebyla a pronásledovala je jako nepřítel státu. K takové skupině, podle jejich názoru, měli patřit i křesťané, kteří své obřady vykonávali v ústraní a při římských náboženských obřadech odmítali veřejně provádět oběti římským bohům. Byli proto svými nepřáteli obviňováni, že na svých tajných shromážděních pořádají incestní orgie, při nichž vraždí a pojídají malé děti a klaní se oslu⁵.

Avšak i pro samotnou křesťanskou kulturu měla magie pejorativní význam a proto už v prvních stoletích existence církve se její učenci snažili s tímto fenoménem vypořádat nejen po stránce státoprávní, ale i na bázi lokálních synod⁶.

V roce 319 zavedl Konstantin I. Veliký (306 – 337) trest smrti upálením i pro věštky. Jeho syn a nástupce na císařském trůnu Konstantin II. (337 – 361) dvěma zákony z roku 357 zavedl tuto formu trestu pro všechny formy magie – bílou i černou. Čarodějníci, věštky, ale i astrologové byli v těchto zákonech označeni za nepřátele lidského rodu. Všechny tyto zákony postihující čarodějnictví z období pozdní římské republiky byly následně přejaty do Theodosiova kodexu vydaného roku 438 a posléze i do kodexu císaře Justiniána z roku 529, kde byly shrnuty v kapitole *De maleficis et mathematicis et ceteribus similibus* (C IX., 18, 5)⁷.

Tyto postihy čarodějnictví měly svou oporu v základním křesťanském textu. V bibli nacházíme pasáže, které konání kouzelníků odsuzují. Nejčastěji bývá citována pasáž z druhé

⁴Petr KREUZ, *Čarodějnické procesy a právo*, in: Jindřich Francek (ed.), *Čarodějnické příběhy*, Praha 2005, s. 6 – 7

⁵Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14. – 18. století II. Obležená obec*, Praha 1999, s. 230

⁶Například roku 306 bylo na synodě ve španělském městě Elvira vyhlášeno, že osobám, které se provinily čarodějnictvím, nemá být na smrtelném loži udělena svátost posledního pomazání; roku 314 požadovali představitelé synody v Ankyře pětileté pokání pro ty, kteří byli obviněni z věšectví a léčitelství, deset let pak mělo trvat pokání těch, kteří se pomocí kouzel dopustili potratů; Richard KIECKHEFER, *Magie ve středověku*, s. 58

⁷V období středověku se kodifikace Justiniánova kodexu stala součástí recepce římského práva v západní, jižní, ale i střední Evropě. P. KREUZ, *Čarodějnické procesy*, s. 7; srov. Henry Ansgar KELLY, *Satan. Životopis*, Praha 2009, s. 178

knihy Mojžíšovi (Exodus 22,18), kde Bůh promlouvá k Mojžíšovi na hoře Sinaj a říká: „*Maleficos non patieris vivere*“, což bývá překládáno jako „Čarodějníci nenecháš na živu“⁸.

Na stránkách Nového zákona se nejprve setkáváme s pozitivně vnímanými mágy – králi, kteří spatřili na východě jasně zářící hvězdu oznamující příchod Spasitele. Ve Skutcích apoštolů jsou jako čarodějové (mágové) jmenováni Elimas, kterého Pavel dokonce nazývá „synem Dábla“, a Šimon ze Samáří, jehož jméno a činy jsou uváděny i v dalších církevních textech. V apokryfních *Skutcích Petrových* (2. století n. l.), *Skutcích Petra a Pavla* (3. století n. l.) a *Zlaté Legendě* Jakuba de Voragine je popsán jeho magický let, uskutečněný za pomoci satanových démonů a následný pád zapříčiněný vymítáním svatého Petra⁹.

Podle názorů nejstarších křesťanských spisovatelů mohly být čary a kouzla úspěšně vykonány pouze za přispění démonů. Jedním z prvních křesťanských učenců, kteří toto pojetí rozvinuli, byl Aurelius Augustinus (354 – 430), který ve svém díle *De civitate Dei* (*O obci Boží*) rozpracoval tezi o úzkém propojení mezi demony a magií. Byli to právě démoni, kteří měli vytvořit magické umění a následně ho odhalit lidem. Kouzelníci tedy postrádali reálnou moc a své umění mohli uskutečňovat pouze za přispění démonické síly¹⁰.

V 7. století na Augustinův odkaz, ale i na dědictví antických autorů, navázal ve svém díle *Etymologie* Isidor Sevilský (kolem roku 570 – 636), který čarodějníky (mágy) nazýval *malefici* (škůdci, zločinci). Pomocí kouzel tito čarodějníci zabíjeli lidi a klamali je rozmanitými šalbami. Podstatou Isidorova traktátu bylo detailní popsání rozličných druhů magie, přičemž většina z nich byla svou podstatou druhem hadačství a věštění¹¹.

V období raného středověku se postihy deliktu čarodějnictví objevovaly i v trestních zákonících germánských kmenů a vesměs měly tresty mírnou formu. Ve sbírce zákonů nazvané *Pactus Alamannorum* bylo zakázáno trestat čarodějníky upálením. Podobně i výnos langobardského krále Rotariho z roku 643 obsahuje zákaz upalovat osoby podezřelé z čarodějnictví. V zákoníku *Lex Baiuvariorum*, který byl sepsán v 8. století našeho letopočtu v Bavorsku, nacházíme pokyny trestat konkrétní formy škodlivého čarodějnictví, jako bylo například poškození úrody či uhranutí dobytka. Nikoliv však trestem smrti.

U zákoníků, které byly více ovlivněny pozdním římským právem, byly uváděny daleko přísnější tresty končící smrtí odsouzeného čarodějníka. Zákoník vzniklý v 6. století za

⁸ Správný překlad termínu „*maleficos*“ však zní „škůdce“ a ne „čarodějnice“, jak bývá tento termín od raného novověku překládán. V samotném textu jsou pak pod tímto označením chápány především věštky a jasnovidky, Tamtéž, s. 177 - 176

⁹ Tamtéž, s. 174

¹⁰ R. KIECKHEFER, *Magie ve středověku*, s. 56

¹¹ Například: geomancie je hádání ze země, hydromancie z vody, aeromancie ze vzduchu, pyromancie z ohně, inkantance (zaříkávání) využívá slovních formulek a podobně, R. KIECKHEFER, *Magie a čarodějnictví*, s. 15 - 16

vlády osrogótského krále Theodoricha (†526) požadoval trest smrti pro ty čarodějníky, kteří byli nízkého původu. Ve sbírce zákonů vizigótského krále Chindasvinta bylo čarodějnictví spojováno se zločinem travičství, za které byl stanoven trest smrti, případně byli trestáni rozmanitými mrzačícími tresty. Spojení praktikování magie a travičství nacházíme i u dalších germánských národů, například v durynských, langobardských nebo bavorských sbírkách zákonů¹².

Jedny z nejpřísnějších represí vůči mágům nacházíme ve franckém království. Krátce po dobytí saského území vydal Karel Veliký (742 – 814) výnos nařizující stíhat osoby podezřelé z kouzelnictví nebo věšectví. Trestem za tento zločin mělo být zbavení svobody a otroctví na církevních panstvích. Pokud se u obviněných zároveň prokázalo klanění se a obětování d'áblu, byl odsouzený potrestán smrtí. Následně roku 789 zahrnul Karel do panovnických ustanovení i další trestní nařízení vůči čarodějníkům, která převzal s různých raných církevních výnosů, které mu poskytl papež Hadrián¹³.

Hlavní představitelé křesťanské církve se snažili dát represím namířeným proti čarodějníkům jednotný ráz. Roku 800 bylo rozhodnuto na synodě ve Freisingu, že osoba nařčená z praktikování magie by měla být důkladně vyslechnuta a pokud by bylo třeba, měla být mučena, aniž by však byl ohrožen její život. Křesťanské církvi šlo primárně o napravení hříšníka a potrestání smrtí bylo vždy chápáno jako poslední možnost jak ztrestat nenapravitelné hříšníky. Proto měla být obviněný jedinec uvězněn pouze do chvíle, než se rozhodl řádně kát¹⁴.

Z nemnoha dochovaných soudních záznamů této doby, vztahujících se k magii, vyplývá, že souzeni byli především muži oddávající se nekromancii (neboli negromancii, z latinského slova *niger* – černý). Jejím hlavním účelem bylo vyvolávat demony, kteří měli plnit tužby svých „pánů“¹⁵. Jelikož existovaly i příručky, které popisovaly vyvolávání démonů, můžeme předpokládat, že zde skutečně existovala skupina osob, která věřila v reálnost svého počínání. Muži, kteří se nekromancii věnovali, náleželi především k nižšímu kléru a byli obeznámeni s procesem vymítání d'ábla¹⁶. Pokud znali postup, jak vypudit démona či demony z lidského těla, pak jej mohli téměř totožnými rituály aplikovat i na jeho

¹² P. KREUZ, *Čarodějnické procesy*, s. 7 – 8

¹³ R. KIECKHEFER, *Magie ve středověku*, s. 208

¹⁴ Tamtéž, s. 208

¹⁵ Termín „nekromancie“ se původně vztahoval k vyvolávání stínů mrtvých, kteří měli tomu, kdo je vyvolal, přinášet informace, R. KIECKHEFER, *Magie a čarodějnictví*, s. 24

¹⁶ Už roku 375 se na koncilu v Laodikei řešila problematika kněží, kteří praktikovali kouzelnictví a další příbuzná magická umění. Ti, kteří se takto zpronevěřili pravověrné víře, měli být exkomunikováni. R. KIECKHEFER, *Magie ve středověku*, s. 58

přivolání. Za spolčování s ďáblem byli tito provinilci souzeni jako odpadlíci od pravé víry¹⁷. Dalším společným jmenovatelem v těchto nejranějších procesech s čarodějnicí je jejich častý politický podtext, kdy v nich ať už jako svědci, oběti či jako obvinění byli zainteresováni významné světské či duchovní osobnosti své doby¹⁸.

Mnohá církevní nařízení však spojovala magii a kouzla s ženským pohlavím. Jedním z pramenů, kde je toto propojení nejvíce zřejmé, jsou zpovědní seznamy. Východofrancký opat Reginnon z Prümü (†915) v roce 906 sepsal soubor instrukcí určený pro biskupy a jejich zástupce pod titulem *De synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis libri duo*. Ve čtvrtém oddílu této práce nazvaném „o kouzelnících a čarodějích“ uvádí výčet zakázaných pověřených praktik, které mají být vymáceny. Zpovědní otázky, týkající se těchto provinění, měly být primárně kladeny mužům, neboť jsou to oni, kdo jsou zodpovědní za činy, ale i myšlenky žen, které žijí pod jeho střechem. Kněz se jich má tázat, zda se některá z žen nevychloubá, že může kouzlem měnit city muže v lásku či nenávisť podle své libosti, nebo uzmout či poškodit jeho věci. Dále je zde včleněna pasáž, která byla zřejmě převzata ze staršího franckého kapituláře. V ní se píše o bezbožných ženách, které se staly následovnicí Satana. Díky iluzím vyvolaných demony, se tyto ženy domnívají, že se pod příkrovem noci účastní jízd ve společnosti pohanské bohyně Diany, která je přivolává svým rozkazem. Tento text je nám blíže znám pod názvem *Canon episcopi*¹⁹.

Z Reginnanova díla hojně čerpal biskup Burchard z Wormsu (965 – 1025), který v letech 1007 – 1012 sepsal rozsáhlý traktát *Decretum*, které obsahovalo dvacet knih. V deváté knize, nazvané *Corrector*, jsou rozmanité typy otázek, které měl kněz klást při zpovědi přímo ženě. Mezi nimi jsou i ty, které se týkaly jejich magického počínání. Duchovní se měl například tázat na určité přetrvávání pohanských zvyků, kdy ženy připravovaly pohoštění pro takzvané *Parky*. Dále se ptal, zda žena nepřidávala do mužova jídla a pití kouzelné prostředky, buď aby v něm podnítila touhu, či naopak způsobila jeho impotenci. Burchard přejal do svého díla i mnoho pasáží z *Canon episcopi*. Píše o ženách, které se nechaly svést šalbami démonu a v o určitých nocích na příkaz bohyně Diany či Herodiany opouštěly svá těla. Po boku démonů majících podobu žen, které lid nazýval Hilda,

¹⁷ R. KIECKHEFER, *Magie a čarodějnictví*, s. 24 - 27

¹⁸ R. KIECKHEFER, *Magie ve středověku*, s. 170 - 203

¹⁹ *Canon episcopi* byl následně vtělen do Gratianova dekretu. Carlo GINZBURG, *Noční příběh. Sabat čarodějnic*. Praha 2003, s. 109 – 110; srov. Georges DUBY, *Vznešené paní z 12. století III. Eva a kněžka*, Brno 1999, s. 21 – 23

překonávaly velké vzdálenosti, zabíjely, vařily a jedly maso pokřtěných mužů či bojovaly mezi mraky²⁰.

Reginnan i Burchard se ohledně nočních letů shodují v tom, že šlo pouze o iluze vyvolané d'áblem. Tresty za toto provinění byly relativně mírné. Ženy, které se přiznaly k těmto iluzím, měli činit pokání trvající v rozmezí 40 dní až dvou let. Přísněji, to znamená vyhnanstvím, měly být potrestány ty osoby, které se vychloubaly, že umějí podnítit lásku nebo nenávisť²¹.

Další velký zlom ve vnímání magie a čarodějnictví nastal během 12. a 13. století, kdy se scholastičtí učenci začali s daleko větší intenzitou zabývat démonologií. Na počátku 12. století byl sepsán traktát *Elucidarium*, za jehož autora byl po dlouhou dobu považován Honorius z Autunu. Toto dílo s prvky katechismu v sobě shromažďuje a popularizuje roztroušené prvky znalostí o moci démonů. Zároveň jako první systematizuje a rozčleňuje pekelné tresty do určitých kategorií²². Satan, který byl vládcem těchto „padlých andělů“, měl v dobách raného středověku od Boha propůjčenou pouze moc nad hříšníky a jeho síla se té boží ani zdaleka nevyrovnala. Nemnohá ikonografická zobrazení Satana z raného středověku jen potvrzují, že d'ábel v tu dobu hrál v lidských osudech jen základní roli přisouzenou mu Písmem svatým. Od 13. století se ale vnímání d'ábla a jeho schopnosti zasahovat do lidských osudů mění a d'ábel v souboji s Bohem získává navrch. Je to především vlivem manichejských myšlenek, kdy je postupně kladen větší důraz na princip zla ve vztahu k dobru. Tím, že teologové a kazatelé zvýšili jeho reálný podíl vlivu nad světem, však zpochybnili jedno z nejranějších dogmat křesťanské církve, kterým byla Boží všemohoucnost²³.

Prostřednictvím potulných kazatelů, především z okruhu nově vzniklých církevních řádů františkánů a dominikánů, se od 13. století šířilo povědomí o vzrůstající moci d'ábla i mezi většinovou společností. Podobně i otázka zavrženíhodnosti magie se stala jedním z jejich stěžejních témat kázání²⁴. Je však otázkou nakolik se jim skutečně podařilo víru těchto lidí ovlivnit a je velice pravděpodobné, že v tomto ohledu probíhala mezi teologicky nevzdělaným lidem a učiteli určitá interakce, která formovala jejich názory v této problematice.

Toto pronikání manicheismu na počátku 12. století, které mělo své kořeny mezi bulharskými bogomily, se projevilo především v oblasti jižní Francie. Kataři, označovaní též

²⁰ Tamtéž, s. 14 – 20

²¹ Tamtéž, s. 14 – 23

²² J. DELUMEAU, *Strach na západě*, s. 54 - 55

²³ Tamtéž, s. 65 – 73

²⁴ R. KIECKHEFER, *Magie ve středověku*, s. 219

jako albigenští podle jihofrancouzského města Albi v kraji Languedock, věřili, že tento svět a vše v něm bylo stvořeno Satanem jako vězení, ve kterém drží v zajetí anděly, které odlákal z nebe od Boha. Duše těchto andělů Satan uzavřel do pozemských těl, aby zapomněly na svůj nebeský původ a odsoudil je k nepřetržité inkarnaci, aniž by dosáhly vykoupení. Bůh však seslal na svět jednoho ze svých andělů, kterého katarští ztotožnili s novozákonním Kristem. Ten svým učedníkům odhalil pravou podstatu jejich bytí a ukázal jim obřad spasení. Ten spočíval ve křtu duchem svatým udíleným vkládáním rukou, takzvaném consolamentu. Ti, kdo jej obdrželi, byli zbaveni hříchu a po smrti se jejich duše dále nepřevtělovala, ale navrátila se zpět na nebesa. Stoupenci tohoto hnutí odmítali stávající církevní hierarchii a věřili, že duch a tělo jsou ve vzájemném protikladu, přičemž duch stojí vždy nad tělem. Věřící, kteří chtěli přijmout consolamentum a dosáhnout spasení, se museli zříci všech tělesných rozkoší a stali se přísnými vegany, což mělo demonstrovat jejich pohrdání nad vlastním hříšným tělem. Vzdali se svého majetku, důsledně se vyhýbali všem dalším smrtelným hříchům a svou víru i přes mnohá nebezpečí šířili od vesnice k vesnici. Jen menšina z nich však dodržovala všechna výše uvedená pravidla. Tito Dobří muži či Dobré ženy, jak je stoupenci katarství sami nazývali (inkvizitoři je označovali jako „dokonalé“ – „perfecti“), po zkušební době obdrželi křest duchem svatým, který pak sami udělovali věřícím krátce před smrtí, aby je vysvobodili z vězení jejich těla²⁵.

V polovině 70. let 12. století se v jižní Francii zrodilo učení lyonského kupce jménem Valdes. Inspirován apoštolským životem Ježíše Krista a jeho učedníků se vzdal svého majetku a zasvětil svůj život chudobě a kázání. Ačkoliv se toto učení nijak radikálně neodchylovalo od tradičního katolického vyznání, stalo se trnem v oku místním biskupům, kterým především vadila kázání Valdesa a jeho učedníků. Roku 1179 se Valdes vypravil do Říma, kde v té době probíhal 3. lateránský koncil, aby své učení obhájil před papežem. Alexandr III. sice schválil jeho přísahu chudoby, avšak v podstatné záležitosti kázání si měl opatřit schválení místních církevních úřadů. Lyonský arcibiskup však takové povolení Valdesovi kvůli vzájemným sporům nikdy neudělil. Roku 1182 byl pak Valdes a jeho přívrženci pro ustavičné porušování zákazu kázat vyobcováni z církve a vykázáni z města. O dva roky později byli Lyonští chudí papežem Luciem III. (1181 – 1185) prohlášeni za kacíře. Teprve po tomto vyobcování z oficiální církve se jejich učení stalo radikálnější. Vše, co nemělo přímou oporu v Písmu svatém, považovali valdenští za nelegitimní a ostře proti tomu kázali. Odmítali prolévání krve, přísahy i očistec a tím popírali hodnotu modliteb za mrtvé. Dle jejich učení se jedinci

²⁵ James B. GIVEN, *Inkvizice a středověká společnost. Moc, kázeň a odpor v Languedocu*, Neratovice 2008, s. 15 - 25

mohli zpovídat ze svých hříchů i laikům a postupně mnozí valdenští přijali za své stanovisko, že efektivnost svátostí závisí na mravní čistotě duchovního, který jí udílí²⁶.

Papežství vyhlásilo heretikům boj na několika frontách. Nejprve bylo nutné nově definovat kanonické právo ve vztahu ke kacířství. Po dlouhou dobu biskupové uplatňovali vůči usvědčeným kacířům trest vyobcování z církve a vyhnání jedince z diecéze. Roku 1184 na koncilu ve Veroně vydal papež Lucius III. dekret *Ad abolendam*, v němž ukládal biskupům povinnost minimálně dvakrát do roka navštívit své farnosti a aktivně se podílet na vyhledávání a odsuzování heretiků. Usvědčení kacíři a jejich přívrženci měli být dáni do klatby, měl jim být zkonfiskován majetek a měli být vysídleni mimo diecézi. Tato bula získala podporu císaře Fridricha I. Barbarossy i dalších evropských panovníků²⁷.

Další podstatný krok učinil papež Inocenc III. (1198 – 1216), který v bule *Vergenits in senium*, vydané roku 1199 přirovnal kacířství ke zradě, tak jak ji definovalo římské právo. Po té, co byl v jižní Francii zavražděn počátkem roku 1208 papežský legát Pierre de Castelnau, dospěl Inocenc III. k závěru, že je nutné katary zničit vojenskou silou. V roce 1209 byla proto za souhlasu francouzského panovníka vyhlášena papežem křížová výprava proti languedockým hrabatům, která trvala dlouhých dvacet let, aniž by se jim však podařilo kacíře trvale vymístit²⁸. Ti se stáhli do podzemí a působili dál skrytě převážně ve vesnickém prostředí. V průběhu takzvaných albigenských tažení svolal roku 1215 Inocenc III. do Říma IV. lateránský koncil, kde bylo přijato ustanovení o soustavném pronásledování kacířů. Nově zde také bylo ustanoveno, že každý věřící se měl minimálně jednou do roka dostavit ke zpovědi a svatému přijímání. Kdo tak neučinil, vystavoval se nebezpečí obvinění z kacířství²⁹.

Klíčovým činem pro celoplošné potírání heretických vyznání se stalo založení papežské inkvizice roku 1231. V únoru toho roku vydal papež Řehoř IX. (1227 – 1241) edikt, kterým vyobcoval všechny kacíře z církve a zároveň v něm vzýval církevní i světskou moc k cílenému pronásledování kacířů. Dalším krokem bylo jmenování zvláštních inkvizitorů, většinou z řad nově vzniklého dominikánského řádu, kteří měli pravomoc zatýkat a soudit kacíře. Jejich pravomoci a povinnosti papež Řehoř IX. upřesnil v bulách *Ille humani generis* a *Licet ad capiendos*³⁰.

²⁶ Tamtéž, s. 26

²⁷ Císař Fridrich II. (1194 – 1250) vtělil toto zpřísnění kanonického práva do práva říšského a jako trest pro heretiky odmítající se kát stanovil upálení na hranici, čímž navázal na Justiniánův kodex. Tamtéž, s. 28; I. R. GRIGULEVIČ, *Dějiny inkvizice*, Praha 1982, s. 69

²⁸ Tamtéž, s. 70 – 74; srov. J. B. GIVEN, *Inkvizice*, s. 27 – 28

²⁹ I. R. GRIGULEVIČ, *Dějiny inkvizice*, s. 76 – 77

³⁰ Obě tyto buly byly potvrzeny i následující papeži, tamtéž s. 84 – 85

Inkviziční forma soudního protokolu, která vznikla za pontifikátu Inocence III. na přelomu 12. a 13. století nahradila do té doby obvyklý infamační proces, který se zakládal převážně na iracionálních dokazovacích prostředcích, jako byly ordály a očistné přísahy. Místo toho se hlavním dokazovacím prostředkem stala svědecká výpověď³¹. Tortura, která se až v pozdějších staletích stala nejvýraznějším prvkem inkvizičního řízení, byla v omezeném rozsahu povolena bulou *Ad extirpanda* vydanou roku 1252 papežem Inocencem IV. (1243 – 1254)³². Nejprve se tento typ soudního řízení uplatňoval pouze uvnitř církevního prostředí, avšak během konání IV. lateránského koncilu bylo rozhodnuto využít jej i jako formu soudního řízení vůči osobám podezřelých z hereze. Je třeba si uvědomit, že inkviziční soudní řízení se především snažilo docílit toho, aby usvědčený kacíř litoval svého odpadlictví od pravé víry a náležitě se kál. Pouze zarytí heretici, kteří odmítali uznat to, že se dali svést na scestí, byli předáni světské spravedlnosti, která na nich vykonala trest smrti upálením na hranici³³.

Nebyly to pouze katarské a valdenské hereze, které inkvizice pronásledovala. Už krátce po jejím oficiálním zřízení vydal papež Řehoř IX. 13. června 1233 bulu *Vox in Roma audita est*, která vznikla na základě informací, které mu poskytl generální inkvizitor pro německé území Konrád z Marburgu (†1233)³⁴. V papežské bule je popisován údajný kacířský obřad některých svobodných frýských sedláků z kmene Stedingů. Tento obřad se týkal přijímání noviců do jejich sekty. Novicové při něm museli líbat ropuchu velikosti husy nebo kachny na zadek nebo přímo na tlamu, přičemž vtahovali jazyk a sliny zvířete do svých úst. Po zasvěcení se nováček setkal s bledým a neobyčejně štíhlým mužem s černýma očima. I jeho museli členové sekty líbat na ústa a každým polibkem, studeným jak led, se z jeho srdce vytrácela vzpomínka na křesťanskou víru. Po slavnostní hostině nejzasloužilejší účastníci sekty přicházeli k satanovi, který zde byl přítomen v podobě kočky či psa a líbali ho na řitní

³¹ P. KREUZ, *Čarodějnické procesy*, s. 8 - 9

³² Krom toho bula obsahoval požadavek zřízení zvláštních diecézních komisí určených pro potírání kacířství, které se měly skládat z 12 pravověrných katolíků, dvou notářů a dalších dvou zaměstnanců. Všele této vyšetřovací komise stáli biskup a dva mniši náležící k nově vzniklým žebrovým řádům. Této komisi měla být plně nápomocna i světská moc a taktéž veškeré pravověrné obyvatelstvo obce. I. R. GRIGULEVIČ, *Dějiny inkvizice*, s. 85; P. KREUZ, *Čarodějnické procesy*, s. 9

³³ Za nejmírnější trest, uložený inkvizitory, lze považovat požadavek na uskutečnění několika kajících poutí, dalším stupněm pokání bylo nošení znamení kříže na svrchním oděvu po určitou stanovenou dobu. Trest vězení býval stanoven na doživotí a byl spojen se zabavením majetku odsouzeného. Nejzatvřelejší kacíři, kteří odmítali svých činů litovat, byli předáni světské vrchnosti k potrestání na hrdle. Trest smrti upálením na hranici se však praktikoval v menší míře, než se dříve usuzovalo. J. B. GIVENS, *Inkvizice*, s. 101 – 107, 113, 125 - 132

³⁴ Generální inkvizitor Konrád z Marburgu byl svými současníky považován za nelítostného a bezohledného a jeho počínání si vůči kacířům vyvolávalo hněv i u mnoha příslušníků říšské šlechty. Roku 1233, krátce poté, co mu na shromáždění v Mohuči byla adresována výtka vůči jeho postupům, byl poblíž svého rodného Marburgu ubit skupinou rozlícených šlechticů, jejichž příbuzní se octli v inkvizitorových osidlech. Bedřich ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16. – 17. století*, Praha 1976, s. 25

otvor. Setkání této sekty vrcholila zvrhlými sexuálními orgiemi, které se odehrávaly při zhasnutém světle. O Velikonocích přijímali členové sekty tělo Páně a rozkousané zbytky hostie následně plivali na hromadu odpadků³⁵.

Ačkoliv se církev podílela na souzení čarodějníků a čarodějnic už od raného středověku, inkvizice původně na jejich pronásledování participovat neměla. V prvních dvou staletích její existence římských papežové ve svých výnosech zdůrazňovali druhořadost pronásledování osob podezřelých z čarodějnictví. V roce 1360 však papež Alexandr IV. při podobném napomínání inkvizitorů vyslovil zásadní myšlenku. Věštcí a čarodějníci mají podléhat pozornosti inkvizice pouze v tom případě, pokud bude prokázáno jejich spojení s kacířstvím³⁶.

Toto propojení čarodějnictví s kacířstvím se začalo intenzivněji objevovat teprve ve 14. století. Roku 1326 se papež Jan XXII. (1244 – 1334) rozhodl vydat po poradě s biskupy, představenými řádu a teology bulu *Super illius specula*. Učinil tak na základě obav z šíření magických praktik na avignonském dvoře. Čarodějnictví zde bylo dáno do přímé souvislosti s kacířstvím a papežští inkvizitoři byli oprávněni takto provinilé osoby pronásledovat. Jedinci, kteří se zabývali čarodějnictvím, a odřekli se pravé víry si podle papeže Jana XXII., zasloužili stejný trest jako kacíři. I přes vydání této buly se praxe pronásledovat a soudit čarodějníky inkvizicí nerozšířila v takovém rozsahu, jak papež Jan XXII. předpokládal, a omezila se pouze na území Avignonu³⁷.

Postupně se mezi příslušníky duchovenstva začalo čím dál hlasitěji šířit stanovisko, aby lidé obvinění z tohoto zločinu primárně podléhali inkvizici. Tuto teorii nejobsáhleji interpretoval generální inkvizitor pro Aragonii Nicholas Eymerich (1320 – 1399) ve své příručce pro inkvizitory *Directorium inquisitorum* sepsané roku 1376³⁸. V následujících desetiletích toto mínění zastávalo stále více jedinců a přidávaly se k němu velké instituce, jakou byla teologická fakulta pařížské Sorbony. Za předsednictví Jeana Charliera de Gerson (1363 – 1429) zde bylo roku 1398 potvrzeno reálné pouto mezi herezí a čarodějnictvím³⁹.

V trestních řízeních je velmi dobře patrný přerod, kdy se obvinění z hereze proměňuje v obvinění z čarodějnictví. Po určitou dobu, převážně koncem 14. a v první polovině 15. století, se valdenství, které označovalo herezi všeobecně, a čarodějnictví stávají synonymy

³⁵ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 24; srov. Josef KOČÍ, *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 17. století*, Praha 1973, s. 23 – 24, J. DELUMEAU, *Strach na Západě*, s. 192

³⁶ I.R. GRIGULEVIČ, *Dějiny inkvizice*, s. 136 – 137;

³⁷ J. DELUMEAU, *Strach na Západě*, s. 193

³⁸ Ve svém spisu Eymerich uvádí, že za kacířství lze považovat přítomnost démona při magických aktech a jeho uctívání. Tamtéž, s. 193 – 194; R. KIECKHEFER, *Magie a čarodějnictví*, s. 220

³⁹ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 29

označující totožný zločin. V roce 1420 se konal v Douai proces se sektou, jejíž členové byli ovlivněni učením viklefovců a valdenských. Heretici neuznávali Svatou Trojici, odmítali moc hostie, nevěřili v přímluvu svatých, neuznávali zpověď a o sobotách měli slavit sabat. Členové této sekty se scházeli pod pláštěm noci mimo město, aby vykonávali své obřady, kde měl být přítomen Satan. A i když se zde nevyskytuje obvinění z páchání škodlivých čar, vidíme zde jasně čtyři prvky – sabat, noc, konání obřadů mimo obec a přímý kontakt s d'áblem, které se staly v dalších desetiletích nedílnou součástí deliktu čarodějnictví⁴⁰.

Manichejské pojetí Boha a Satana, které uznávalo katarské hnutí, mělo svůj nezanedbatelný vliv i mezi scholastickými vzdělanci. Teologové té doby se s daleko větší intenzitou začali věnovat otázkám démonologie. Jejich střetnutí se středověkými herezemi jim umožnilo propracovat detailnější obraz odpadlictví od Boha, které postupně aplikovali jako jeden ze zásadních bodů čarodějnictví. Svě vědomosti o zločinu čarodějnictví vzdělanci čerpali i z antických děl, tak i arabské literatury, jejíž recepce intenzivně probíhala od dob pozdního středověku⁴¹.

V 15. století se na stránkách mnoha traktátů církevních učenců zrodil konstantní obraz sekty čarodějníků a čarodějnic, jejíž členové odpadli od pravého Boha a vzdávali hold Satanovi. Vytvořili vzorec stereotypů, které odvodili na základě svých znalostí výsledků heretiků, názorů církevních otců a obsahují i určitou recepci lidových pověrečných praktik⁴².

Mezi základní prvky, které se pojí se zločinem čarodějnictví, byla smlouva s d'áblem, odmítnutí Boha, d'ábelské znamení na těle čarodějníků, účast na sabatu a praktikování škodlivých kouzel majících za následek smrt či neúrodu⁴³.

Pakt mezi člověkem a d'áblem byl zaznamenán už v bibli. Čarodějníci, jež svou moc čerpali z tohoto paktu, přijímali Satana jako svého jediného pána, kterého budou bezpodmínečně uznávat a ctít z hlouby své duše. Na znamení toho se měl jedinec odříct pravého Boha i svého křtu a ve jménu Satana se nechával nově pokřtít. Smlouva, mnohdy psaná krví, byla následně zpečetěna stigmatem, které na těle svého vyznavače vytvořil Satan svým drápem.

Toto d'ábelské tělesné znamení se většinou nacházelo na levé polovině těla a mnohdy se skrývalo na nejintimnějších partiích těla, na genitáliích, nebo dokonce v oku čarodějnice.

⁴⁰ Například papež Evžen IV. zastával pontifikát v letech 1431 – 1447, používal se termín „*Waudenses*“ pro označení čarodějnic klanících se Satanu. Robert MUCHEMBLED, *Dějiny d'ábla*, Praha 2008, s. 51 – 53

⁴¹ Petr DINZELBACHER, *Světice nebo čarodějky. Osudy „jiných“ žen ve středověku*, Praha 200, 3 s. 162 – 163

⁴² O aktuálnosti tohoto tématu v učeneckých kruzích své doby se můžeme přesvědčit například i v jedné z listin papeže Alexandra V. datované do roku 1409 a jehož adresátem byl inkvizitor Pons Feugeron. P. KREUZ, *Čarodějnické procesy a právo*, s. 12

⁴³ P. DINZELBACHER, *Světice nebo čarodějky*, s. 162 – 163

Jedinec obviněný z čarodějnictví byl vysvlečen před svými soudci do naha a zbaven veškerého tělesného ochlupení. Kat, případně lékař, prohledávali tělo obviněného milimetr po milimetru a hledali případnou abnormalitu na povrchu pokožky, kterou bývala odlišně zbarvená piha, bradavice či atypická jizva, ale i mateřské znaménko nepravidelného tvaru. Stigma se mělo vyznačovat necitlivostí vůči vnějším podmětům, proto byla tato znaménka vystavována zkoušce jehlou. Dlouhá jehla byla prudce vražena do podezřelého kožního útvaru (na těle jich mohlo být i víc, a každé se zasloužilo stejně pečlivé prozkoumání) a čekalo se, zda bude zkoumané znaménko krváčet nebo zda dotyčná osoba projeví adekvátní reakci na způsobenou bolest. Při tomto úkonu se však mnohdy podvádělo. Existovaly duté jehly, jejichž hrot se při dotyku s kůží lehce zasunul dovnitř a vyšetřovaná osoba tím pádem nemohla nic cítit. Druhým extrémem bylo vrážení jehel do těla takovou silou, že je nebylo možno následně vytáhnout. Nalezení takového necitlivé znaménka soudce opravňovalo přistoupit k dalším krokům výslechu, které už mnohdy byly spojené s torturou⁴⁴.

Tato zkouška jehlou měla svou starší alternativu ve zkoušce tekoucí vodou, kterou lze považovat za pozůstatek ordálu. Při tomto rituálu byli obvinění spoutáni do kozelce a vhozeni do řeky. Mezi lidem panovala víra, že voda jako čistý živel by nikoho pošpiněného čarodějnictvím nepřijala. Pro ty, kteří tuto zkoušku podstoupili, však čekala pouze smrt. Ti, kteří se na hladině udrželi, byli následně odsouzeni ke smrti upálením a ti, nad kterými se hladina vody uzavřela, se utopili. Tento zvyk je v pramenech ojediněle doložen až do 18. století, avšak v té době však už byl chápán jako pověrečný a jeho užití bylo trestné⁴⁵.

Další ze stereotypů čarodějnictví – sabat – se plně konstituoval po roce 1428 – 1430 pod vlivem prvních velkých honů na čarodějnice. Jejich ohnisko se nacházelo v alpském prostoru, kde v předchozích letech docházelo k hojným střetům s valdenskými. Především během basilejského koncilu, který se konal v letech 1431 – 1445, docházelo k názorovému vření ohledně otázek víry a herezí. Zejména se tak stalo ve specifickém kulturním a duchovním prostředí na panství savojského vévody Amadea VIII. (1383 – 1451)⁴⁶, které

⁴⁴ „Stigma diabolikum“ můžeme v optice tehdejší doby interpretovat jako určitý symbol vyloučení ze standardního života obyvatel obce, kdy tělesné znetvoření, ať už vrozené nebo získané jako důsledek kriminálního činu, odsuzovalo takto postiženého jedince k životu na okraji společnosti. Oficiální technika zkoumání podezřelého znaménka se dokonce rozšířila i mezi lidem, který si pro ověření svého podezření vůči svému sousedovi či sousedce najímali tzv. „napíchovače“ (v Anglii se tyto specialisté označovali jako „prickers“), R. MUCHEMBLEM, *Dějiny ďábla*, s. 79 – 81; P. DINZELBACHER, *Světice nebo čarodějky*, s. 162 – 163

⁴⁵ Richard van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, Praha 2001, s. 26

⁴⁶ Amadeus VIII. byl roku 1439 zvolen na basilejském koncilu vzdorpapežem a přijal jméno Felix V. Úřadu se vzdal až roku 1449 a jeho rezignací skončilo i dlouholeté papežské schizma.

zahrnovalo Savojsko, Dauphine, podstatnou územní část francouzsky hovořícího Švýcarska a severozápad Itálie⁴⁷.

V několika těchto oblastech došlo po roce 1428 k prvním masovým honům na čarodějnice s desítkami obviněných osob. Na základě těchto procesů vznikl roku 1430 traktát s názvem *Errores Gazariorum (Bludy kacířů)* od neznámého autora, který ve svém díle shromáždil a klasifikoval pojmy, jež se objevily ve výpovědích souzených v jazykově francouzských oblastech Švýcarska. Souzené osoby zde byly označeny za členy sekty, která se scházela v synagogách, kde uctívala d'ábla, který se zjevoval v podobě černé kočky, které líbali řitní otvor. Při těchto shromážděních hodovali na tělech mrtvých dětí, které vykopali z hrobů nebo děti přímo zabíjeli. Po té se na příkaz démona konaly orgie. Podobný popis schůzek uctívaců d'ábla byl znám i v minulých stoletích, avšak prvně se zde objevuje v souvislosti s čarodějnictvím. Jako místo setkání uvádí anonymní autor traktátu synagogu – termín sabat se objevuje v pramenech až v pozdějších letech – což je silně ovlivněno antisemitskými názory, které byly trvale přítomny v myšlení tehdejších společnosti⁴⁸.

Mnohem propracovanější obraz satanské sekty pochází z pera německého dominikána Johana Nidera (1385 – 1438). Svě dílo *Formicarius*, které se skládá z několika knih, sepsal v letech 1435 – 1437 během konání basilejského koncilu. Čarodějnictvím a satanskými teoriemi se zabývá pátá kniha, v níž Nider seznamuje svého čtenáře se sektou, která své magické praktiky provozovala v oblasti mezi Bernem a Lausanne. Svě informace především čerpal od Petra von Greyerz, rychtáře z Blankenburgu a nejmenovaného dominikánského inkvizitora z Evianu. Oba dva muži se Niderovi chlubili svou přímou účastí na procesech s čarodějnicemi, ačkoliv pramenně dnes nelze dokázat, že by se konaly nějaké procesy s čarodějnicemi kolem roku 1400 v bernském Simmenhalu, kde měl jako soudce působit Greyerz a taktéž se nedochovaly žádné informace o působení dominikánů v soudobém frankofonním Švýcarsku před rokem 1428.

Členové sekty, popsané Niderem, se odřekli Boha a vzdávali hold d'áblu, měli odmítnout uctívat svatou hostii a při každé příležitosti tajně pošlapat kříž. Na svých shromážděních tito čarodějníci pojídali zavražděná nemluvňata a z částí jejich ostatků připravovali čarodějné masti a tekutiny získané z těchto těl dávali pít svým vůdcům. Johannes Nider je některými historiky, především Carlem Ginzburgem, považován za jednoho

⁴⁷ Robert MUCHEMBLED, *Dějiny d'ábla*, s. 51; William MONTER, *Rané pronásledování čarodějnic ve Švýcarsku*, in: Robert Muchembled (ed) *Magie a čarodějnictví v Evropě*, Praha 1997, s. 43

⁴⁸ R. MUCHEMBLED, *Dějiny d'ábla*, s. 51 – 52

z nejdůležitějších teoretiků sabatu, ačkoliv v jeho popisu sekty postrádáme odkazy na noční shromáždění čarodějníků a jejich letu na tato setkání⁴⁹.

O pár let později, v letech 1440 – 1442, spatřila světlo světa báseň s názvem *Rytíř bojující za zájmy dam*, jejímž autorem byl Martin Le Franc (1410 – 1464), osobní tajemník papeže Felixe V. V umně složených verších zde popisuje rozmanité činy žen v průběhu dávných staletí. Jedním z témat je i slet čarodějnic na synagogu, kde se klaněly Satanu v podobě kocoura, kterého líbaly na řitní otvor, učily se jeho d'ábelským kouskům a setkání následně vrcholila orgiemi. K sepsání této básně zřejmě Le Franca inspirovaly procesy v Dauphine v letech 1436 – 1437⁵⁰. Na tomto díle lze již pozorovat další vývoj teorie o sabatu, jehož kompletní obraz byl dotvořen v druhé polovině 15. století.

Sabat, jenž svého plného obrazu dosáhl koncem 15. století, se odehrával podle pevně zavedených pořádků, jejichž původ lze hledat v rituálech panovnických dvorů a církevních obřadech. Jejich optika však byla převrácená a pokroucená a vycházela z karnevalového tématu světa naruby. Vše, co se na sabatu odehrávalo, sloužilo nejen ke zneuctění křesťanské víry, ale i k popření veškerých platných norem soudobé společnosti.

Tato setkání čarodějníků se odehrávala pod příkrovem noci na tajemných opuštěných místech v lesích nebo horách a účastníci sabatu se na něj ze svých domovů slétávali na násadách košťat, vidlích a pohrabáčích či na zádech rozmanitých zvířat. Létat jim umožňovala speciální kouzelná mast, která obsahovala ostatky nekřtěňátek a rozmanité byliny, a tou si čarodějnice natíraly celé tělo včetně genitálií⁵¹. Satan se účastnil těchto setkání se svými vyznavači v podobě zvířecí či polozvířecí. V pramenech, ale i ve vyobrazeních, tímto zvířetem býval nejčastěji kozel. Čarodějnice a čarodějníci se svému pánu klaněli a přísahali mu nehynoucí věrnost, líbali ho na ruce, nohy nebo na řitní otvor. Tomuto polibku se říkalo „polibek hanby“. Při parodování mše bylo užíváno hostie z plátků řepy s podobou d'ábla, které měly tmavou barvu, místo mešního vína se v poháru nacházela moč a účastníci sabatu se křižovali levou rukou, býval pošlapán kříž, znesvěcena svatá hostie a týrán beránek jako symbol Ježíše Krista. Poté následovala opulentní hostina, divoký tanec a vše vyvrcholilo sexuálními orgiemi⁵².

⁴⁹ C. GINZBURG, *Noční příběh*, s. 89 – 93; srov. W. MONTER, *Rané pronásledování čarodějnic*, s. 41 – 43; R. MUCHEMBLED, *Dějiny d'ábla*, s. 52

⁵⁰ W. MONTER, *Rané pronásledování čarodějnic*, s. 43 – 44

⁵¹ Tyto masti měly obsahovat krom jiných přísad durman a blín, jedovaté byliny, které v přiměřeném množství působily halucinogenně. Otrava atropinem se pojí s bezvědomím, halucinacemi, pocitem létání a euforií, ale i sexuálním vzrušením. B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 31 – 32

⁵² Tamtéž, s. 30 – 32; Josef KOČÍ, *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 17. století*, Praha 1973, s. 12; důkladné genezi sabatu se věnuje C. GINZBURG, *Noční příběh*, s. 48 – 132

Určitou revoluci ve vnímání ďábla a strachu z jeho přísluhovačů přinesl po roce 1450 knihtisk. Díky němu se mohly mezi lidem daleko rychleji šířit nové myšlenky, ale i rozmanité obrazové reprodukce, které mnohdy umocňovaly tištěný text. Od druhé poloviny 15. století se díky tomuto převratnému vynálezu rozšířil počet vydaných démonologických a protičarodějnických traktátů, jejichž územní, ale i sociální rozptyl, byl oproti předešlým staletím daleko širší⁵³.

V roce 1486 byl sepsán démonologický traktát, který měl sloužit jako příručka pro vyhledávání a souzení čarodějnic a jež svým rozsahem a volbou argumentů předčil dosavadní vydaná díla s podobnou tematikou. Na přelomu let 1486/1487 byl pak tento spis vydán u tiskaře Petra Dracha ve Špýru pod názvem *Malleus maleficarum* (*Kladivo na čarodějnice*) a jeho autorem byl dominikánský mnich a inkvizitor Jindřich Kramer – Institoris (1430? – 1505)⁵⁴. Ačkoliv se toto dílo nikdy nestalo oficiální inkvizitorskou příručkou a mělo pouze subsidiární význam⁵⁵, těšilo se jak u církevních, tak později i u světských inkvizitorů velké oblíbenosti, čemuž svědčí jeho opakovaná vydání. Mezi lety 1486 – 1669 bylo *Kladivo na čarodějnice* v západní Evropě vydané minimálně čtyřiatřicetkrát v nákladu 30 až 50 tisíc výtisků⁵⁶.

Institoris ve svém díle čerpal ze své inkvizitorské praxe konané v Ravensburgu⁵⁷ a své názory umocňoval nejen hojnými citacemi s děl církevních otců a bible, ale využíval i

⁵³ J. DELUMEA, *Strach na Západě*, s. 62 - 65

⁵⁴ Za spoluautora tohoto díla byl považován převor dominikánského kláštera v Kolíně nad Rýnem, profesor teologie na tamní univerzitě a inkvizitor Jakob Sprenger (1437 – 1495), který se stal roku 1487 provinciálem dominikánského kláštera provincie Teutonia. Nejnovější bádání shromáždilo dostatek důkazů, které potvrzují Sprengrovu neúčast na sepsání *Kladiva*. První čtyři vydání *Kladiva na čarodějnice* byla vydána anonymně a teprve jedenácté vydání tohoto díla uskutečněné v Norimberku roku 1519 uvádí oba dva dominikány jako spoluautory. P. KREUZ, *Čarodějnické procesy*, s. 13

⁵⁵ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 39

⁵⁶ Podle výpočtů A. Daneta: ve Frankfurtu a v Porýní (14 vydání), Lyon (11), Norimberk (4), Benátky (3), Paříž (2). Proběhly dvě velké vlny distribuce v letech 1486 – 1520 a 1574 – 1621. J. DELUMEA, *Strach na Západě*, s. 62 - 63

⁵⁷ Jindřich Kramer-Institoris byl doktorem teologie a od roku 1482 převorem dominikánského konventu v Schlettstadtu v Dolním Alsasku. Účastnil se čarodějnických procesů v Ravensburgu, kde byly na hranici posílány dvě ženy. Jeho horlivá inkvizitorská činnost však nebyla podporována místními církevními špičkami. Roku 1485 ho přivedla jeho praxe do Innsbrucku, kde se pokusil rozpoutat čarodějnické procesy. Narazil zde však na tvrdý odpor představitelů města, zemské vrchnosti, ale i beixenského biskupa Georga Golsera, který čarodějnické spiknutí odmítal. Dokonce o Institorovi prohlásil, že je stížen senilitou. Na podzim roku 1485 byl Institoris vykázán z hrabství a všechny ženy, které byly na jeho popud uvězněny, se rozhodla městská rada propustit. Právě toto nezdar podnítil vznik *Kladiva na čarodějnice*. Ani jeho další inkvizitorská činnost nebyla příliš úspěšná. Institoris byl poslán do Českého království, kde měl bojovat proti husitství a jednotě bratrské, avšak žádného úspěchu zde nedosáhl a roku 1505 během svého působení na Moravě zemřel v Olomouci, kde je pravděpodobně i pohřben. Wolfgang BEHRINGER, „*Germania, matka tolika čarodějnic. Uprostřed perzekucí*.“ in: Robert Muchembled (ed) *Magie a čarodějnictví v Evropě*, Praha 1997, s. 58 – 59; B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 35

církevních příruček jako je *Canon Episcopi* nebo *Gratianův dekret*⁵⁸. *Malleus maleficarum* se skládá ze tří částí a už z prvních stránek tohoto díla vyzařuje silně misogynická rétorika. Podle autora díla je žena skrz na skrz prodchnuta hříchem a není schopna odolávat svodům ďábla. Latinský traktát je psaný formou otázek a odpovědí, které mají přesně zodpovědět na všechny nejasnosti kolem čarodějnictví.

V první části knihy Institoris řeší především reálnost čarodějnictví a zabývá se zde rozmanitými aspekty spolčování čarodějnice a Satana. Víra v čarodějnice je zde chápána jako základní prvek katolické víry a trváním na opaku se jedinec dopouští kacířství. Svě čáry provádí čarodějnice – neboť těchto aktivit se dopouštějí především ženy – za spoluúčasti démonů, kterým je podřízena. Pomocí kouzel můžou vyvolat lásku i nenávisť. Většina kouzel je však založena na šalbě a klamu Satana, který například může vyvolat klamný dojem neplodnosti muže či vzbudit iluzi zmizení jeho penisu jako určité formy kastrace. Jako čarodějnice jsou zde označovány porodní bábi, které se dopouštějí infanticidy⁵⁹.

Druhá část knihy popisuje možnosti ochrany proti úkladům čarodějnic a ďábla. Vypočítává rozmanité způsoby, kterými čarodějnice škodí lidem. Popisuje vyvolávání krupobití a nepřírozených bouřek, které ničí úrodu a jsou zkázou pro lidi i jejich domácí zvířectvo. Institoris uvádí, jakých svatokrádeží se čarodějnice dopouštějí a jaké rozličné církevní předměty a liturgie využívají při svých obřadech. Také zde věnuje náležitou pozornost inkubům a sukubům a jejich milostným poměrům s lidmi. V této části popisuje problematiku posedlosti démonem a jeho možnostmi vniknutí do lidského těla. Za nejúčinnější prostředek, jak se zbavit takovéto nákazy považuje Institoris exorcismus, pomocí něhož je ďábel vyhnán z těla posedlé osoby. I v této druhé části knihy se věnuje porodním babám, které, krom zločinu infanticidy, zasvěcují čerstvě narozené děti ďáblu⁶⁰.

Poslední třetí díl je procesně právní a je podrobným a plnohodnotným návodem k přípravě, zahájení a vedení inkvizičního procesu proti osobám obviněným z čarodějnictví. Obsahuje 25 otázek, které mají členy soudního tribunálu instruovat při vedení výslechu obviněného. Při zpovídání obviněného mají využít veškerých prostředků, jež mají k dispozici. To platí především pro torturu, která se stala jediným možným prostředkem, jak dosáhnout při výslechu celé pravdy. Byla zde vyzdvížena role udavačství ve vyhledávání osob praktikujících kouzla. Oproti běžnému římsko-katolickému inkvizičnímu procesu Institoris

⁵⁸ Jindřich Institoris cituje velkou řadu církevních a teologických autorit raného i vrcholného středověku. Odkazuje například na dominikánského teologa Albreta Velikého, Sv. Bonaventuru, Bedu Venerabilis, sv. Isidora, Tomáše Akvinského a mnoho dalších. Jindřich INSTITORIS, *Kladivo na čarodějnice. Malleus maleficarum*, (ed.) Jitka LENKOVÁ, Praha 2006

⁵⁹ Tamtéž, s. 37 - 223

⁶⁰ Tamtéž, s. 224 – 451

uznával svědectví exkomunikovaných osob, bezectných, zločinců, spolupachatelů či křivopřísežníků. Ačkoliv měl v klasickém inkvizičním procesu obviněný právo na obhajobu, v textu je tato záležitost přenechána na vůli soudce, který také jako jediný mohl obhájce vybrat⁶¹.

Cela kniha, primárně pak její první a druhá část, je protkána rozmanitými názornými příběhy, které mají kolorovat předkládané názory a dodávat jim punc věrohodnosti. O některých jevech zločinu čarodějnictví však nepodává tak vyčerpávající informace, jaké bychom čekali. O sabatu se autor nezmiňuje vůbec a o smlouvě s ďáblem a stigmatěch se Institoris rozepsal pouze okrajově. Je zde rovněž dán daleko větší důraz na odsouzení lidové magie než v předešlých spisech podobného zaměření⁶².

Důležitou součástí prvních vydání tohoto díla byla papežská bula, která vešla ve známost pod označením „*Summis desiderantes affectibus*“ (S nejtoužebnější žádostí si přejeme). Autorem této buly, která byla vydána 5. prosince roku 1484, byl papež Inocenc VIII. (1484 – 1492) a byla sepsána na přímou žádost Jindřicha Institorise, který ji dokonce sám formuloval. Hlavním důvodem jejího vydání měla být podpora inkvizitorů, jmenovitě právě Jindřicha Institorise a Jakuba Sprengera, v pronásledování čarodějníků na území Německa. Objevuje se zde snaha vyburcovat k činu letargické duchovní i světské vládcy, kteří nemají být nadále slepí k ďábelským rejdmům čarodějnic na svých územích. Podle papeže byly ponejvíce ohroženy čarodějnickou nákazou arcibiskupství Mohuč, Kolín nad Rýnem, Trevír, Salcburk a Brémy. Stíhány měly být nejen osoby nemajetné, ale i zástupci vyšších společenských stavů, dokonce i příslušníci šlechty, pokavád' by se u nich objevilo podezření z páchání maleficií. Svou činnost měli inkvizitoři podporovat tematickými kázáními ve farních kostelech. Na dodržování všech ustanovení papežské buly měl dohlížet štrasburský arcibiskup Albrecht Bavorský, který měl stihnout klatbou každého, kdo by se protivil papežské vůli⁶³.

Význam této buly na procesy s čarodějnicemi však nelze přeceňovat. Jejímu vydání předcházelo přibližně pětaticet výnosů vydaných v rozmezí let 1258 – 1483 třinácti předchozími papeži a do roku 1526 vyšel další tucet výnosů směřující proti čarodějnictví. V následujících letech se však žádné z bul nevěnovalo tolik pozornosti jako právě bule

⁶¹ Tamtéž, s 452 - 462

⁶² J. DELUMEAU, *Strach na Západě*, s. 195

⁶³ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 32 - 35

Inocence VIII. Právě její přetištění v úvodu Kladiva na čarodějnice zapříčinilo, že vešla v daleko širší povědomí příslušníků kléru i laiků⁶⁴.

V druhé polovině 16. století a v první polovině 17. století bylo dobou hojného rozkvětu démonologických traktátů, jejichž autoři pocházeli nejen z řad teologů, ale i právníků či dalších jedinců, kteří ve svých dílech popisovali své vlastní zkušenosti z čarodějnických procesů. Jedním z autorů byl i panovník Jakub VI. /I. Stuart (1566 – 1625). Roku 1597 vyšel tiskem jeho spis *Daemonologie*, v němž shrnul své poznatky o pronásledování čarodějnic ve Skotsku během roku 1590⁶⁵.

Na konci 16. století spatřil světlo světa další démonologický traktát, který vzbudil širokou pozornost a zastínil v té době už zastaralé *Kladivo na čarodějnice*. Tato kniha nesla název *Disquisitionum magicarum libri sex* (Šest knih o vyšetřování magie)⁶⁶ a byla vydána roku 1599 v Lovani, tedy v době, kdy už se plně etablovala víra v čarodějnickou sektu v mnoha oblastech evropského kontinentu. Autorem tohoto spisu byl španělský jezuita Martin Antonio Delrio (1551 – 1608), který ve svém díle sumarizoval a kodifikoval poznatky a zkušenosti svých předchůdců na poli pronásledování čarodějnic.

Delrio ve svém spisu primárně nerozlišuje mezi čaroději a ďábly, neboť ti druzí přenášejí svou moc na ty, kteří uzavřeli smlouvu se Satanem. Čarodějové díky nim mohou pomocí určitých prostředků, jako jsou prášky, rozmanité masti nebo tekutiny, či mrknutím oka nebo pouhým dotykem ruky způsobit nemoc nebo smrt lidem i dobytku, ničit úrodu z polí i zahrad nejen přírodními živly, ale i pomocí ďábelského prášku rozmnožit počty škůdců jako jsou slimáci, kobylky, krysy a podobnou havěť. Díky svému spojení s ďáblem mohou páchat téměř vše, co si usmyslí. Podobně jako Institoris uznává existenci sukubů a inkubů a reálnost sexuálních styků mezi nimi a lidmi a i Delrio popírá jejich možnost plodit potomky. Věřící, že čarodějnice létají na sabat na hřbetech zvířat či na násadách košťat, a to jak fyzicky tak i ve své fantasii. Delrio zastával tvrdý a nekompromisní postoj k obviněným osobám, které si pro své provinění zasloužily pouze smrt. O oblíbenosti tohoto traktátu svědčí, že byl do roku 1725 publikován nejméně pětadvacetkrát⁶⁷.

I příslušníci luteránské a kalvínské církve, které vznikly v první polovině 16. století, věřili v reálnou moc čarodějnic a jejich spojenectví s ďáblem stejně neochvějně jako jejich

⁶⁴ Tamtéž, s. 35

⁶⁵ Petr KREUZ, *Čarodějnické procesy*, s. 11

⁶⁶ Po roce 1611 byl traktát přeložen do francouzštiny pod názvem *Spory a hledání v oblastech magie*. J. DELUMEAU, *Strach na Západě*, s. 65

⁶⁷ Po několikaleté pauze byl roku 1747 vytištěn v Benátkách, nejspíš jako kuriozita minulého století než jako písemnost, kterou by bral někdo zcela vážně, neboť to byla doba, kdy se začalo prosazovat osvícenství a, víra v takovéto zaostalé bludy přestala být respektována.; Tamtéž, s. 65, 70 – 71; P. KREUZ, *Čarodějnické procesy*, s. 19

katoličtí protivníci. Martin Luther (1483 – 1546) nazýval čarodějnice „*děvky d'áblový, které kradou mléko, vyvolávají zlé povětrí, jezdí na kozlech a pometlech, létají na pláštích, postihují lidi ústřelem, způsobují aby zchromli, usychali, trápí malá děcka v kolébce, očarovávají pohlavní údy ...*“⁶⁸. Přejímá tedy veškeré „poznatky“ katolické démonologie a jeho pohled na čarodějnice je podobně misogynický jako v díle *Malleus maleficarum*. Podobně i Jan Kalvín (1509 – 1564) se plně ztotožňoval se starozákonním výrokem „*Čarodějníci nenecháš naživu*“ a v jeho duchu i kázal a konal. V roce 1542, kdy Ženevu krutě zasáhla epidemie moru a představitelé městské rady se nechali přesvědčit Kalvínem, že neštěstí zpřičinily svými d'ábelskými rejdy čarodějnice. V letech 1542 – 1545 se odehrály desítky procesů, kdy část usvědčených čarodějníků čekala smrt na hranici a část odsouzených byla vyhoštěna⁶⁹.

Ne všichni učenci, ať už katolického nebo protestantského vyznání, však souhlasili s názory, které hlasitě vyjadřovali zastánci pronásledování čarodějnic. Pronášet jiné myšlenky, než oficiálně uznávané, bylo velmi nebezpečné a takový odvážlivec se mnohdy těšil pronásledování ze strany světských i duchovních vládců. Přes tato nebezpečí se však našli tací, kteří se nebáli svůj nesouhlas projevit prostřednictvím vlastní tvorby a díky vlivným mecenášům mohli své spisy i publikovat bez strachu z odplaty.⁷⁰

Jedním z nejvýznamnějších odpůrců honu na čarodějnice byl humanista a lékař Jean Weyer (1515 – 1588), který působil od roku 1550 jako osobní lékař juliškoklévského vévody Viléma IV. Jeho učitelem byl Jindřich Kornelius Agrippa z Nettesheimu (1486 – 1535), který byl díky svým názorům intenzivně pronásledován inkvizicí.

Weyer plně navázal na dílo svého učitele a v roce 1563 vydal v Basileji knihu *De praestigiis daemonum et incantationibus ac veneficiis* (O iluzích démonů, zaklínáních a jedech). Weyer své dílo napsal jako reakci na soudobé čarodějnické procesy, ale i jako odezvu na démonologickou literaturu, především pak na *Malleus mleficarum*, které považoval za kompendium pochybných a neopodstatněných názorů. Čarodějnické procesy pro něj byly komplotem duchovních, soudců, ale i lékařů, kteří prohlíželi těla souzených osob kvůli d'ábelským stigmatům. Své názory opíral o své lékařské znalosti a zkušenosti a zpochybňoval reálnost výpovědí obviněných žen, které považoval za duševně nemocné jedince, kteří uvěřili svým představám. Domníval se, že tito nemocní jsou stíženi záchvaty melancholie, padoucnic nebo stařeckou žvanivostí. I přes tyto názory byl přeci jen dítětem své doby a připouštěl existenci Satana a jeho moci. D'ábla však vnímal především jako mistra šalby a

⁶⁸ Tamtéž, s. 43; P. DINZELBACHER, *Světice, nebo čarodějky?*, s. 149

⁶⁹ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 41 – 48

⁷⁰ Tamtéž, s. 49

klamu, který se skutečně může spojovat s některými mrzkými lidmi. Tyto osoby je skutečně třeba pronásledovat, avšak většina osob se do osidel inkvizice dostala neprávem, ať už díky své duševní chorobě, či jako oběti náboženského fanatismu ze strany katolíků či protestantů. Weyerova kniha byla vydána do roku 1568 celkem třikrát a v dalších letech se jí dostalo německého i francouzského překladu. I když se toto dílo ocitlo na církevním seznamu zakázaných knih, podařilo se jeho autorovi získat od císaře Ferdinanda I. (1503 – 1564) patent proti jeho patisku, což lze považovat za neobyčejný úspěch⁷¹.

Roku 1631 vyšel ve městě Rinteln anonymně spis *Cautio criminalis, seu de processibus contra sagas liber* (Opatrnost při obvinění, neboli o procesech proti čarodějnicím). Jeho autorem byl příslušník jezuitského řádu Fridrich Spee von Langenfeld (1591 – 1635). Jako jezuita se podílel na snahách rekatolizovat některá německá protestantská území a mnohokrát byl poslán jako zpovědník k čarodějnickým procesům, což v něm natrvalo zanechalo negativní pocit vůči inkvizičním procesům.

Dílo sepsal formou 50 otázek a odpovědí v nichž se snaží odkrýt celý průběh i samo pozadí inkvizičního stíhání. Odhaluje zde nemorální jednání mnoha soudců a dalších osob podílejících se na chodu soudního tribunálu, kteří bažili pouze po majetku odsouzených. Rovněž poukazuje na nesmyslnou pověřivost, která je podle něj vlastní německému národu. Velké výhrady má k užívání tortury, která mrzačila nejen tělo, ale i duševní stav odsouzených. Krom toho při užívání útrpného práva docházelo nejčastěji ke zneužívání svěřené moci. Vyslýchaná čarodějnice neměla šanci se obhájit a díky tomu většina takto obviněných osob skončila na hranici. Spee soudil, že pokud se bude na německém území pokračovat v podobném duchu, přinese mu to pouze nelichotivé přízvisko jako kraje čarodějnic. Zároveň zde zaznívá ostrá kritika světských i duchovních vládců, kteří dovolili, aby docházelo k takovým nepravostem. *Cautio criminalis* vyšel do roku 1731 celkem ve třinácti vydáních a dočkal se německého i francouzského překladu. Totožnost autora byla veřejnosti odhalena až v 18. století, kdy se o to postaral německý filozof Gottfried Wilhelm Leibnitz⁷².

Odpůrců represe však bylo málo na to, aby dokázali změnit smýšlení společnosti. Vířů v čarodějnice a předsudky s nimi spojené vesměs sdílely všechny vrstvy obyvatelstva. Na přelomu 15. a 16. století se začíná inkviziční proces rozmáhat i u hrdelních soudů a místo teologů se soudních řízení ujali vystudovaní právníci.

⁷¹ Tamtéž, s. 49 – 52; Robert MUCHEMBLED, *Dějiny d'ábla*, s. 72

⁷² O jeho autorství věděli jeho bezprostřední řádoví nadřízení, avšak nijak výrazně proti němu nezakročili. Tamtéž, s. 61 – 65; František SPURNÝ, *Vyvrcholení čarodějnických procesů v 17. století a jejich právní aspekty*, Zpravodaj 35, Ostrava 1988, s. 5

Horlivým zastáncem pronásledování čarodějnic se stal i významný francouzský právník Jean Bodin (1530 – 1596), který je dnes chápán především jako teoretik státu a autor *Šesti knih o státu* vydaných roku 1576. Ačkoliv vyjadřoval v náboženských otázkách určitou toleranci, k problematice čarodějnictví se stavěl nekompromisně. Roku 1580 vydal v Paříži spis *La démonomanie des sorcières* (Démonomanie čarodějnic), v němž pevně vyjadřoval soudobé názory na čarodějnictví. Jelikož byly čarodějnické procesy ve Francii v jeho době pouze řídkým jevem, nikdy nezažil jejich kompletní proceduru, přesto o reálnosti spáchaných deliktů nikdy nezapochoyboval. Svě vědomosti o tomto fenoménu čerpal především z literatury a od svých přátel a známých, kteří se procesů aktivně zúčastnili. Jeho hlavním cílem pravděpodobně bylo dát čarodějnictví určitý legislativní ráz, protože francouzské zákonodárství v této době opomíjelo tento jev a je zde patrná i snaha zamezit lidovým praktikám při hledání důkazu praktikování čarodějnictví, kdy bylo často užíváno zkoušky tekoucí vodou.

I Jean Bodin se drží misogynského postoje a s odvoláním na antické i scholastické autory vypočítává základní vady žen, které vedou k čarodějnictví. Jsou to lehkověrnost, zvědavost, zvýšená citlivost, sklon ke špatnostem, mstivost či upovídanost. Žena byla podle něj „satanovým šípem“ a „stráží pekelnou“ a při výslechu si nezaslouží žádnou shovívavost pro domnělou slabost, ani zmírnění trestu. Ve vyhledávání čarodějníků pak podporoval udavačství jako nejrychlejší formu pro jejich odhalení a radil soudcům, aby nečekali na svolení prokurátora a okamžitě zasáhli proti podezřelým osobám, neboť Francie je sužována tisíci čarodějnic. Velkou část místa ve svém spisu věnoval znevážení názorů odpůrců pronásledování čarodějnic. Svými myšlenkami ho zvláště provokoval Jean Weyer, jehož bezbožnost a rouhačství plně odsoudil. O úspěchu jeho díla vypovídá počet vydání, kdy v rozmezí let 1580 – 1600 celkem desetkrát a bylo přeloženo do latiny i italštiny⁷³.

Od konce 15. století se v některých evropských zemích objevuje snaha o recepci římského práva, které mělo zdokonalit, ale i zmodernizovat zastaralé trestní zákoníky. Měly v nich být přesně popsány jednotlivé zločiny a způsoby jejich potrestání a stejně tak v nich měl být pevně zakotven způsob vedení soudního procesu.

Už roku 1500 se v Říši začalo soustavně pracovat na hrdelním zákoníku, který by nahradil dřívější středověké zákoníky, které se užívaly na jednotlivých územích⁷⁴. Inspiraci a

⁷³ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 55 -56; J. DELUMEAU, *Strach na Západě*, s. 173 – 175; R. MUCHEMBLE, *Dějiny ďábla*, s. 73 - 74

⁷⁴ Především se to týkalo *Saského zrcadla* (Sachsenspiegel), které vzniklo roku 1225 a *Švábské zrcadlo* (Schwabenspiegel), jehož vznik se datuje okolo roku 1275. Oba tyto zákoníky se postupně staly součástí zemských práv ve většině německých zemí. I v těchto zákonících nacházíme ustanovení týkající se praktikování

základ pro vytvoření nového trestního zákoníku, který by měl celoříšskou platnost, našli jeho tvůrci v bamberském hrdelním řádu *Constitutio Criminalis Bambergensis* z roku 1507, jehož autorem byl bamberský hofmistr a předseda tamního dvorského soudu Johannes Friedrich von Schwarzenberg (1465? – 1528). Tento muž se podílel i na sepsání hrdelního řádu císaře Karla V. (1500 – 1558), který nesl název *Constitutio Criminalis Carolina*. První návrh představil Schwarzenberg už roku 1521, avšak říšský sněm *Carolinu* schválil až roku 1532 a o rok později vyšla tiskem v Řezně. Ačkoliv měla *Carolina* za cíl stát se celoříšským hrdelním zákoníkem, knížata přítomná na řezenském říšském sněmu přijala výhradu, takzvanou salvátorskou klauzuli, která přisoudila zákoníku Karla V. v Říši pouze subsidiární právní⁷⁵.

Deliktu čarodějnictví se v tomto hrdelním řádu týkaly celkem tři artikuly. Článek 44 pojednává o kouzlech, jež provozují jedinci za použití knih, amuletů, zaříkávání a dalších podezřelých předmětů, přičemž mohou při těchto úkonech zaujímat neobvyklé pozice. Tyto osoby je dle *Caroliny* třeba stíhat a podrobit tortuře. V artikulu 52 je hlavním tématem výsledky osob podezřelých s užitím čar. Na základě dotazování mají soudci zjistit, kdy a jak čarodějníci působí, zda používají otrávený prach či jiné ingredience, zda se účastní sabatů a zda uzavřeli smlouvu s ďáblem. V109. artikulu se nachází odkaz na Justiniánův kodex, v němž je pro osoby, které užitím kouzel způsobily škodu nebo újmu, stanoven trest smrti upálením. Naopak za praktikování čar a kouzel, které nikomu neublížily, měl soudce stanovit mírný trest a to podle závažnosti provinění.

Carolina se zabývala i užitím tortury při výslechu obviněného, neboť i v tomto ohledu dosud v soudních řízeních dosud nepanovala jednota. V 21. artikulu bylo stanoveno, že nikdo nesmí být zatčen nebo útrpně vyslýchán na základě udání. Nejprve měla být prokázána souzenému vina, teprve po té se smělo přikročit k mučení. Ačkoliv se *Carolina* snažila vnést určitý řád do trestního řízení, přispěla i ona svým podílem k masovému pronásledování čarodějnic na mnoha územích římskoněmecké říše, které zde propuklo na přelomu 50. a 60. let 16. století⁷⁶.

I když měla *Carolina* pouze subsidiární pravomoc, její vliv se zakrátko rozšířil v mnoha teritoriích Říše, kde se stala vzorem nově vzniklých zemských trestních zákoníků. Například v Sasku se tak stalo roku 1572 a v Bavorsku roku 1616. Dosáhla tak fakticky postavení zákona s celoříšskou platností. Svůj vliv rozšířila i do Holandska, Švýcarska, Polska

magie a kouzel. Křesťané, kteří se provinili praktikováním kouzel a travičstvím, měli být upáleni na hranici. B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 143

⁷⁵ Tamtéž, s. 143; P. KREUZ, *Čarodějnické procesy*, s. 17 – 18

⁷⁶ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 143; R. van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, s. 29 – 30; J. DELUMEAU, *Strach na Západě*, s. 200

a držela si ho ve střední Evropě až do počátku 18. století. Například hrdelní řád císaře Josefa I. (1678 – 1711) *Constitutio Criminalis Josepha* vydaný roku 1707 pro Čechy, Moravu a Slezsko stále uznával podpůrnou platnost *Caroliny*. Ta u nás zanikla teprve tereziánskými reformami v druhé polovině 18. století⁷⁷.

Na všech územích, kde se v průběhu 16. století prosadila reformace, ukončila církevní inkvizice svou činnost a už nikdy v těchto oblastech nezískala svůj dřívější vliv, dokonce ani v těch případech, kdy se dané teritorium navrátilo do lůna katolické církve. Pronásledování čarodějnic tam tak zůstalo plně v rukou světských soudů. Nejvíce soudních stíhání čarodějnic proběhlo na území římskoněmecké říše, Švýcarska, Francie a částečně také v Anglii. Naopak země, kde k reformaci nedošlo, jako bylo Španělsko a jeho kolonie, Portugalsko a Itálie, a v nichž si papežská inkvizice až do 18. století udržela pevné pozice, se konal pouze zlomek čarodějnických procesů⁷⁸.

Čarodějnické procesy proběhly v období raného novověku v několika vlnách a v západní Evropě lze jejich vrchol vymezit lety v letech 1560 - 1640. Jejich vrchol ve střední Evropě nastává v letech 1650 – 1680. Je nutné zde zdůraznit, že raně novověké čarodějnické procesy se nacházely téměř výlučně v kompetenci světských soudů, ačkoliv se mnohdy odehrávaly na územích církevních hodnostářů, kteří však měli na svých panstvích postavení světských vládců.

Pronásledováním čarodějnic nebyly komplexně postihnuty celé územní celky, ale mnohdy byly procesy omezeny teritoriálně, kdy mohly postihnout jeden kraj nebo pouze jednu vesnici či město. Čarodějnické procesy byly vyvolány určitými událostmi či určitým souhrnem činitelů. Objevit společný jednotný vzorec pro vypuknutí čarodějnických procesů nelze, avšak lze vysledovat jisté faktory, které mohly mít na procesech raného novověku svůj podstatný podíl⁷⁹.

V prvé řadě zde byla určitá náboženská propaganda podporovaná démonologickými traktáty, obrazovou produkcí a samozřejmě kázáním, v nichž byla zdůrazňovaná nesmírná moc ďábla, kterému slouží oddaná sekta čarodějníků plnící jeho pokyny. Tyto názory byly silně ovlivněny manichejským smýšlením, které mezi teology proniklo vlivem katarského sektářství. Podobně i obraz sekty vznikl na základě jejich zkušenosti se středověkými herezemi. Svůj vliv na obraz čarodějnictví měla i recepce arabské literatury a podobně i seznámení se s některými, dosud neznámými, antickými díly. Intenzita pronikání těchto

⁷⁷ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 144; P. KREUZ, *Čarodějnické procesy*, s. 17 - 18

⁷⁸ Tamtéž, s. 17

⁷⁹ P. DINZELBACHER, *Světice, nebo čarodějky*, s. 106 – 108

názorů do společnosti pak byla zvýšena vynálezem knihtisku. Sama o sobě by však tato dogmatická masáž společnosti nedokázala vyvolat masové pronásledování⁸⁰.

Velký vliv na pronásledování čarodějnic měla reformace. Na mapě čarodějnických procesů jasně září německá území a Francie, kde vládly velmi silné náboženské rozpory ve společnosti. Střety mezi oběma názorovými proudy učinily společnost citlivou na porušení určitých základních článků katolické či protestantské víry. Tridentský koncil, konaný v letech 1545 – 1563, v obranné reakci na protestantská vyznání upřesnil a vymezil katolické dogmatické články a stanovil i tresty za jejich porušení. Například zneužití hostie pro magické účely, od středověku velmi častý prohrěšek farníků, se stalo po tridentském koncilu daleko větším zločinem s mnohdy fatálním koncem, neboť nejeden proces s čarodějnicemi v Evropě zapříčinila ukradená hostie⁸¹.

Jako další faktor se uvádí disciplinace společnosti, kdy byly čarodějnické procesy vyvolány jako důsledek kriminalizace lidových forem magie. Hrdelní trestní řády, jako byla *Carolina*, plně reflektují tuto problematiku. Stanovují za jaké provinění a za jakých podmínek může být jedinec stíhán pro čarodějnictví a ukládá za něj fatální tresty jako upálení nebo stětí mečem.

Čarodějnice byly už od antických časů obviňovány z ovlivňování počasí, kdy měly svým magickým uměním vyvolávat bouře a krupobití či ničivá sucha. Teplotní výkyvy, označované jako *malá doba ledová*, se začaly projevovat ve 14. století a trvaly až do 19. století, přičemž jejich vrchol byl v 17. stoletím. Neobvykle deštivá jara i podzimy mnohdy zapříčinily neúrodu, vyvolávaly hladomory a další epidemie. Ruku v ruce s těmito pohromami se šířila ekonomická krize a zvyšování cen základních potravin. V tomto světle se čarodějnické procesy jeví jako vyústění frustrace soudobé společnosti projevující se agresí vůči osobám, které svými kouzly měly zapříčinit jejich neštěstí⁸².

Procesy s čarodějnicemi v raném novověku se vyznačovaly velký počtem odsouzených žen, které tvořily 80% obětí. V určitých obdobích represe však byl počty ztrát na životech mezi muži a ženami vyrovnané a v středověkých soudních přelíčeních s osobami obviněnými z nekromancie byli primárně souzeni pouze muži. Na základě mnohaletých detailních výzkumů archivních pramenů se v odborných publikacích dočteme, že o život v těchto procesech konaných v rozmezí čtyř století zahynulo maximálně sto tisíc osob⁸³.

⁸⁰ Tamtéž, s. 106 – 108

⁸¹ R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550 – 1700*, Praha 2003, s. 460

⁸² P. DINZELBACHER, *Světice, nebo čarodějky*, s. 106 – 109

⁸³ Petr KREUTZ, *Poznámky k problematice pramenné základny ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku*, FHB 25/1, 2010, s. 96 - 97

Velkou zásluhu na tomto objevu měl paradoxně nacismus, který čarodějnictví vnímal jako křesťanský útlak germánského národa, respektive jeho žen. Roku 1935 nechal zřídit říšský šéf SS Heinrich Himmler tzv. SS-Hexensonderkommando, které mělo detailně prozkoumat informace o všech čarodějnických procesech, které se konaly na tehdejším území římsko-německé říše. Během let 1935 – 1944 výzkumné týmy prostudovaly velké množství archivních pramenů a dobové literatury a vytvořily kartotéku čítající více jak 33 tisíc popsaných záznamových listů formátu A4, které obsahovaly jméno odsouzeného, hlavní body obžaloby, časové rozpětí, po které byl vězněn a datum a způsob popravy. Kartotéka se ke konci války nacházela na zámku Schlawa v Dolním Slezsku a roku 1946 byla převezena do Poznaň, kde byla počátkem roku 1960 zinventarizována a později také převedena na mikrofilmy. Tyto mikrofilmy jsou dnes uloženy v pobočce Spolkového archivu ve Frankfurtu nad Mohanem. Kartotéka je dodnes využívána převážně historiky, kteří se zabývají regionálními hony na čarodějnice a ačkoliv obsahuje drobné nepřesnosti či přímo chyby, jsou zde zaznamenány procesy, jejichž pramenné podklady byly zničeny vinou druhé světové války⁸⁴.

Ačkoliv by se tento úvod mohl zdát příliš rozsáhlý, pokládala jsem za nutné nejprve objasnit základní teologicko-právní aspekty formování deliktu čarodějnictví, než přikročím k samotnému tématu diplomové práce.

První kapitola je věnována genezi represe čarodějnictví v českých zemích od dob středověku až po polovinu 17. století. Zajímaly mě především církevními nařízeními a právní praxe, která byla uplatňována při souzení osob praktikujících škodlivá kouzla. Zločin čarodějnictví v našich zemích býval při většině soudních jednání pouze druhotným zločinem a jen výjimečně se zde objevovaly čarodějnické procesy, kde bylo primárním obviněním spojení čarodějnice s ďáblem.

Losinským čarodějnickým procesům, u kterých bylo primárním obviněním právě uzavření paktu s ďáblem a páchaní maleficií, je věnována druhá kapitola. Na základě dochovaných soudních akt, korespondence i účtů popisují důvody propuknutí čarodějnických procesů na žerotínském panství a jejich optikou sleduji především počátek těchto procesů. Kdo byly obviněné ženy, proč vypovídaly, tak jak vypovídaly a zajímala mě i osoba soudce Jindřicha Františka Bobliga z Edelstadtu.

⁸⁴ P. KREUZ, *Poznámky k problematice* s. 96 – 97, Karen LAMBRECHT, *Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in der schlesischen Teritorien*, Köln – Weimar – Wein 1995, s. 21 -23

Ve třetí kapitole jsem svou pozornost zaměřila na šumperské čarodějnické procesy, které byly těsně propojené s procesy ve Velkých Losinách nejen postavou soudce Bobliga, který stál v čele obou soudních tribunálů. Poslední kapitola je věnována 18. století, kdy osvětské myšlení považovalo všechny aspekty čarodějnictví za nehorázný blud a výplod nevzdělanosti; případně byla tato víra pokládána za projev duševní zaostalosti či jako projev psychického onemocnění

Problematika čarodějnictví se do širšího spektra evropských historiků dostala teprve v 60. letech minulého století a to v rámci mikrohistorie a historické antropologie. Dodnes se toto téma těší velké oblibě a stále vycházejí nové studie. Obecné informace o zrodu fenoménu čarodějnictví jsem v této práci čerpala především ze studií historiků Carla Ginzburga, Jeana Delumeau, Richarda Kieckhefera, Richarda van Dülmena a Roberta Muschembleda⁸⁵, kteří ve svých dílech předkládají ucelený pohled na problematiku magie a čarodějnictví v západoevropském prostoru.

V České republice je tematika čarodějnických procesů reflektována především prostřednictvím regionálních studií publikovaných v odborných časopisech. Před rokem 1989 zde máme pouze dvě sumarizující publikace, které jsou svým charakterem populárně naučné. Jejich autory jsou Bedřich Šindelář⁸⁶ a Josef Kočí⁸⁷, kteří se na základě dostupné literatury a pramenů snaží postihnout čarodějnictví ve všech jeho aspektech od středověku až po 18. století. Ačkoliv je dnes metodologie výzkumu rozmanitější, názorově bohatší a zproštěná tendenční argumentace, zůstávají tyto knihy nadále základním zdrojem informací při zpracovávání tématu čarodějnictví v českých zemích.

V současnosti se soustavně věnují tomuto tématu především Petr Kreuz⁸⁸ a Kamila Rojčíková⁸⁹. Jejich výzkum je zaměřen především na postihnutí jednotlivých regionálních

⁸⁵ Carlo GINZBURG, *Noční příběh. Sabat čarodějnic*, Praha 2003; Jean DELUMEAU, *Strach na západě ve 14. – 18. století. Obležená obec / II.*, Praha 1999; Richard KIECKHEFER, *Magie ve středověku*, Praha 2005; Robert MUCHEMBLED, *Dějiny d'ábla*, Praha 2008; Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století). Náboženství, magie, osvěcenství*, Praha 2006

⁸⁶ Bedřich Šindelář se čarodějnickými procesy zabýval už v době svých vysokoškolských studií a jejich problematice se věnoval v několika studiích. Bedřich ŠINDELÁŘ, *K třídnímu pozadí severomoravských a slezských „honů na čarodějnice“*, ČMM, 1976, s. 265 – 283; Týž, *Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16. – 17. století*, Praha 1986; Týž, *Západ a východ ve vztahu k masovému „honu na čarodějnice“ v Evropě*, SPFFBU, C 27, 1980, s. 77 – 88; Týž, *Čarodějnictví a jeho pronásledování u nás do r. 1526*, SPFFBU, C 28, 1981, s. 177 – 205; Týž, *Hon na čarodějnice v západní historiografii po druhé světové válce*, SPFFBU, C 20, 1973, s. 168 – 187; Týž, *Příspěvek k dějinám slezských procesů s čarodějnicemi se zvláštním zřetelem k procesům frývaldovským v letech 1651 – 1684*, Slezský sborník 44/4, 1946, s. 65 – 80

⁸⁷ Josef KOČÍ, *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 17. století*, Praha 1973; Týž, *Čarodějnické procesy v době temna*, DaS 3, 1960, s. 39 – 41

⁸⁸ Petr KREUZ, *K charakteristice procesního pojednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, in: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. a 18. století (Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995)*, Pardubice 1996, s. 63 – 97; Týž, *Čarodějnické procesy a právo*, in: *Čarodějnické příběhy*, Praha – Litomyšl 2005, s. 5 – 30; Týž, *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku*

případů represe čarodějnictví a stojí na podrobné interpretaci výslechových akt a dalších doplňkových pramenu jako jsou korespondence, rozsudky apelačního soudu, účty a matriky.

17. století, *Právně historické studie* 34, 1997, s. 127- 153; Týž, *Poznámky k problematice pramenné základny ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku*, *FHB* 25/1, 2010, s. 93 – 115

⁸⁹ Kamila ROJČÍKOVÁ, *Magické praktiky velkobítešských čarodějnic*, *ZM* 4, 2000, s. 149 – 154; Táž, *Čarodějnické procesy na Moravě*, *ČMM* 120, 2001, s. 187 – 207; Táž, *Případ Tomáše Chvátala z Vevčic, podezřelého z čarodějnictví*, *JM* 39, 2000, s. 254 – 256; Táž, *Čarodějnický proces ve Znojmě v roce 1633*, *JM* 40, 2001, s. 280 – 283

I. VNÍMÁNÍ MAGIE A ČARODĚJNICTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V DOBĚ STŘEDOVĚKU A RANÉHO NOVOVĚKU

1.1. Represe čarodějnictví v období „temného“ středověku

Podobně jako ve většině evropských států, i v českých zemích po celý středověk přetrvávalo mezi nevzdělanými lidmi i učenici, mezi laiky i duchovními povědomí o různých magických úkonech a pohanských obyčejích. Tyto praktiky přestály bez větších úhon i příchod křesťanské věrouky, což bylo dáno nejen nedostatečnou christianizací mnoha oblastí českého království, ale hrál v tom v mnoha ohledech svou roli i ten fakt, že křesťanská církev přejala už ve svých počátcích určité rituály, které stály na magických základech. Sama postava kněze, který v křesťanském náboženství představoval přímou spojnici s Bohem, měla kolem sebe určité magické charisma⁹⁰.

1.1.1. Panovnická a církevní nařízení

Rozšířenost víry v nadpřirozené a magické jevy však neznamenal jejich bezvýhradnou toleranci. Nejstarší zprávy o magických praktikách pocházejí z dob raného a vrcholného středověku a jsou zachyceny především v pramenech narativní povahy a v pramenech církevní provenience.

Jedním z nejstarších spisů, který nás zpravuje o postoji vládnoucích elit k těmto úkazům ke konci 11. století, je Kosmova Kronika Čechů. Kosmas, který byl přímým současníkem těchto událostí, uvádí, že nově ustanovený přemyslovský kníže Břetislav II. (†1100) roku 1093 v rámci posílení pozic křesťanské církve: „vyhnal proto ze své země všechny čaroděje, hadače a věštců a rovněž dal pokácet a spálit i háje nebo stromy, které prostý lid na mnohých místech ctil. Tento dobrý kníže vymýtil i další ohavnosti a bezbožné výmysly, aby se jim v budoucnu neoddával. Vesničané, ještě napolo pohané, zachovávali totiž pověrečné zvyky: v době letnic, v úterý nebo ve středu přinášeli dary, u studánek zabíjeli oběti a obětovali zlým duchům, v lesích a na polích konali pohřby, oddávali se hrám, jež podle pohanského obřadu konali pro odpočinutí duší na rozcestích a křižovatkách, a konečně rozpustile provozovali i bezbožné kratochvíle nad svými mrtvými, při nichž se škraboškami na

⁹⁰ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *K otázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách v 2. polovině 14. století*, ČsČH 2, 1976, s. 268

tvářích volali prázdné stíny“⁹¹. Z této citace jasně zaznívá, že se represe netýkaly jen samotného čarodějnictví, ale především celé soustavy magicko-náboženských představ, které se vzpíraly uvolnit místo křesťanské víře⁹². Je však diskutabilní jaké vyústění toto nařízení vyvolalo a zda skutečně nastal nějaký větší exodus osob usvědčených z čarodějnictví a modloslužebnictví.

Další prameny, které nám částečně odkrývají pohled na lidové pohanské praktiky, jsou z církevního prostředí, vznikly pravděpodobně za působení biskupa Heřmana (1098 – 1122). Je to sbírka latinských kázání známá jako *Homiliář opatovický* a k ní přidružený zpovědní seznam *Canon poenitentialis*, který obsahuje komplex pravidel a pokynů pro kajícíky⁹³.

Homiliář se striktně staví proti zneužívání magie nevzdělaným lidem a vyzývá kněze, aby proti čarodějnickým praktikám brojili a odkláněli své svěřence od kouzelnictví, hadačství a dalších pohanských zvyků⁹⁴. Čarodějníkům nemá být poskytován žádný úkryt a ochrana, nýbrž jejich výskyt se má neprodleně ohlásit biskupovi či nejbližšímu duchovnímu, aby mohl být dotyčný provinilec náležitě potrestán a vyveden z bludů⁹⁵. Jedinci, kteří se provinili pácháním pověrečných skutků, se měli sami otevřeně přiznat ke svému poklesku, projevit upřímnou lítost a přísahat, že už se k magickým rituálům nebudou oddávat⁹⁶. K těmto lidem například patřili i ti, kteří si ze strachu z nemoci či zlých kouzel zavěšovali na krk tzv. návazy a amulety a tím podle církve zaprodávali svou duši ďáblu. Napříště se lidé při všech potížích

⁹¹ KOSMAS, *Kronika Čechů*, edd. Karel HRDINA, Marie BLÁHOVÁ, Magdalena MORAVOVÁ, Praha 2011, s. 145

⁹² Vyhlášení tohoto zákazu nebylo ojedinělým činem a podobná opatření vydalo v průběhu 11. století několik evropských panovníků. Roku 1055 vydal aragonský panovník Ramir I. nařízení, podle kterého mělo být čarodějnictví trestáno upálením; sicilský panovník Roger II. († 1154) stanovil trest smrti za podávání nápojů lásky. Dalším vládcem, který vyhlásil represe vůči čarodějníkům, byl uherský král Štěpán (997 – 1038). V dekretch bylo uvedeno, že pokud je osoba usvědčena prvně z čarodějnictví, má být odsouzena k pokání a půstu; tedy trestu ryze církevnímu. Při druhém dopadení mělo být viníku rozžhaveným kostelním klíčem vypáleno znamení kříže na hrud'. Při opakovaném usvědčení z čarodějnictví byla výše trestu přenechána světskému právu. Další z uherských panovníků, Ladislav (1077 – 1095), vydal výnos, v němž postavil čarodějnictví na roveň prostituci a jeho trestání ponechal církevním soudům. Jeho nástupce Koloman (1095 – 1114) ve svém zákoníku rozlišoval mezi pravými a nepravými čarodějnicemi, jejichž potrestání svěřil příslušnému arcidiákonovi a županovi. Jak rozlišit pravou čarodějnici od nepravých nařízení nespecifikovalo a zřejmě záleželo na přístupu daného vyšetřovatele. Bedřich ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování u nás do r. 1526*, SPFFBU, C 28, 1981, s. 179, 184; B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 211, Gábor KLANICZAY, *Pozdní hranice ve střední a východní Evropě*, in: Robert MUCHEMBLED (ed.), *Magie a čarodějnictví v Evropě*, Praha 1997, s. 185 – 186, Richard Horna, *Příspěvky k dějinám procesů s čarodějnicemi v západním Slovensku. Část I. Dva procesy s čarodějnicemi v Bratislavě na začátku XVII. století*, Bratislava 1928 s. 8 – 9

⁹³ B. ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování*, s. 179; Čeněk ZÍBRT, *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*, Praha 1995, s. 6

⁹⁴ Kněží mají lidu zakazovat „dábelské písně“ zpívané v nočních hodinách nad svými mrtvými a mají se vyvarovat smíchu a veselosti; stejně tak se měli zasazovat proti uctívání stromů, řek a hor, Tamtéž, s. 17 – 19, 40, 58

⁹⁵ Tamtéž, s. 60

⁹⁶ B. ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování*, s. 180; D. TOMÍČEK, *Víra, rozum a zkušenost*, 160 – 161

měli obracet o pomoc jedině k Bohu, tedy ke kostelu a svému knězi, a ne k čarodějníkům a zažehnávačům⁹⁷.

Dále zde nalezneme nařízení směřující proti ženám připravujícím jedy, proti těm, které pomocí lektvarů hubí své plody a dále proti takovým ženám, které prostřednictvím čarodějnických prostředků mohou vyvolat krupobití. Tyto osoby měly být vypátrány všemi dostupnými prostředky, veřejně obviněny a po zásluze potrestány. Ačkoliv se v homiliárii tresty přímo neuvádí, můžeme předpokládat především církevní tresty v podobě pokání, půstu a časově omezeného vyloučení z bohoslužeb. To jsou tresty uváděné v západoevropských penitenčních kánonech z let 600 – 900, v nichž jsou delikty čarodějnického charakteru trestány obyčejně trestem pokání v trvání sedmi až deseti lety⁹⁸.

Další možností, jak trestat tyto provinilce, bylo užití tzv. „božích soudů“, ordálů. Od konce 11. století však nejvyšší představitelé římské církve doporučovali od nich ustoupit a nahradit je očistnými přísahami. Jelikož se jedinec v těchto přísahách přímo odvolával na zásah Boha, šlo vlastně o akt odvozený z ordálů a jejich důkazní hledisko bylo podobně iracionální⁹⁹. Například zkouška vodou, která byla považována za očistný živel, byla v mnoha částech západní Evropy užívána k ověřování viny či nevinu při souzení domnělých čarodějnic hluboko do raného novověku¹⁰⁰.

Jak už jsem napsala výše, prameny k problematice čarodějnictví se nám dochovaly především z církevního prostředí, v různých náboženských traktátech a dalších písemnostech, v nichž se užívání čar a kouzel odsuzovalo jako hřích. Někteří kněží, především z řad nižšího kléru, však sami vykonávali magické obřady, při nichž užívali církevních svátostí. Na tyto poklesky duchovenstva upozorňuje moravský biskup Jindřich Zdík (1126 – 1150) ve svých řečech na synodních shromážděních. Takovéto prohřešky však nebyly ničím neobvyklým i v jiných částech Evropy a různá církevní nařízení směřující do řad kléru, který se měl vyvarovat magickým, a pověrečným úkonům, se objevovala po celý středověk a české země nebyly výjimkou¹⁰¹.

⁹⁷ Č. ZÍBRT, *Seznam pověr*, s. 48, 60

⁹⁸ Tamtéž, s. 181; *Homiliář opatovický* měl svůj vzor i v dalších středověkých sbírkách kázání jako byl například traktát *Decretum* biskupan Burcharda z Wormsu sepsaný v letech 1007 – 1012, který se skládal z dvaceti knih. Obsahuje typy otázek, které měl kněz při zpovědi klást ženám. Některé z nich jsou přímo zaměřené na jejich čarodějné počínání: připravování nápojů lásky, jedů, pohřbívání mrtvých, infanticida či účast na nočních jízdách, G. DUBY, *Vznešené paní*, s. 14 - 20

⁹⁹ B. ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování*, s. 181, Jindřich FRANCEK, *Velké dějiny země koruny české. Zločinnost a bezpráví*, Praha – Litomyšl 2011, s. 40 - 41

¹⁰⁰ R. van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, s. 26

¹⁰¹ B. ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování*, s. 181 - 182

Z poloviny 14. století se nám dochovalo další církevní nařízení směřující proti užívání kouzel. V listopadu roku 1349 se v Praze uskutečnila provinční synoda, první od založení pražského arcibiskupství, které předsedal arcibiskup Arnošt z Pardubic (1297 – 1364). Výsledkem tohoto setkání bylo sepsání artikul, jejichž sedmdesátý čtvrtý článek je věnován problematice čarodějnictví a kouzelnictví. Duchovní jsou v něm nabádáni, aby své farníky odvraceli od užívání čarodějných praktik, věštění, zaříkávání či od psaní kouzelných průpovědek na návazech, které měly pomoci od různých neduhů lidem i jejich zvířatům. Měli je přesvědčit, že lidé nemohou za pomoci magických rituálů vyvolat bouřku a krupobití, kouzly a zaříkáním nelze způsobit neúrodu na polích a zahradách. Trestem pro čarodějníky a věštky, ale i pro osoby, které u nich hledaly pomoc nebo jim poskytly úkryt, měla být exkomunikace a vyhnání z obce, aby svým bezbožným chováním neovlivňovali sousedy¹⁰². Arcibiskup také stanovil, že čarodějnicím měly být ostříhány vlasy a klerici, kteří se provinili pověrečnými praktikami, měli být sesazeni ze svého postu a umístěni do kláštera¹⁰³.

Pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic přikázal, aby usnesení z této pražské synody bylo k dispozici ve dvou opisech v kolegiálních a biskupských chrámech. Jeden exemplář měl být vystaven na dobře přístupném místě v kostele a upevněn řetízkem, ten druhý, opatřený biskupskou pečetí, měl být uložen v zákristii. Arcijáhni, děkani a faráři měli taktéž mít k dispozici exemplář s usneseními pražské synody. Mělo se tak stát do tří měsíců od vydání těchto stanov, po uplynutí stanovené lhůty se už nikdo nesměl omlouvat jejich neznalostí¹⁰⁴. Tato ustanovení byla z rozhodnutí arcibiskupa Arnošta z Pardubic zároveň expedována se spisem *Summula* Tomáše Hyberského, který ve 14. století plnil funkci katechismu vycházejícího z desatera. I v této písemnosti bylo zdůrazněno nařízení, které obsahuje Starý zákon, podle něho je hříchem věřit v moc čar a věštů démonů¹⁰⁵.

Arcibiskupovo tažení proti jedincům, kteří se provinili praktikováním kouzel, bylo vytrvalé. Už krátce po svém ustanovení na arcibiskupský stolec pověřil pražského inkvizitora Rudolfa, aby v Praze a celé arcidiecézi vymýtil čáry a kouzla, podobně i víru v zaříkávání a

¹⁰² V artikulu 74 stojí: „*Parochiales presbyteri plebes suas frequenter informant ut sciant sortilegas artes et incantationes sub prolatione quorumcumque verborum vel scriptura characterum quibuslibet infirmatibus hominum seu animalium nihil posse conferre remedia vel sterilitati agrorum vel arborum seu tempestatum tonitruum vel grandinum providere et eis sub excommunicationis pena precipiant quod a sortilegiis et superstitionibus quibuscumque abstineant nec sortilegos consulant vel ad domos suas recipiant sed quod ipsi plebano tales denuntient ut turpiter dehonestati eiiciantur de plebibus ne per eos simplicium conscientie polluantur*“. Jaroslav PLOC – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pražské koncily a synody předhusitské doby*, Praha 2002, s. 25, 156

¹⁰³ B. ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování*, s. 182; srov. František ŠMAHEL, *Silnější než víra: Magie, pověry a kouzla husitského věku*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 1990, s. 35

¹⁰⁴ Jan Kapistran VYSKOČIL, *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, Praha 1947, s. 291

¹⁰⁵ B. ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování*, s. 182

věšteství, které se houževnatě udržovalo mezi lidem. Stejně jako v jiných částech Evropy, kde inkvizice zapustila své kořeny, tak i v Českém království bylo primárním úkolem inkvizice pronásledovat heretiky, především valdenské, bekyně, beghardy a další případné odchylky od pravé víry. O tom, jak se vedlo inkvizitoru Rudolfovi v jeho tažení proti pověrečným praktikám v diecézi, se nedochovaly žádné další informace. Pramenů o činnosti inkvizice, která se na našem území usadila v roce 1318 za panování Jana Lucemburského, je málo a dochovaly se pouze torzovitě¹⁰⁶.

O čtyři roky později Arnošt z Pardubic zopakoval svá nařízení. Duchovním nakazoval své farníky sveřepě napomínat, aby se neuchylovali k věšteství a čarodějnictví. Provinilci proti těmto nařízením měli být trestáni napomenutím, což je velice mírný trest, daný také tím, že si církve v tuto dobu nespojovala tento přečin s kacířstvím¹⁰⁷.

Jelikož se podobné příkazy objevovaly i v dalších synodálních statutech po celý vrcholný středověk, můžeme z toho jasně usuzovat, jak nelehké a marné, bylo vymícení tohoto nešvaru¹⁰⁸. V synodálním nařízení z 18. října roku 1407, vydaném pražským arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Hazemburka, se dočteme, že se v mnoha farnostech stále nacházely osoby, které se věnovaly hadačství a čarodějnictví a to zcela veřejně a bez strachu z trestu. Arcibiskup proto nařídil, aby si duchovní zajistili ve svých obcích pořádek a nestrpěli u svých farníků takovéto přečiny proti křesťanské víře. Provinilci měli být nahlášeni a předvedeni před vyšší soudní instanci. Pokud by se tak kněží nezachovali a dál trpěli u svých svěřenců tyto neřesti, mělo být toto neuposlechnutí sděleno jejich nadřízeným, tedy děkanům a prelátům, a z hlediska spoluviny co nejpřísněji potrestáno. Výše a způsob trestu však v dokumentu uvedeny nejsou¹⁰⁹.

K odhalování rozmanitých pověrečných praktik měly duchovním pomoci i vizitační příručky, formulářové dotazníky (tzv. *modi inquirendi seu visitandi*). Soubor otázek a odpovědí pod názvem *Questinunculae*, které sloužily jako doplněk provinciálních stanov, vytvořil vikář arcibiskupa Arnošta z Pardubic a litoměřický arcijáhen mistr Štěpán z Roudnice (†1365). Dílo obsahovalo celkem 265 otázek a bylo sepsáno za účelem vizitací, ale sloužilo i jako zpovědní příručka pro klérus. Obsahovala i devět otázek, které se zabývaly pověrečnými praktikami a magií. V příručce jsou zaznamenána například magická zaříkávání proti bolestem, která byla napsána na ovoci, plodu vavřínu, oplátkách či olověných destičkách.

¹⁰⁶ Alexander PATSCHOVSKÝ, *Quellen zur Bömischen Inquisition im 14. Jahrhundert*, München 1985, s. 24 – 55, 123

¹⁰⁷ B. ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování*, s. 183

¹⁰⁸ Například nařízení z let 1362 – 1363 zakazovala zažehnávání proti nemoc lidí i domácího zvířectva, F. ŠMAHEL, *Silnější než víra*, s. 35

¹⁰⁹ B. ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování*, s. 183;

Štěpán z Roudnice čerpal při tvorbě svého díla především z kanonického práva a dostupných příruček pro zpovědníky, ale i z vlastních zkušeností¹¹⁰.

Z přelomu let 1409 – 1410 se nám dochoval dopis, jehož autorem byl chvojkovský farář Jan Žídek zvaný Korvík. Informoval v něm arcibiskupa Zbyňka z Házmburka o jeho farnících z řečického panství, kteří se měli scházet o půlnoci k d'ábelským rejům, při nichž tančili a oddávali se sexuálním hrátkám. I když nás tento popis údajných kratochvil venkovského lidu může svádět k domněnce, že zde jde o určitý předobraz sabatu, spíše tento popis svědčí o zveličení některých zábav či zvyklostí venkovanů, které duchovní pohoršovaly¹¹¹.

Praktikování škodlivých kouzel a dalších pověrečných úkonů, které přežívalo v některých vrstvách společnosti, bylo reflektováno na přelomu 14. a 15. století i v teologické literatuře, především z okruhu reformního proudu. O mnoha obyčejích, lidových pověrách a ochranných kouzel se zmiňuje Tomáš Štítný ze Štítného ve svém spise *Knihy šestery o obecných věcech křesťanských* (1376), kde jakékoliv čáry, ať už milostné, či léčivé, hodnotí jako smrtelný hřích, neboť tyto praktiky jsou d'ábelským klamem. Podobné názory zastával ve svých kázáních i Jan Milíč z Kroměříže, kterého velice zlobilo to, že se těchto pověrečných praktik dopouštějí i sami příslušníci kléru, kteří zneužívali svátostí pro zisk nebo proto, že podlehli přemlouvání některých žen. I v díle Mistra Jana Husa najdeme odsouzení různých magických umění ve spisu *De vitiis*, kde je hadačství chápáno jako jedno z nepravostí¹¹². Jeden z nejvýznamnějších teologických spisů této éry, který se zabýval pověřivými praktikami, čarodějnictvím a magií, sepsal roku 1405 Mistr Mikuláš Magni z Javora pod názvem *Tractatus de superstitionibus*¹¹³.

1. 1. 2. Husitství a jeho postoj k pověrečným praktikám

Trpět lidové bludy nehodlali ani představitelé nové husitské církve. Když se dne 3. července 1420 konala veřejná vyhláška čtyř pražských artikul, byly čáry označeny za smrtelný hřích, který se přičí božím zákonům. Kouzelníci a hadači se ocitli na seznamu zakázaných živností a společně s čarodějníky, věštcí, zaklínači, „lékovníky“ a babami kořenářkami byli následně s nařízením utrakvistické církve vyloučeni z přijímání pod obojí

¹¹⁰F. ŠMAHEL, *Silnější než víra*, s. 38 - 39

¹¹¹Tamtéž, s. 40

¹¹²Tamtéž, s. 36 – 37, 41 - 42

¹¹³P. KREUZ *Poznámky k problematice*, s. 102

způsob. Sami husité byli představiteli římské církve obviňováni z čarodějnictví, avšak takové osočování patřilo k běžnému slovnímu arzenálu obou zneprátených stran¹¹⁴.

Ani veškeré příkazy a zákazy nebyly příliš platné a veškeré postihy se mýjely účinkem. Podle Petra Chelčického se kouzelníci, hadači a báby kořenářky těšili mezi lidem dál velké úcty a Jakoubek ze Stříbra si ve svých kázáních stěžoval na milostná kouzla běžně uplatňovaná v manželství¹¹⁵.

V roce 1436 si Jan Rokycana (1396 – 1471) stěžoval na jihlavském sněmu legátům na pověrečné praktiky provozované lidmi v Českém království. Rokycana zastával názor, že lidé, kteří čarují a zaklínají, slouží prostřednictvím svých činů ďáblu. Představitelé katolické i husitské církve svým podřízeným nařizovali, aby si dávali pozor, zda se v jejich farnosti nevyskytují nějakí zaklínači. Faráři měli pečlivě opatrovat klíče od svátosti oltářní, křtitelnice a svatých olejů, aby s nimi nebyly prováděny různé pověrečné rituály¹¹⁶.

Z praktikování kouzel a jejich tolerance byl svými současníky osočován i Jiřík z Poděbrad (1420 -1471). Hilarius Litoměřický ve svém *Traktátu Janovi z Rožmberka* popsal českého krále jako člověka, který se rád věnuje magickému umění a věří v kouzla starých čarodějnic a věštců. Oblíbenost věštců a astrologů byla v té době u šlechticů poměrně velká a je známo, že Jiřík z Poděbrad měl osobního hvězdáře, kterého mu poskytl kolínský arcibiskup¹¹⁷.

1. 1. 3. Právní hledisko postihu za čarování

Rozmanité magické praktiky se využívaly především v oblasti léčitelství, kdy se pomocí zažehnavacích formulí, gest a rozmanitých „návazů“, které měly podobu bylin nebo zaříkání napsaných na pásky, léčily různé neduhy. Tyto prostředky se praktikovaly při bolestech zubů i hlavy, srážela se jimi teplota při horečce, kouzla měla odstranit neplodnost i rovnat kosti. Mírnost postihu vůči těmto a podobným úkonům byla zřejmě dána jejich nebyvalou rozšířeností mezi lidmi všech společenských vrstev, ale také ambivalentním postojem většinové společnosti vůči víře v zázraky. Většinou postačilo napomenutí a výstraha místního faráře, ale pokud shledal, že problém je závažnější, mělo následovat oznámení

¹¹⁴ Například vyslanec římského krále Zikmunda Lucemburského Mistr Martin Talayre předložil v dubnu 1421 polskému panovníkovi Vladislavovi Jagellonskému teze, v nichž jsou husité označovány jako kacíři oddávající se kouzlům. Nactiutrhacné urážky však rozšiřovali i sami husité, kteří o pražském arcibiskupu Konrádu z Vechty rozšiřovali fámy o tom, že se věnuje nigromancii, tamtéž, s. 43

¹¹⁵ B. ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování*, s. 196

¹¹⁶ Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III. 3. Věk poděbradský III.*, Praha 1930, s. 746, 784

¹¹⁷ Tamtéž, s. 784 - 785

konzistoři či arcibiskupovým generálním vikářům. Krajním prostředkem byla klatba či interdikt, kterých se užívalo jen v případech, kdy měl být určitý nešvar vykořeněn ze společnosti.

V českém a moravském středověkém zemském právu nebyl postoj k magickým praktikám vůbec reflektován. Stručné zmínky o deliktu čarodějnictví nacházíme v těch městských právech, která byla ovlivněna vyspělejším zákonodárstvím německých novousedlíků. V severní polovině měst Českého království se praktikovalo převážně tzv. magdeburské právo, které vycházelo ze Saského zrcadla a jako odvolací instance jim sloužila, i přes zákazy panovníka, vrchní stolice v Magdeburgu a později Litoměřice a Olomouc. Střední a jižní Čechy a jižní Morava spadaly do oblasti jihoněmeckého práva, nepřesně označovaného jako norimberské, které vycházelo ze Švábského zrcadla¹¹⁸. Městské právo Starého Města pražského z poloviny 14. století, inspirované právě norimberským právem, stanovuje ve svém 34. článku, že kdo není křesťan nebo provozuje kouzla, má být upálen. Přestože v tomto ohledu postrádáme sdílnější prameny, můžeme usuzovat, že tato přísná ustanovení nebyla příliš často užívána¹¹⁹.

Prvním písemně zaznamenaným případem v českých zemích, kdy byl před městským soudem projednáván případ údajného čarodějnictví, se odehrál kolem roku 1350 v Brně a je zachycen v brněnské právní knize písaře Jana. Před soudem zde stanuly dvě ženy, které byly obviněny mladým umírajícím mužem z toho, že způsobily jeho smrt svými kouzly. Obě ženy dostaly možnost předvést svědky a obhájit svou dobrou pověst. Po složení očistné přísahy byly městským soudem propuštěny¹²⁰.

U městských soudů od dob středověku až do počátku 17. století převažovala akuzační forma soudního řízení. Byla soukromoprávní a strany měly před soudem rovnoprávné postavení. Proces býval zahájen zpravidla ze soukromé iniciativy a hlavním důkazním prostředkem byly svědecké výpovědi zapisované do knih svědomí. Pomocí akuzačního řízení se projednávaly civilněprávní i trestněprávní spory a zásadním kritériem pro ni byly spáchané škody způsobené zločinem. U obvinění z provozování kouzel však bylo velmi složité dokazovat před soudem reálné škody zapříčiněné čarami. Akuzační proces neuznával vynucená přiznání a dával možnost obviněnému, který se těšil dobré pověsti, obhájit se a předvést svědky, tzv. očistníky svědčící v jeho prospěch. Krom toho mohla obviněná osoba dokázat svou nevinu i pomocí složení takzvané očistné přísahy, která byla pozůstatkem ordálů

¹¹⁸ J. FRANCEK, *Velké dějiny zemí koruny české*, s. 36 – 37

¹¹⁹ F. ŠMAHEL, *Silnější než víra*, s. 37, B. ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování*, s. 189, Karel MALÝ, *České právo v minulosti*, Praha 1995, s. 36

¹²⁰ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 171; P. KREUZ, *Poznámky k problematice*, s. 103

a její povaha byla do značné míry iracionální, neboť se obviněná osoba dovolávala Bohu, který měl v případě, že dotyčná osoba nevypovídá pravdivě, zasáhnout svou mocí¹²¹.

Z konce 15. století se nám dochoval první písemný záznam o popravě osoby, která se dopustila škodlivých čar. Na Moravě byl roku 1487 v Uherském Hradišti projednáván případ škodlivého čarodějnictví, který je zaznamenán v uherskohradištské *Liber informatorium et sententiarum*. V této soudní knize byla zapisována naučení brněnského městského soudu jakožto vrchní stolice jihoněmeckého práva na Moravě, která byla adresovaná městskému soudu Uherského Hradiště. Roku 1487 obvinil měšťan Václav Kroměřížský manželku svého souseda Jana Masaře, že očarovala jeho ženu a způsobila jí ztrátu sluchu. Masařová však před soudem složila očistnou přísahu a byla propuštěna. O několik let později, roku 1494, obvinil Václav Kroměřížský děvečku svého souseda Jana Nádhery z užívání kouzel. Tato služebná, jménem Anička, byla chycena přímo při činu, a jelikož se netěšila dobré pověsti, a to ani u svého zaměstnavatele, nemohla se účinně hájit a byla pro svůj přečin popravena¹²².

V Čechách se první známý proces s čarodějnici konal roku 1498 a informují nás o něm dva prameny. Prvním pramenem jsou Staré letopisy české, které k roku 1498 uvádějí, že po té, co byla u Kutné Hory upálena „jedna bába“, bylo v Praze dne 5. května toho roku upáleno pět žen, které se na mučidlech přiznaly, že trávily své sousedy. Druhým pramenem, který vypovídá o stejné události, je *Liber decanorum* pražské artistické fakulty, kde se k datu 25. května roku 1498 uvádí upálení čtyř pražských žen, z nichž tři byly manželkami význačných pražských měšťanů, a poslední byla židovkou. Trest smrti si tyto ženy vysloužily za travičství pomocí nějakých prachů¹²³. Hlavní příčinou však v těchto procesech nehrálo čarodějnictví, ale travičství, které bylo už od antických dob častým doprovodným prvkem při obvinění z čarodějnictví a v mnoha ohledech primární příčinou, proč obžalovaný skončil svůj život na popravišti.

O dalším procesu vedeném proti čarodějníkům jsme informováni z panovnické listiny vydané dne 11. března 1502 na Pražském hradě a adresované městské radě města Vysoké Mýto. Vladislav Jagelonský v této listině ustanovil, že veškeré výnosy z pokut od osob, které byly uvězněny a usvědčeny pro praktikování čar a travičství, budou použity na opravu města.

¹²¹ J. FRANCEK, *Velké dějiny*, s. 40, 57; Jiří KLABOUCH, *Staré české soudnictví. Jak se dříve soudívalo*, Praha 1967, s. 316 – 320; B. ŠINDELÁŘ, *Čarodějnictví a jeho pronásledování*, s. 199

¹²² Kamila ROJČÍKOVÁ, *Čarodějnické procesy na Moravě do roku 1648*, ČMM, 120/2001, S. 189 – 190; srov. P. KREUZ, *Poznámky k problematice*, s. 105 - 106

¹²³ Tamtéž s. 103 - 104

Z listiny ovšem nevyplývá, kolik osob bylo skutečně odsouzeno a kolik jich před trestem uprchlo¹²⁴.

1. 2. Čarodějnické procesy v raném novověku

V době, kdy mělo dojít k upálení čtyř žen v Praze, byl již plně rozvinut obraz čarodějnictví se všemi jeho doprovodnými aspekty, jako byl sabat nebo *stigma diabolikum*. Je však dosud nevyřešenou otázkou, nakolik byly tyto myšlenky reflektovány či intenzivně šířeny v českých zemích na přelomu 15. a 16. století. Postrádáme teologické a démonologické traktáty české provenience, které by se intenzivně zabývaly problematikou čarodějnictví a podobně i ve výtvarné kultuře nám schází tato témata. Obrazové produkce znázorňující téma čarodějnictví, které občas kolovaly v podobě letáků v českých zemích v době raného novověku, jsou převážně zahraniční provenience¹²⁵.

1. 2. 1. Čáry a kouzla praktikovaná v raně novověké společnosti

Téměř po celé 16. století byly procesy s čarodějnicemi pouze okrajovým jevem a v trestních řízeních bylo obvinění z praktikování kouzel mnohdy sekundárním obviněním, přičemž se v pramenech nejčastěji objevuje ve spojení s travičstvím, infanticidou, krádežemi a hanobením ostatků. Tomu odpovídal i udělovaný trest, kdy ženy odsouzené pro travičství či infanticidu čekal trest smrti zahrabáním za živa a probodnutí srdce kůlem; pro muže pak většinou byl stanoven trest smrti oběšením a podle míry provinění mohlo docházet i k různému ztížení trestu¹²⁶.

V českých zemích se mnoho písemně zdokumentovaných kouzel týkalo především milostných čar, které měly dopomoci k povzbuzení lásky či chtíce nebo měly za cíl vyvolat zcela opačnou reakci. V milostné magii se využívaly především nápoje lásky, jejichž součástí, krom bylin, byly mnohdy i části lidského těla: vlasy, nehty, chlupy z ohanbí či menstruační krev. Oblíbenou příměsí také byl prach z lidských, ale i zvířecích kostí. Všem těmto přísadám se přisuzovala neobvykle silná magická moc, ale místo vzbuzení vášně však mohl takovíto

¹²⁴ Tamtéž, s. 104

¹²⁵ V letech 1500 – 1505 v Českém království například působil z příkazu papeže Alexandra VI. Jindřich Institoris, autor traktátu *Malleus maleficarum*. Jeho hlavním úkolem však nebylo vyhledávat a soudit čarodějnice, ale měl se především ve své inkvizitorské činnosti zaměřit na Jednotu bratrskou. Tamtéž, s. 95, 102 – 103

¹²⁶ Pavel Kristián z KOLDÍNA, *Práva městská Království Českého a Markrabství Moravského*, ed. Josef JIREČEK, Praha 1876, s. 334, 326

nápoj vyvolat otravu. To, že bylo užívání kouzel spojováno s travičstvím, nebylo náhodou a velmi podobné ingredience čarodějníci skutečně využívali k tomu, aby způsobili otravu či přímo smrt těm lidem, se kterými měli nějaký spor či mezi nimi panovala nenávisť¹²⁷.

Lidské i zvířecí ostatky byly důležitou přísadou při mnoha magických obřadech při milostné magii nebo při léčebných procedurách. V některých lékařských instrukcích se však léčiteli vřele doporučovalo, aby svému pacientovi pro jistotu nesděloval, že jeho lék obsahuje i substance z lidského těla. Například prášek z drcených lebečních kostí zemřelých nebo z drcených kostí nekřtěných dětí smíchaný s vínem se doporučoval v lékařských rukopisech jako účinný lék proti padoucnici. Lék proti dně obsahoval pivo smíchané s krví oběšence a na zástavu krvácení mělo účinkovat, když se postiženému vložila do úst lidská kost a krvácející rána byla posypána popelem ze spálených kostí¹²⁸. Léčebné účinky lidských ostatků využívali v hojné míře i pastevci, někteří majitelé dobytka či kočí, kteří se jejich pomocí snažili zvýšit kvalitu svého dobytka nebo jejich magickou mocí chtěli naopak zneužít k vyvolání opačného efektu¹²⁹.

Získat zvířecí ostatky nebyl velký problém, ale u lidských ostatků vždy hrozilo při jejich získávání daleko větší riziko. Jedinec, který se dopustil takového hanobení vědomě, překračoval nejen právní hranice, ale porušoval etické normy soudobé společnosti. Na magické obřady byly většinou žádány ostatky nekřtěňátek nebo části těl osob, jejichž život skončil na popravišti. Jelikož tělíčka nekřtěňátek a části těl popravených osob či sebevrahů byly ingrediencemi nejednoho kouzla, musel si je čarodějník obstarat sám, nebo je odkoupil od příslušných osob, které si tak přilepšovaly ke svému běžnému výdělku. Nejčastěji to byli ženy poskytující babické služby, kati, hrobníci, ale i duchovní, kteří měli libovolný přístup k tělům mrtvých jedinců¹³⁰.

Magických ingrediencí bylo mnoho a řadily se k nim i náboženské rituální předměty. Například velká léčebná moc byla přikládána svaté hostii, a ačkoliv provinilci, který by jí takto neoprávněně využil, hrozily nejtěžší tresty, bylo povědomí o její nadpřirozené magické moci všeobecně mezi lidem rozšířeno¹³¹. Mnoho čarodějnických procesů začalo právě ukradením hostie, ale v českých zemích se až do poloviny 17. století jednalo téměř vždy jen o odsouzení jednotlivců¹³².

¹²⁷ K. ROJČÍKOVÁ, *Magické praktiky*, s. 151

¹²⁸ D. TOMÍČEK, *Víra, rozum a zkušenost*, s. 117, 120

¹²⁹ Tamtéž, s. 136, J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 53

¹³⁰ D. TOMÍČEK, *Víra, rozum a zkušenost*, s. 119

¹³¹ J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 54

¹³² R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550 – 1700*, Praha 2003, s. 460

Obavy z užívání škodlivých kouzelnictví zaznívají i z rozmanitých děl některých raně novověkých spisovatelů. Utravvistický kazatel Jan Štelcar Želetavský v roce 1588 ve své *Knize duchovní* hlásal, že ti, kteří se věnují léčení, získávají od pekelného pomocníka – často uzavřeného ve sklenici – znalosti, díky kterým mohou způsobit nemoci lidem, aby je následně mohli vyléčit¹³³. Humanista Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic byl například přesvědčen, že vlivem čarodějnictví zemřela v jeho době celá stáda dobytka. Rožmberský kronikář Václav Břežan k Vánocům roku 1557 zase poznamenal, že na panství řádili vlci ovládaní čarodějnicemi. V Praze roku 1561 vydal Aleš Knobloch z Pirnsdorfu knížečku o pěstování ovčí, která nesla titul *Regiment správy ovčího dobytka*. V závěru této publikace Knobloch uvádí, že čarodějnice svými kouzly páchají na stádech ovčí i dobytka velké škody. Čarodějnice se podle něj dopouštějí modloslužebnictví a jako zaryté hříšnice by měly být vymíceny¹³⁴.

Na základě zvyšujícího se počtu procesů s čarodějnicí se zdá, že koncem 16. století strach z čarodějnictví ve společnosti pomalu sílil. Císař Maxmilián II. sice roku 1568 vystavil osoby, které tyto praktiky provozovaly veřejnému posměchu, když po nich požadoval, aby svá umění předvedly před širokou veřejností, přesto zde víra v reálnou moc kouzel přetrvávala mezi všemi vrstvami společnosti¹³⁵. Jak jsem již psala v úvodu, k vypuknutí čarodějnických procesů bylo třeba více faktorů, které se v českých zemích naštěstí po dlouhá desetiletí neobjevily.

1. 2. 2. Kodifikace městského práva a prosazení inkvizičního procesu

Právní ošetření deliktu čarodějnictví v trestním zákonodárství Českého království až na výjimky, jakou bylo například městské právo Starého Města pražského, scházelo. Jelikož k procesům s osobami obviněnými z páchaní škodlivých čar docházelo pouze výjimečně, nebylo třeba je přísně právně ošetřit. S narůstajícím počtem obviněných čarodějníků v 16. století však nastala potřeba právně tento delikt ošetřit, což se projevovalo i v nových kodifikovaných zákonících.

Po nástupu Ferdinanda I. Habsburského na český trůn nastala v rámci centralizace Českého království snaha o sjednocení soudní praxe u městských i vrchnostenských soudů. Panovníkova snaha vyvrcholila založením pražského apelačního soudu v roce 1548, který se

¹³³ D. TOMÍČEK, *Víra, rozum a zkušenost*, s. 33

¹³⁴ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 175 - 177

¹³⁵ Tamtéž, s. 173

stal prvním byrokratickým soudem na našem území. Podle původních záměrů panovníka měl apelační soud působit jako odvolací instance pro všechny soudy Českého království, ale záměr se pro silný odpor šlechty neuskutečnil. K pražské apelaci se proto odvolávaly především městské soudy, zpočátku pouze české, ale po Bíle hoře se jeho odvolací pravomoc rozšířila podle původního plánu na všechny soudy v českých zemích¹³⁶.

Díky značnému hospodářskému rozvoji měst v českých zemích bylo nutné uskutečnit i sjednocení a kodifikaci městského práva, které by bylo zárukou jednotného výkladu práva i jednotné jurisdikce městských soudů. Už roku 1523 se zemský sněm usnesl o nutnosti vypracovat moderní městský zákoník a k tomuto účelu založil kodifikační komisy, která měla plán realizovat. Nejvýznamnějším členem této komise byl mistr Brikcí z Licka (1488 – 1543), pražský měšťan a politik. Roku 1534 společně se svými spolupracovníky dokončil městský zákoník, který roku 1536 vyšel tiskem v Litomyšli u Alexandra Plzeňského pod názvem *Knihy práv městských Starého Města pražského a jiných měst království českého k témuž právu náležejících*. Základem tohoto zákoníku byl především překlad brněnské právní knihy písaře Jana ze 14. století a sbírka brněnsko-jihlavských nálezů přeložených Vítem Tasovským z Lipoltic. Přestože Brikcího *Knihy práv* nakonec pro určité nedostatky nebyly oficiálně přijaty, staly se subsidiárním pramenem pro většinu městských soudů v českých zemích¹³⁷.

Nutnost sepsat vyhovující městská práva, která by sjednotila celou jurisdikci městských soudů, stále přetrvávala, což se projevovalo po celá čtyřicátá léta 16. století i ve sněmovních usneseních. Roku 1554 byla sestavena nová komise, ale její práce postupovala jen velmi zvolna, za což do jisté míry mohly spory Pražanů s Litoměřickými. O čtyři roky později se objevil první psaný návrh o 321 stranách, který vycházel z práva Starého Města pražského a jehož autorem je nejspíše mistr Pavel Kristián z Koldína (1530 – 1589). Tento humanisticky smýšlející klatovský rodák působil zprvu na pražské univerzitě a roku 1563 se stal písařem Nového Města pražského. Jeho kariérní růst se však nezastavil a roku 1565 byl již kancléřem Starého Města pražského a po necelých dvaceti letech vstoupil už jako velice zámožný měšťan mezi členy staroměstské rady¹³⁸.

Od 60. let 16. století se Koldín stal hlavní tvůrčí osobností kodifikační komise. Měl vynikající znalosti římského práva, které velice obdivoval, a úspěšně aplikoval jeho principy na právní vztahy v českých stavovských městech. Ve své práci také využil pražských právních sborníků, brněnsko-jihlavských nálezů a zemského zřízení z roku 1564. Schválení a

¹³⁶ K. MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 139; Týž, *Dějiny českého a československého práva*, Praha 2003, s. 63; Jan KAPRAS, *Dějiny státního zřízení. Díl 3., Doba pobělohorská. Část 2.*, Praha 1920, s. 199

¹³⁷ K. MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 37 – 38, J. FRANCEK, *Velké dějiny*, s. 37 - 38

¹³⁸ Tamtéž, s. 37 - 38

vydání zákoníku se však prodlužovalo následkem protestů Litoměřických, kteří si přáli zachovat svá stávající městská práva odvozená od práv magdeburských. Koncem září roku 1579 byl nový městský zákoník schválen císařem Rudolfem II. a vydán pod názvem *Práva městská království českého a markrabství moravského*. Apelační tribunál následně v lednu 1580 rozhodl, že bude potvrzovat rozsudky na jeho základě.

Přestože byla Koldínova *Práva městská* považována za velmi kvalitní zákoník a rychle se šířila v opisech i prostřednictvím tisku, ne všechna města byla ochotná tuto kodifikaci přijmout. Poté, co je přijali i Litoměřičtí, byla Koldínova *Práva městská* od roku 1610 závazná pro všechna města na českém území. Na Moravě byla situace odlišná, neboť se zde až téměř do konce 17. století dále střetávaly obě oblasti německého práva a Koldínova městská práva tu byla oficiálně přijata až v roce 1697. Do té doby bylo její dosavadní postavení v rámci moravského městského soudnictví pouze subsidiární. Slezská knížectví je dokonce přijala až roku 1717. Koldínův městský zákoník přežil jak Bílou horu a fakticky platil po celé 18. století až do roku 1811, kdy byl zrušen vydáním *Všeobecného občanského zákoníku*¹³⁹.

Koldínův městský zákoník je pro nás důležitý především z toho hlediska, že jako jediný oficiálně uznaný právní pramen reflektuje problematiku zločinu čarodějnictví a stanovuje konkrétní tresty. Jeho paragrafy týkající se deliktu páchání kouzel přímo vycházely ze soudobé právní praxe a podobně z ní vycházely i tresty, které za tento zločin stanovuje.

Deliktu čarodějnictví a jeho potrestání se věnuje v bodě O. II. a říká: „*Magia sive sortilegium, to jest čarodějnictví a všelijaká jiná kauzla, kterážto pokutau muže aneb upálením na pohlaví mužském, a na pohlaví ženském zahrabáním, aneb též upálením ztrestána býti má*“¹⁴⁰. Krom tohoto bodu Koldín v zákoníku zaznamenává propojení čar a travičství i dalších zločinů a v bodě N. XXXVI. uvádí, že: „*Mordové rozličnými způsoby aneb prostředkem rozličných příčin se vykonávají, jako trávením, kauzly skrze báby, jež truňky z jiných plod vyhánějí, jed skupující lidem ho dodávají, studnice nakažují, rozličnými kauzly lidi suší, dobytek jich moří*. Uvádí, že všichni, kdo za takový čin budou dopadeni, mají být potrestáni pokutou a podle závažnosti provinění mají být potrestáni, ale typ trestu v tomto bodu neuvádí¹⁴¹.

Od poloviny 16. století byl v Českém království znám další právní pramen hrdelního soudnictví, který se zabýval deliktem čarodějnictví. V roce 1532 byl vydán hrdelní řád císaře

¹³⁹ Pavel Kristián z KOLDÍNA, *Práva městská*, s. 5. – 11; K. MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 38 – 39, J. FRANCEK, *Velké dějiny zemí*, s. 38 - 39

¹⁴⁰ Pavel Kristián z KOLDÍNA, *Práva městská*, s. 334

¹⁴¹ Tamtéž, s. 326

Karla V. zkráceně zvaný *Carolina*, v kterém jsou tomuto zločinu věnovány tři artikuly. Jsou v nich reflektovány všechny aspekty čarodějnictví: sabat, noční lety, pakt s ďáblem a škodlivé čáry. Osoby podezřelé z páčání tohoto zločinu měly být zatčeny a vyslýchány pomocí tortury. *Carolina* obsahuje i otázky, které měl soudce klást, aby se dopátral celé pravdy a zjistil, kdo všechno se na tomto zločinu podílel. Za praktikování škodlivých kouzel hrdelní řád Karla V. stanovil trest smrti upálením¹⁴². *Carolina* měla ve většině zemí římskoněmecké říše pouze subsidiární platnost a i v Českém království byla na zemském sněmu roku 1552 stavy odmítnuta její oficiální platnost pro hrdelní soudnictví¹⁴³.

Od poloviny 17. století měl v českých zemích subsidiární vliv i zemský hrdelní řád císaře Ferdinanda III. (1608 – 1657) *Constitutio Criminalis Ferdinanda* vydaný primárně pro Dolní Rakousy roku 1656, který byl využíván především pražským apelačním soudem. Čarodějnictví je v 60. článku uvedeno mezi nejtěžšími zločiny, hned za urážkou Boha a před urážkou majestátu a velezradou.

Samotnému zločinu je věnováno šest paragrafů, v nichž se vypočítává, jaké indicie vedou k poznání čarodějníka a jak má proběhnout jeho zatčení. K tortuře měl soudce přistoupit pouze tehdy, jestliže získal dostatek důkazů o praktikování čarodějnictví u obviněného. Čtvrtý paragraf obsahuje soupis otázek, které má soudce obviněnému klást. Má se například zeptat jakého druhu je jeho spojení s ďáblem, zda smlouvu uzavřel ústně nebo písemně, na jakém místě a v jakém časovém období, jakým způsobem provozoval čarodějnictví, které nástroje využil, koho očaroval apod. Všechny informace a přiznání měly být náležitě ověřeny, že se zakládají na skutečnosti. Za zločin čarodějnictví a páčání škodlivých kouzel byl stanoven trest smrti upálením na hranici, přičemž mohlo dojít ke zmírnění trestu předcházejícím stětím. V posledním šestém paragrafu jsou vypočítány polehčující i přitěžující okolnosti, které mohly ovlivnit samotný průběh trestu¹⁴⁴.

Recepce římského práva, která se zrcadlí ve zmíněných zákonících, měla za následek stále intenzivnější pronikání inkvizičního procesu v trestních řízeních u městských soudů. V roce 1627 převážil inkviziční proces nad akuzačním, který už nevyhovoval soudobým

¹⁴²B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 143; R. van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, s. 29 – 30; J. DELUMEAU, *Strach na západě*, s. 200

¹⁴³J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 34

¹⁴⁴František SPURNÝ, *Vyvrcholení čarodějnických procesů v 17. století a jejich právní aspekty*, Zpravodaj 35, Ostrava 1988, s. 2; Týž, *Čarodějnické procesy 16. a 17. století a jejich právní aspekty*, in. Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století. ed. Jindřich FRANCEK, Pardubice 1996, s. 134 -135

právním nárokům. Stalo se tak v rámci Obnoveného zřízení zemského, v němž se zavádí zásady oficiality v trestním řízení¹⁴⁵.

Změna především spočívala v tom, že už nebylo třeba popudu soukromého žalobce, ale úředníkům bylo přímo nakázáno, že je jejich úkolem zahajovat trestní řízení z úřední povinnosti. Proces se stal neveřejným, tajným a obžalovaný stál v nerovnoprávném postavení vůči žalobci, který býval mnohdy totožný s postavou soudce. Jelikož byl dosavadní princip obžalovací nahrazen zásadou inkviziční, tedy vyhledávací, mohlo být stíhání zahájeno pouze na základě domněnky, zlé pomluvy či anonymního udání¹⁴⁶.

Další změnou bylo zavedení písemného procesu, kdy bylo zaznamenáno vše od podání obžaloby přes výslech obviněných a svědků až po rozsudek. První takto vedené knihy byly u některých městských soudů běžné už od 20. let 16. století, ale často byly vedeny stručně a torzovitě. Soudci už nemuseli sami vést výslechy a mohli se rozhodovat pouze na základě písemných záznamů o výsledku, čímž se vytrácela jejich kontrola nad průběhem řízení¹⁴⁷. Knihy, do nichž se zapisovaly útrpné výslechy, jsou v pramenech nazývány černé, smolné či krevní a měl je na starosti zvlášť k tomu určený písař, jemuž se pro tuto funkci říkávalo „krevní“ nebo „tajný a který skládal speciální přísahu, že vše bude zapisovat poctivě a zachová věc v tajnosti¹⁴⁸. Od druhé poloviny 17. století se do těchto knih promítlo i nové postavení apelačního soudu, který získal širší kompetence nad městskými soudy. Smolné knihy získaly podobu registrů a kopiářů a zmizely z nich záznamy o útrpných výsleších, které nahradily pokyny a rozhodnutí apelace a korespondence s tímto soudním orgánem¹⁴⁹.

Jako prostředek přiznání se u inkvizičního řízení využívala tortura, která byla zárukou pro zjištění celé pravdy¹⁵⁰. Výpověď na mučidlech a přiznání obviněného byly považovány za rozhodující důkazy v soudních řízeních. Mučení se v českých zemích zřejmě užívalo už od středověku¹⁵¹, ale až do 18. století pro jeho užívání vesměs neexistovalo jednotné pravidlo¹⁵². Po dlouhé roky záleželo pouze na soudci, v jakém měřítku využije útrpné právo proti obžalovanému. O uložení tortury rozhodoval soud rozsudkem, proti kterému se mohl

¹⁴⁵ Autorem procesu zakotveného v Obnoveném zřízení zemském byl dr. Melander, který vycházel ze zásad procesního práva užívaného v rakouských zemích v soudních řádech z let 1535 – 1557. Základními rysy byly písemnost, důraz na právní vzdělání soudců apelačního soudu a zavedení revize, která měla sloužit jako prostředek chybných rozhodnutí. K. MALÝ, *České právo*, s. 144

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 144, J. FRANCEK, *Velké dějiny zemí*, s. 57 - 58

¹⁴⁷ K. MALÝ, *České právo*, s. 144

¹⁴⁸ J. KLABOUCH, *Staré české soudnictví*, s. 344

¹⁴⁹ J. FRANCEK, *Velké dějiny zemí*, s. 54 – 55,

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 57 – 58; J. KLABOUCH, *Staré české soudnictví*, s. 244 – 250

¹⁵¹ Tamtéž, s. 333

¹⁵² V roce 1584 vydal v Praze Daniel Adam z Veleslavína *Traktát o tázání aneb právu útrpném pro obecný užitek a ku poctivosti všech soudcův a rychtářů v městech a městečkách království českém*. Tamtéž, s. 333

obviněný odvolat. Carolina, která byla v českých zemích pouze subsidiárním pramenem, stanovovala ohledně tortury pouze upozornění, že ji soudci nesmějí užívat u obžalovaných, kterým nebyla dosud prokázána vina¹⁵³.

Koldín ve svých *Právech městských* vychází, podobně jako u trestání čarodějnictví, ze soudobé praxe užívání útrpného práva, pročež soudce nabádá, aby rozumně zvážili nutnost užití útrpného práva, neboť se k němu uchylují i u lehkých provinění. Výslech pomocí tortury pro něj nebyl vždy zcela věrohodný a byly zde různé ošidnosti. V bodu S. XII. proto říká: „*Nebo jakž mučením a trápením ne vždycky se má věřit, tak ovšem ne vždycky hned nevěřiti. Právo zajisté útrpné jest věc nejistá, nebezpečná, kteráž to pravdu častokráte zklamává. Mnozí zajisté trpělivostí snesitelností, tvrdostí a svou urputností všecka trápení a muky vytrpěti umějí, mučení sobě nic nevážíce, k ničemuž hned přiznati se nechtějí, by pak i na prach spálení býti měli. Zase na odpor, někteří lidé velmi jsau v tom netrpěliví, tak že všecko raději i na sebe i na jiné lháti budou, nežli by nejmenší trápení vytrpěti mohli*“¹⁵⁴. Obviněný by měl jakékoliv útrpné vyslýchání přežít více méně zdráv a proto Koldín uvádí: „*aby od katův přílišným a násilným mučením lidé přetrhováni a při trápení usmrcováni býti měli*. Dále také vádí, že chlapci pod 18 let a dívky pod 15 let nemají být takto vyslýchány a stejně tak i ženy těhotné a v šestinedělí mají být ušetřeny výslechu na mučidlech¹⁵⁵.

Hrdelní řád Ferdinanda III. sice stanovil, že obžalovaný nesmí podstoupit útrpný výslech víckrát jak třikrát za sebou, ale vesměs i v tomto zákoníku byla dána plná důvěra soudci, aby torturu využil dle svého přesvědčení. Při tortuře se k mučení využívaly provazy, palečnice, španělská bota a skřípec, ale teprve v hrdelním řádu Josefa I. z roku 1708 byly definovány samotné stupně mučení. Za nejlehčí bylo považováno šňěrování rukou, při němž se bolest způsobovala provazem těsně obtočeným kolem předloktí. Následovaly palečnice a španělská bota, které fungovaly na principu drcení kostí vyslýchaného. K těžšímu stupni útrpného výslechu patřilo natahování na skřípec, při němž docházelo k vykloubení rukou a potrhání svalů, a které někdy bývalo zostřeno pálením obžalovaného pomocí svazků svíček na bocích a v podpaždích. Další úpravy v užití tortury pak provedla Marie Terezie v druhé polovině 18. století¹⁵⁶.

¹⁵³ J. DELUMEAU *Strach na západě ve 14. – 18. století*, s. 200

¹⁵⁴ Pavel Kristian z KOLDÍNA, *Práva městská*, s. 386

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 395

¹⁵⁶ J. FRANCEK, *Velké dějiny zemí*, s. 76 -79

1. 2. 3. *Nárůst počtu čarodějnických procesů*

Ačkoliv po celé 16. století a zvláště pak v jeho druhé polovině se postupně zvyšují počty procesů s čarodějnicemi, které končí smrtí na hranici, téměř vždy se jednalo o procesy s jednotlivci a počet odsouzených zpravidla nepřekročil dvouciferné číslo. Teprve na přelomu 16. a 17. století máme první písemné doklady o procesech, při nichž bylo pro škodlivé čáry k trestu smrti odsouzeno více osob. Při těchto procesech, které se konaly v Žamberku roku 1598, ve Velké Býteši v letech 1571- 1575 a na Nymbursku v letech 1602 – 1617, postrádáme tradiční prvky zločinu čarodějnictví tolik typické pro hony na čarodějnice konající se západně od českých hranic. Čarodějnictví bylo v těchto procesech spojeno ponejvíce s travičstvím, hanobením ostatků a krádežemi a neobjevují se v nich pakty s ďáblem ani noční lety na sabat.

Procesy v Žamberku byly popsány v kronice z druhého desetiletí 17. století neznámého autora, který pocházel z kladského města Habelschwerdtu (nyní Bystrzyca Kłodzka). Kronika byla s velkou pravděpodobností zničena během druhé světové války a dnes je znám pouze její stručný regist z poloviny 19. století. O případu se zmiňují také některé pozdější kladské narativní prameny z druhé poloviny 17. a z 18. století. Podle těchto pramenů nechal Mikuláš z Bubna roku 1598 v Žamberku upálit sedm žen pro páchání škodlivých kouzel a nedlouho na to následovala poprava dalších čarodějnic, přičemž některé dostaly trest smrti upálením a některé byly zahrabány za živa. Žamberské procesy jsou zřejmě nejrozsáhlejším čarodějnickým procesem, který se stal v českých zemích v předbělohorské době¹⁵⁷.

Na Moravě se odehrály největší čarodějnické procesy předbělohorské doby ve Velké Bíteši v 70. letech 16. století, kdy byl držitelem Náměšťského panství českobratrský šlechtic Jan starší ze Žerotína (1566 – 1583). První proces se odehrál roku 1571 a zemřelo při nich nejméně pět žen. Zadržené ženy se během útrpného výslechu přiznaly k moření různými prachy, které užívaly jak proti lidem, tak i proti dobytku a koním. Dne 25. října při výpovědi obvinila Anna Maštálková z Náměště svou sousedku Lidmilu Klimentku z travičství, jelikož jí nechtěla prodat sýr. Lidmila se ke všemu přiznala a za svou učitelku označila jakousi Plačkovou z Tasova, od které si měla koupit čarodějný prach. Obě ženy pak skončily pro své činy na hranici. Další obviněnou byla Dorota Vitoušková z Tasova, která se přiznala k otrávení minimálně deseti lidí, oslepení jedné ženy a k moření dobytka a koní. Také se

¹⁵⁷ P. KREUZ, *Čarodějnické procesy a právo*, s. 28 – 29

přiznala, že odnímalala kravám mléko a slepicím vejce. Při výslechu udala dalších šest žen. Výpovědi se však dochovaly pouze torzovitě a není jasné, kolik obětí si tento proces vyžádal. Je pravděpodobné, že na tyto procesy mělo svůj vliv pronásledování čarodějnic v nedalekém Žďáru nad Sázavou a v Křižanově, které se udály ve stejném časovém období¹⁵⁸.

Na začátku března 1576 vypukl ve Velké Bíteši vůbec největší proces, při němž bylo posláno na smrt patnáct žen. První vyslýchanou byla Markéta Doležalka, která otrávila svého souseda Martina Čamina. Při útrpném výslechu označila další ženy, které se přiznaly k míchání čarodějných lektvarů, jež obsahovaly hřbitovní hlínu, prach z nekřtěňátek a slepých koťat a vrabců. Pomocí takového lektvaru měl být otráven Dorotou Dobšovou a Markytou Koutnou i jejich pán Jindřich Vanecký. Obě dvě uvedly jako spolupachatelku Markytu Ťuhýkalku z Jasenice, která měla ženám dodávat kouzelný prach. Krom toho pomocí těchto ingrediencí škodily dalším sousedům a jejich dobytku. Je možné, že v těchto procesech bylo odsouzeno více jak patnáct žen, neboť smolná kniha obsahuje jména dalších devíti žen nařčených z čarodějnictví, ale jejich výpovědi se v knize nenacházejí, ani nejsou dochovány další rozsudky z tohoto období¹⁵⁹.

Čarodějnické procesy zde pokračovaly i v dalších letech. V roce 1590 stanuli před soudem pro zločin čarodějnictví manželé Homolkovy, roku 1626 byla pro stejný zločin souzena Běta Češka z Březníka a roku 1648 zde byl pro čarodějnictví souzen a umučen Štěpán Čech. Mezi lety 1571 – 1601 se zde konalo sedm procesů, při nichž bylo upáleno minimálně 27 osob, ale krom rozsáhlejšího pronásledování v 70. letech 16. století, se vždy jednalo o procesy s jednotlivci¹⁶⁰. Počtem obětí je překonaly až velkolosinské a šumperské čarodějnické procesy, kterým se budu věnovat v následujících kapitolách.

Počátkem 17. století se v Nymburku a jeho okolí odehrály čarodějnické procesy, které čítaly deset obětí. V letech 1602 – 1617 zde v čtyřúhelníku čtyř měst Nymburku, Poděbrad, Kopidlno a Dobrušky bylo z praktikování kouzel obviněno na dvacet osob. Hlavním pramenem, který nás o těchto událostech informuje je *Apologie*, kterou patrně v květnu 1619 nechal vytisknout v Praze jeden z hlavních aktérů procesů Henyk z Valdštejna na Dobrušce pod pseudonymem Jan Pravda Litovanský. Krom Valdštejnova subjektivního pohledu na samotný průběh procesů s čarodějnicí *apologie* obsahuje kopie dokumentů úředního a normativního charakteru a výtahy ze smolných knih. Dále se v tomto spisu nacházejí i opisy

¹⁵⁸ K. ROJČÍKOVÁ, *Magické praktiky*, s. 150; Ivan ŠTARHA, *Velkobítešské čarodějnice. K poznání dějin „duchovního moru“ na západním Brněnsku*, VVM 2, 2000, s. 149 – 155

¹⁵⁹ K. ROJČÍKOVÁ, *Magické praktiky*, s. 150 – 152; Týž, *Čarodějnické procesy na Moravě*, ČMM 120, 2001, s. 194 – 195

¹⁶⁰ K. ROJČÍKOVÁ, *Magické praktiky*, s. 150, 153; I. ŠTARHA, *Velkobítešské čarodějnice*, s. 150 - 154

korespondence Henyka z Valdštejna s dobrovickým městským soudem a dalšími institucemi a úředními osobami v roce 1616¹⁶¹.

Nymburské procesy započaly v únoru roku 1602, kdy byl před nymburský městský soud postaven poddaný pardubického komorního panství Matouš Slavata z Chlebu. Při výsleších, kdy byl podroben i tortuře, se přiznal ke krádežím a k tomu, že se učil různým pověrečným rituálům, díky nimž mohl škodit koním. Slavata ve vězení onemocněl a na dobrozdání poděbradské vrchnosti byl nakonec propuštěn.

O dva roky později, v březnu 1604 stanul pře nymburským soudem Havel Jandulík mladší z Jíkve, který byl poddaným Jana Albrechta Křineckého. Jandulík se při útrpném výslechu přiznal ke krádežím a různým majetkovým deliktům. Doznal se však také k praktikování kouzel a vypověděl, že připravoval různé prášky, které měly prospívat koním nebo je naopak trávit; krom toho tyto prášky mohly sloužit k trávení studní. Pro své zločiny byl Jandulík 26. března 1604 v Nymburce popraven mečem. Při výslechu obvinil několik osob, mezi nimi i Václava Kemelku, který byl o měsíc později popraven v Kopidlně¹⁶².

Na základě Kemelkova udání byl o dva roky později postaven před nymburský soud svou vrchností Jan Špička, poddaný Henyka z Valdštejna. Ten se ve svých výpovědích přiznal k rozsáhlé škále magických a pověrečných úkonů. Na hřbitovech vykopával ostatky nekřtěných dětí a z popravišť kradl části těl oběšenců a dalších artefaktů, kterým se přičítala kouzelná moc; krom toho kradl bohoslužebné náčiní, části oltářů a hostie a dokonce i boží muka. Pomocí prášků a rozmanitých lektvarů, které připravoval z těchto přísad, trávil dobytek i studeně a vyráběl „nápoje lásky“. Špička byl popraven 9. června 1606 v Nymburce velmi krutým způsobem. Kat mu na konci popravy zaživa vytrhl z těla vnitřnosti, což byl v českých zemích neobvyklý trest, v němž lze spatřovat zrcadlení trestu, kdy to, co Špička prováděl s ostatky zemřelých, mu bylo také provedeno¹⁶³.

Špička jako svého spolupachatele udal Jana Nežerku z Budiměřic, který byl taktéž poddaným Henyka z Valdštejna. Henyk, který od 21. dubna 1606 zastával úřad krajského hejtmána boleslavského kraje, svého poddaného předal nymburskému městskému soudu.

Nymburské čarodějnické procesy se nakonec staly místem střetu pravomocí samotného Valdštejna coby krajského hejtmána a nymburského městské rady, kdy se předmětem jejich sváru stalo odsouzení Jana Nežerky. Nežerka se ani při opakovaných

¹⁶¹Petr KREUZ, *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*, Právně historické studie 34, 1997, s. 128

¹⁶²Tamtéž, s. 130

¹⁶³Tamtéž, s. 130 – 131; Přepis částí výslechů Špičky uvádí ve své studii Jindřich FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 91 - 98

výsleších, při nichž byl mezi lety 1606 a 1616 několikrát podroben tortuře, nepřiznal k čarodějnictví a soud několikrát rozhodl o jeho nevině, což Valdštejn chápal jako zásah do svých pravomocí. Vyšetřování Nežerky se protáhlo až do roku 1617, kdy byl propuštěn pod podmínkou, že se odvolá k apelačnímu soudu, který však díky stavovskému povstání přerušil svou činnost a odvolání tak nebylo vyřízeno. Sám Valdštejn, který se roku 1617 dostal do nemilosti císaře Matyáše II., se už nedomohl dalšího obeslání Nežerky k soudu a ten patrně zemřel až roku 1624, kdy se jeho statku v Budiměři ujal jeho syn¹⁶⁴.

Nejrozsáhlejší čarodějnické procesy v Českém království se odehrávaly od 20. let do 80. let 17. století na území Slezska. Nejúpornější pronásledování čarodějnic postihlo Niské knížectví, kde ve Zlatých Horách a Jeseníku počty obětí dosáhly v šedesátiletém časovém horizontu přes dvě stovky, přičemž vrcholem pronásledování zde byly roky 1651 – 1652¹⁶⁵. Dalším slezským územím, kde hořely hranice s odsouzenými čarodějnicemi, bylo dolnoslezské hlohovské knížectví. Velké procesy se odehrály v oblasti převážně protestantské. V Zelených Horách v letech 1640 – 1665 zahynuly desítky žen. Ojedinele se procesy odehrávaly i v dalších dolnoslezských knížectvích – olešnickém, minstrberském, lehnickém, svídnickém, javorském a zaháňském. V polovině 17. století se konaly čarodějnické procesy i v samotné Vratislavi (1569 a 1664), kde byl oproti jiným slezským územím počet obětí nepatrný. Okrajově se čarodějnické procesy dotkly i opavského a krnovského knížectví. Na Krnovsku k většímu pronásledování docházelo pouze v letech 1638, 1653/1654 a 1662 a zahynulo zde 23 žen, které se přiznaly k účasti na sabatu, smilnění a zaříkávání. V Ratibořsku, které náleželo k opolsko-ratibořskému knížectví, bylo v letech 1663 – 1667 upáleno více jak 16 osob¹⁶⁶.

Ve slezských knížectvích vedle sebe existovala různá práva, ale největší autoritu na většině území mělo magdebursko-saské právo, které si svou platnost udrželo i v době Habsburků. Říšské zákony zde neměly automatickou platnost a jejich vliv byl pouze subsidiární; v raném novověku se to týkalo i hrdelního řádu Karla V. a podobně i hrdelního zákoníku Ferdinanda III. Jako odvolací instance jim sloužila vrchní soudní stolice

¹⁶⁴ P. KREUZ, *Čarodějnické procesy*, s. 131- 153; J. FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 101 - 105

¹⁶⁵ V červnu roku 1622 obvinil na smrtelné posteli jesenický městský pastýř Kryštof (Mikuláš) Schmied svou ženu Barboru, že ho svými čarami otrávil. Posledním slovům umírajícího se tradičně přikládala zvláštní důležitost a Barbora stála už druhý den po smrti manžela (21. června) před městským soudem. Při útrpném výslechu se přiznala k zabití manžela a k páchání škodlivých čar. Uvedla také jména dalších žen, většinou sousedek, které byly také následně obviněny a souzeny. Konečné rozsudky nad těmito ženami, které se přiznaly k letům na sabat, paktu s ďáblem a dalším prohrěškům, se nedochovaly, je však velmi pravděpodobné, že zemřely na hranici ještě téhož roku. Karen LAMBRECHT, *Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in der schlesischen Teritorien*, Köln – Weimar – Wein 1995, s. 93 – 116

¹⁶⁶ Michaela NEUBAUEROVÁ - Drahomír POLÁCH, *Zpráva o nevěře*, Šumperk 2010, s. 11 - 10

v Magdeburgu, což se českým panovníkům sice nelíbilo, ale nijak aktivně proti tomu nezasáhli. Ani po založení pražského apelačního soudu 1548 se situace nezměnila a slezské soudy sem posílaly odvolání pouze sporadicky. Delikt čarodějnictví spadal pod světské právo a rozsudek soudce neovlivňovaly pouze platné zákony, ale stávající rozsudky, místní zvyky, ale i rozhodnutí vrchní soudní stolice. V Saském zrcadle, které roku 1220 sestavil Eike z Repkova, byl za zločin čarodějnictví, travičství a kacířství stanoven trest smrti upálením. Podobně i v císařských hrdelních zákonících raného novověku byla trestem smrt v ohni, která mohla být zmírněna stětím mečem¹⁶⁷.

K vypuknutí takto rozsáhlých čarodějnických procesů přispělo několik faktorů. Byly to klimatické změny, které přinášely deštivá jara i podzim a úroda byla ničena bouřkami, krupobitím, ale i teplotními výkyvy. V roce 1622 vypukl na slezských územích dobytčí mor, který intenzivně likvidoval stáda. K těmto útrapám a strádání se přidala i třicetiletá válka, která vyvolávala další hospodářské a ekonomické potíže. Byl zde i faktor náboženský, neboť čarodějnické procesy se odehrávaly v oblastech, kde se nábožensky střetávali katolíci a protestanti. Mezi rizikové faktory by se mohl počítat i přelet komety, která se nad územím Slezska přehnala v roce 1618 a 1619, a která podle tehdejších představ věštila neštěstí a zkázu. Na dobu trvání pronásledování čarodějnic měla svůj vliv i hamižnost některých soudců a členů komis, kteří se obohacovali na úkor obžalovaných. Ti si svůj pobyt i exekuci museli často sami zaplatit a jejich majetek mnohdy propadl do dražby, kde byl prodáván pod cenou¹⁶⁸.

Mezi obviněnými a odsouzenými čarodějníky tvořily většinu ženy. Pocházely jak z nižších sociálních vrstev, tak i vyšších a do osidel inkvizičních tribunálů se nejednou dostaly i manželky a dcery významných měšťanů. Mezi oběťmi se mělo vyskytovat několik desítek dětí, a to i nemluvňat. Mezi badateli v tomto ohledu ani dnes nepanuje jednotu. Historici jako Bedřich Šindelář, Josef Kočí nebo Rudolf Zuber byly neochvějně přesvědčení, že číselné údaje u některých procesů vypovídají o věku obviněného¹⁶⁹. Nejnovější badatelské přístupy, které zastupuje Karen Lambrecht nebo Michaela Neubauerová, tyto číselné hodnoty spíše přičítají časovému horizontu, který vypovídá o době, po kterou se obviněný věnoval magickému umění¹⁷⁰.

¹⁶⁷ K. LAMBRECHT, *Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse*, s. 32 – 37, 44 – 72

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 75 – 86, srov. M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 13 – 15, 18

¹⁶⁹ Rudolf ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*, Ostrava 1966, s. 145– 146; Bedřich ŠINDELÁŘ, *Příspěvek k dějinám slezských procesů s čarodějnicemi se zvláštním zřetelem k procesům frýdvaldovským v letech 1651 – 1684*, Slezský sborník 44/4, 1946, s. 71 – 74; J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 83

¹⁷⁰ K. LAMBRECHT, *Hexenverfolgung*, s. 179 – 186; M. NEUBAUEROVÁ – D. Polách, *Zpráva o nevíře*, s. 21;

Ve slezských čarodějnických procesech byl již naplno akceptován obraz d'ábelského čarodějnictví tak, jak byl zachycen na stránkách dobových démonologických traktátů. Při útrpných výsleších se obviněné osoby přiznávaly k paktu s d'áblem, nočním letům na sabat, smilnění s démony, vraždění nevinů i k moření dobytka a ničení úrody. Při tortuře se v slezských končinách, krom tradičních mučicích nástrojů jako jsou palečnice, španělská bota nebo skřípec, užívala i tzv. čarodějnická židle, což byla třínohá kulatá stolice pobitá železnými hřeby, na kterou byli vyslýchaní posazeni a následně připoutáni¹⁷¹.

Trestem v těchto případech byla smrt na hranici, která mohla být zmírněna předchozím stětím. V městě Nisa, kde čarodějnické procesy vypukly během roku 1639, nařídil světící biskup Jan Baltazar Liesch z Hornavy, aby byla pro upalování čarodějníků urychleně postavena speciální cihlová pec. Na stavbu měl dohlížet biskupův komorní prokurátor Martin Laurentius a městský purkmistr. V této peci mělo být, podle jedné zprávy z roku 1652, upalováno šest až osm osob najednou¹⁷².

V niském knížectví mělo být během let 1622 – 1684 upáleno více jak 250 osob, přičemž v období nejúpornějšího pronásledování v letech 1651 – 1652 mělo zahynout na hranici až 155 lidí. Impuls k ukončení takto intenzivního pronásledování přišel z vyšších kruhů, především ze strany vratislavského biskupa Karla Ferdinanda Vasy (1625 – 1655), který v dopise zemskému hejtmanovi Jiřímu Hodicovi vážně doporučoval, aby byly vyslýchané osoby ušetřeny útrpného práva, neboť vlivem nesnesitelné bolesti jsou donuceny se přiznat. Byl tu však i tlak vrchnosti, neboť čarodějnické procesy vedly mnohde k hospodářskému úpadku. Soudní řízení proti čarodějníkům se v následujících letech v niském knížectví konala už jen ojediněle a roku 1695 končí poslední známé procesy na Jesenicku. Tedy ve stejné době jako čarodějnické procesy ve Velkých Losinách a v Šumperku¹⁷³.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 16

¹⁷² Dopis určený městské radě města Nisa byl datovaný dne 7. listopadu 1639. K. LAMBRECHT, *Hexenverfolgung*, s. 132 - 134

¹⁷³ Tamtéž, s. 203 – 204; srov. M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 19

II. VELKÉ LOSINY V ZAJETÍ PROCESŮ S ČARODĚJNICEMI

2. 1. Čarodějnické procesy na Moravě do poloviny 17. století

Na Moravě se první písemné zprávy o procesech s čarodějnicemi objevují koncem 15. století a jsou zaznamenány v právní knize Uherského Hradiště *Liber informatorium et sententiarum*. První případ, v němž figurovala kouzla, se odehrál roku 1487 a jednalo se zde spíše o sousedský spor, který vyvrcholil obviněním z čarodějnictví. Měšťan Václav Kroměřížský osočil ženu svého souseda, že čarami způsobila hluchotu jeho manželky. Obviněná žena však složila očistnou přísahu a mohla od soudu volně odejít. Roku 1494 se v této právní knize opět objevuje jméno Václava Kroměřížského. I tentokrát šlo o obvinění z čarování a obviněnou v tomto případě byla dívka Anička, služebná jeho souseda Jana Nádhery. Jelikož se tato dívka netěšila ve svém nejbližším okolí dobré pověsti a navíc byla přistižena přímo při činu, nebyla jí dána možnost složit očistnou přísahu a soud nad ní vynesl rozsudek smrti¹⁷⁴.

Na Moravě se od středověku střetávaly dva právní okruhy importované do českých zemí německými přistěhovalci a využívané městskými soudy. Bylo to právo magdeburské, které vycházelo ze *Saského zrcadla* a bylo užívané spíše v severních oblastech Moravy. Druhým právním okruhem bylo právo norimberské, které mělo základy ve *Švábském zrcadle* a užívala je města ležící na jižní polovině markrabství¹⁷⁵. Krom toho se u soudů využívaly i další právní knihy, například brněnská právní kniha písaře Jana z poloviny 14. století nebo sbírka brněnsko-jihlavských nálezů. Koncem 15. století vznikla Kniha Tovačovská a ve 20. letech 16. století byla sepsána Kniha Drnovská¹⁷⁶. Od 16. století se zde jako právní pramen subsidiární povahy využívala *Carolina*, hrdelní zákoník Karla V., a *Knihy práv městských*, které sepsal mistr Brikcí z Licka¹⁷⁷. *Práva městská* mistra Pavla Kristiána z Koldína zde měla až do 90. let pouze podpůrný právní charakter¹⁷⁸. Od poloviny 17. století moravské soudy využívaly i hrdelní řád Ferdinanda III¹⁷⁹.

Nařízení proti praktikování škodlivých čar obsahovaly pouze hrdelní řády Karla V.¹⁸⁰, Ferdinanda III.¹⁸¹ a Koldínova *Práva městská*¹⁸². Až do 17. století se však v Markrabství

¹⁷⁴ K. ROJČÍKOVÁ, *Čarodějnické procesy*, s. 189 - 190

¹⁷⁵ J. FRANCEK, *Velké dějiny zemí koruny české*, s. 36 - 37

¹⁷⁶ K. MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 121

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 37 - 38, J. FRANCEK, *Velké dějiny zemí*, s. 37 - 38

¹⁷⁸ K. MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 38 - 39

¹⁷⁹ F. SPURNÝ, *Vyvrcholení čarodějnických procesů*, s. 2

¹⁸⁰ R. van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, s. 29 - 30; J. DELUMEAU, *Strach na západě*, s. 200

běžně stávalo, že osoba obviněná z čarodějnictví byla propuštěna na svobodu, protože se soudům nedostávalo patřičných důkazů a obžalovaný, který se těšil dobré pověsti, se mohl nařčení zbavit složením očištné přísahy. Pokud bylo u soudu prokázáno užívání kouzel, soudci často brali na zřetel, v jakém kontextu byly tyto pověřené praktiky uplatněny a od toho se odvíjel i trest. Pokud soud shledal, že prostřednictvím tradičních lidových rituálů nevznikla žádná škoda a bylo jich užito jako prostředku pro léčení osob nebo dobytka, býval obžalovaný mnohdy pro nedostatek pádných důkazů propuštěn. Jako ojedinělý trest za čarodějnictví se na Moravě užívalo vyhnání z panství. Běžným trestem pro usvědčené čarodějníky bývalo upálení na hranici a jen zcela výjimečně se v pramenech objevuje smrti utopením¹⁸³.

K prvním větším procesům na Moravě mělo dojít kolem roku 1539 na Přerovsku, ale kvůli chybějícím pramenům neznáme jeho průběh. Jsme o něm informováni pouze stručně z jednoho naučení vrchního práva olomouckého obyvatelům Přerova z roku 1559¹⁸⁴. K největším čarodějnickým procesům na Moravě v předbělohorské době došlo během 70. let 16. století ve Velké Bíteši, kde bylo odsouzeno více jak dvacet žen. Vrchol těchto procesů byl v letech 1576, kdy bylo pro travičství a škodlivá kouzla popraveno patnáct žen¹⁸⁵.

V dalších procesech, které se odehrály na moravském území, byli souzeni převážně jednotlivci a většinou se zde užití škodlivých kouzel spojovalo s dalším deliktem, jako bylo travičství, násilné vraždy, infanticida nebo krádeže. Jen výjimečně se v procesech objevovalo nařčení ze spolčení s ďáblem. Například roku 1592 byla v Novém Jičíně, kde během let 1583 – 1594 proběhlo několik procesů s čarodějnicí, upálena Zuzana ze Ženkavy, která se přiznala k tělesnému obcování s ďáblem¹⁸⁶. V 73 pramenně doložených případech na Moravě, které se odehrály v letech 1487 – 1648, bylo souzeno minimálně 130 lidí obviněných z páchání škodlivých čar. Z tohoto počtu bylo 26 osob osvobozeno, 8 stíženo mírným trestem a nad 69 lidmi byl vyneset trest smrti: 26 jich bylo upáleno, 12 popraveno mečem, jeden člověk byl lámán kolem a jedna žena byla zahrabána za živa a probita kůlem. O 26 lidech víme pouze to, že byli souzeni a jeden člověk zemřel ve vězení. Počtem odsouzených ani způsobem trestání se tedy Morava nevymykala z úzu, který panoval i v sousedních Čechách¹⁸⁷. Teprve až ve velkolisinských a šumperských procesech, které se odehrály během let 1678 – 1696, bylo

¹⁸¹ F SPURNÝ, *Vyvrcholení čarodějnických procesů*, s. 2

¹⁸² Pavel Kristián z KOLDÍNA, *Práva městská*, s. 334, 326

¹⁸³ K. ROJČÍKOVÁ, *Čarodějnické procesy*, s. 190 - 192

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 192

¹⁸⁵ K. ROJČÍKOVÁ, *Magické praktiky*, s. 150, 153; I. ŠTARHA, *Velkobítešské čarodějnice*, s. 150 - 154

¹⁸⁶ K. ROJČÍKOVÁ, *Čarodějnické procesy*, s. 196

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 200 - 201

obvinění z praktikování magických rituálů posunuto na páchání d'ábelského čarodějnictví v tom smyslu, jak bylo posuzováno v démonologických traktátech.

2. 2. Žerotínové ve Velkých Losinách

První zmínka o pánech ze Žerotína se nachází v listině z roku 1187, v níž je zapsáno, že papež Řehoř III. vzal pod ochranu papežské stolice křižáka z olomoucké diecéze Hynka ze Žerotína¹⁸⁸. Vlastním zakladatelem rodu byl ale nejspíše zakladatel Bludova jménem Blud, který vykonával funkci kastelána na Přerově a v pramenech se objevuje v letech 1201 – 1215. Teprve až z konce 15. století, tedy z doby, kdy byl kolem roku 1480 přijat do panského rodu Jan ze Žerotína a na Fulnece, se nám dochoval hojnější počet pramenů, které zaznamenávají příslušníky žerotínského rodu¹⁸⁹.

Sami Žerotínové svůj původ odvozovali od ruských Rurikovců. Historik Bartoloměj Paprocký z Hlohol (1540/1543 – 1614) ve své knize *Zrcadlo slavného Markrabství moravského* zaznamenal, že rod moravských velmožů přímo pocházel z manželství Vladimíra Velikého s byzantskou princeznou Annou, které se uskutečnilo v 10. století. Je zde tedy nejen odkaz na ruské panovníky, ale přes přeslici jejich rod vedl dokonce k východořímským císařům. Rodovou pověst dál vyšperkoval Jiří Krüger, zvaný Crugerius, který roku 1669 dostal za úkol sepsat genealogii rodu Žerotínů. Jeho pojetí rodu Žerotínů následně přejal roku 1683 do své knihy *Virtus Leonina* historik František Dominik Calina z Marienbergu. Ještě na počátku 18. století byla tato legenda o původu rodu natolik známá a živá, že někteří zemští představitelé doporučovali Jana Jáchyma ze Žerotína jako vyslance do Moskvy¹⁹⁰.

Zakladatelem losinsko-vízemberské větve Žerotínů se stal Přemyslav I. (†1558), v pramenech rovněž nazývaný Přemek I., který na konci roku 1530 zdědil po smrti otce Petra ze Žerotína Velké Losiny a Vízemberk¹⁹¹. Panství Velké Losiny se v následujících staletích stalo nejvýznamnějším sídlem této větve rodu. V první polovině 17. století však Žerotínům vážně hrozilo, že o své nejvýnosnější panství přijdou a to nejen v důsledku účasti Přemyslava II. (1590 – 1652) na stavovském povstání, ale i díky jeho věrnosti luteránské víře. Jedině díky vlivným příznivcům u dvora se Přemyslavovi podařilo udržet své statky po hromadě, ačkoliv i

¹⁸⁸ Andrea KVAPÍLÍKOVÁ, *Losinsko-vízemberská větev rodu Žerotínů na Šumpersku v 16. – 20. století*, Bakalářská práce, Brno 2009, s. 8

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 8

¹⁹⁰ Ivo CERMÁN, *Šlechtická kultura v 18. století*, Praha 2011, s. 51; srov. Tomáš KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008, s. 27

¹⁹¹ A. KVAPÍLÍKOVÁ, *Losinsko-vízemberská větev*, s. 9

on pro svou účast na protihabsburském povstání přišel o část majetku¹⁹². I když nad ním jeho přátelé drželi ochrannou ruku, Přemyslav nadále pocíťoval nemilost nejen od panovníka, ale i od představitelů církve¹⁹³. V roce 1650 v zájmu udržení si svého panství a zachování významu rodu přestoupil Přemyslav II. raději ke katolické víře¹⁹⁴. To, že ho k tomuto přestupu nevedla horoucí víra, bylo zřejmě v okolí známo. Když Přemyslav 24. ledna roku 1652 zemřel, odmítla olomoucká konzistoř udělit povolení k jeho pohřbu do rodinné hrobky a rodina ho musela ponechat nepohřbeného v prostorách zámku¹⁹⁵.

Po jeho smrti se losinského panství ujal jeho nejstarší syn Přemyslav III. (1630 – 1673), který přestoupil na katolickou víru až roku 1652, kdy hrozilo, že by nemusel zdědit otcův majetek. Na rozdíl od svého otce se projevoval jako horlivý konvertita a byl plně rozhodnut přivést i své poddané k pravé víře. Rekatolizace v posledních letech života Přemyslava II. probíhala pouze povrchně a blízkost slezských hranic umožňovala jeho poddaným vykonávat své náboženské povinnosti ve Slezsku, které bylo panovníkem nadáno řadou náboženských svobod¹⁹⁶. Na tyto poměry si olomoucké konzistoři nejednou stěžovali losinští faráři. Například farář Alberti roku 1647 nejednou hořekoval nad majiteli losinského panství, kteří svým poddaným tolerují cesty do Slezska na evangelické bohoslužby¹⁹⁷.

Roku 1659 se musel Přemyslav III. potýkat se vzpourou svých losinských a vízemburských poddaných, kteří takto vyjadřovali svou nelibost ohledně rekatolizačních snah své vrchnosti, a zároveň se jim přičilo navýšení robot. Poddaní se hned na začátku povstání zmocnili ostatků Přemyslava II., které pohřbili do rodinné hrobky v losinském kostele, čímž se však dopustili jeho znesvěcení. Revolta byla natolik intenzivní, že muselo nakonec zasáhnout císařské vojsko, kterému se nepokoje podařilo ukončit roku 1662. Tři hlavní vůdci povstání, rychtáři Kryštof Winter z Maršíkova, Mikuláš Patzold z Vikýřovic a Jan Jaschke z Velkých Losin, byli z vůle císaře Leopolda I. koncem června 1662 popraveni přímo na nádvoří zámku Velké Losiny, kde této exekuci v pokleku přihlíželi kající se poddaní¹⁹⁸.

¹⁹² M. NEUBAUEROVÁ - D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 32

¹⁹³ Když roku 1635 zemřela při porodu jeho žena Marie Anna Šliková, nepovolil oficiál olomouckého biskupa Přemkovi II. pohřbít ji i syna v rodinné hrobce losinského kostela. Marie Anna nakonec spočinula v červnu toho roku ve šternberském kostele, který ležel na panství knížete Minsterberského. Drahomír POLÁCH, *Osudy losinských paní v 16. a 17. století, Cour d'honneur. Hrad, zámky, paláce*, č. 1., 1998, 35 - 40

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 23; Dalo by se říci, že tak učinil za pět minut dvanáct, neboť roku 1654 přikázal Ferdinand III., aby nekatolická šlechta definitivně opustila Moravu. Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století II.*, Olomouc 2003

¹⁹⁵ M. NEUBAUEROVÁ - D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 32

¹⁹⁶ Bedřich ŠINDELÁŘ, *K třídnímu pozadí severomoravských a slezských „honů na čarodějnice“*, ČMM, 1976, s. 277 - 278

¹⁹⁷ M. NEUBAUEROVÁ - D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 32

¹⁹⁸ B. ŠINDELÁŘ, *K třídnímu pozadí*, s. 281; Týž, *Hon na čarodějnice*, s. 187 - 188; srov. M. NEUBAUEROVÁ - D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 32

Přemyslav III. zemřel náhle 24. února 1673 ve Vízemberku¹⁹⁹ a poručnictví nad jeho nezletilými syny Maxmiliánem Františkem (1662 – 1706) a Janem Jáchymem (1666 – 1716) bylo svěřeno jeho starší sestře Angelině Anně Sibyle, hraběnce z Galle, rozené ze Žerotína (†1695), která zřejmě dál pokračovala v rekatolizaci na svěřených panstvích Velké Losiny, Vízenberk a Třemešek²⁰⁰. Právě během jejího poručnictví vypuklo na losinském panství rozsáhlé pronásledování čarodějnic.

2. 3. Za vše mohla ukradená hostie

První dějství velkolosinských čarodějnických procesů začalo o Velikonocích roku 1678. Vernířovická žebračka Marina Schuchová, řečená Frankin, se vydala na Květnou neděli (3. dubna 1678) do nedaleké vsi Sobotín, která náležela k panství Vízemberk, aby učinila každoroční zpověď a přijala svátost oltářní. Při přijímání však svou hostii nespokla, jak měla, ale když si myslela, že jí nikdo nevidí, vyndala svátost z úst a pokusila se jí schovat ve své modlitební knížce. Byla však spatřena místním mladým mužem, který to obratem sdělil faráři Matyáši Eusebiu Leandru Schmidovi. Ani farář Schmidt si informace o tomto kacířském činu nenechal pro sebe a skutek žebračky popsal vrchnímu hejtmanu žerotínských panství Adamu Vinarskému z Kříšova, který událost obratem sdělil hraběnce z Galle²⁰¹.

Marina Schuchová byla zadržena 16. dubna a internována v zámeckém vězení²⁰². Týž den zřejmě proběhl i její první výslech, avšak bohužel z pramenů nijak nevyplyvá, jak tento výslech vypadal a kde a kým byl proveden. Dá se předpokládat, že stará žena byla vývojem událostí zaskočena a byla vyděšená, a proto popravdě vypověděla celou anabázi, která předcházela velikonočnímu přijímání. Tato výpověď však zřejmě postrádala onen ďábelský podtext celého činu, který je zřetelný až z prvních písemně zaznamenaných výslechů z počátku září 1678. Žebračka vypověděla, že hostii měla uzmout pro Dorotu Grörovou z Vsi Verniřovice, které špatně došla kráva. Hostie měla být této krávě podána spolu s bylinami na kousku chleba a tím měla být zvýšena její produkce mléka. Grörová za tuto službu přislíbila žebračce možnost přespat v jejím stavení a krom toho měla dostat i nějaké drobné mince. Do

¹⁹⁹ Jeho manželka Alžběta Juliana z Oppersdorfu zemřela už tři roky před ním dne 15. prosince 1669, Tamtéž, s. 33

²⁰⁰ Angelina se během svého života provdala dvakrát. Prvním manželem byl Václav Michna z Vacínova, který zemřel roku 1667 a podruhé se provdala roku 1670 za Waltra z Galle, Tamtéž, s. 23; srov. B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 188

²⁰¹ Výslech Mariny Schuchin z 2. září 1678, kde v 6. otázce odpovídá, jakým způsobem se pokusila hostii ukrást. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, karton 53, inv. č. XIV. 25

²⁰² O dni jejího zadržení se dozvídáme z účetních záznamů roku 1678. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, karton 49, inv. č. XIV. 1

celého plánu byly zasvěceny další dvě ženy, Dorota Davidová z Vernýřova, která poradila Grörové použít při léčení krávy hostii, a její přítelkyně Marina Züllichová, mlynářka z Vikýřovic²⁰³. Na základě těchto informací bylo vzneseno obvinění s praktikování kouzel i proti těmto třem ženám, které byly rovněž zatčeny a zaujaly místo vedle Mariny Schuchové v losinském vězení.

Ačkoliv se na slezských územích v tuto dobu nekonalo žádné intenzivní pronásledování čarodějnic, události let předešlých, kdy bylo Slezsko nazýváno krajem čarodějnic, určité místním lidem utkvěly v paměti. Krom toho bylo všeobecně známo, že žerotínští poddaní docházejí na evangelické bohoslužby do sousedního niského knížectví, a byla zde možnost, že se tam mohli přiučit i čarodějným kouskům. Jelikož i případ hostie zaváněl čarodějnictvím, rozhodla se hraběnka z Galle po poradě se svými rádci, že bude nejlepší tento případ důkladně vyšetřit a žebračka měla být postavena před řádný soudní tribunál. Sestavením tohoto tribunálu byl pověřen Adam Vinarský, který se měl postarat i o nalezení vhodného soudce²⁰⁴.

2. 3. 1. Soudce Boblig přichází na scénu

Hejtman Vinarský v této záležitosti v polovině léta 1678 oslovil olomouckého právníka Jindřicha Františka Bobliga z Edelstastu, který načerpal bohaté zkušenosti ve slezských čarodějnických procesech v Jeseníku i Zlatých Horách, jichž se zúčastnil jako přisedící soudních tribunálů. Advokáta Bobliga zřejmě Vinarskému doporučil Karel Julius Kotulínský z Kotulín, vrchní správce biskupských panství Mírov a Svitavi²⁰⁵. Oba muži byli s velkou pravděpodobností přátelé o čemž svědčí i ten fakt, že v době prvních písemných kontaktů s hejtmanem Vinarským pobýval Boblig na Mírově²⁰⁶.

Jindřich František Boblig se narodil někdy kolem roku 1611/1612 ve Zlatých Horách (tehdejší Cukmantlu) a podle olomoucké matriky úmrtí zesnul roku 1698 ve věku 87 let²⁰⁷. Bohužel bližší informace o jeho narození a smrti zatím nebyly zjištěny. Víme však, že v době,

²⁰³ Toto jsou základní informace o události, které vedly k pokusu ukradnout hostii. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, karton 53, inv. č. XIV. 25

²⁰⁴ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 189

²⁰⁵ Tuto domněnku vyslovil jako první Bedřich ŠINDELÁŘ ve své knize *Hon na čarodějnice*, s. 189

²⁰⁶ Srpnová korespondence, v níž probíhalo jednání mezi Vinarským a Bobligem o podmínkách jeho losinského úvazku, byla zasílána na Mírov. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 51, inv. č. XIV. 9

²⁰⁷ Václav ŠTĚPÁN, *K životopisu inkvizitora J. F. Bobliga*, SM 26, 1973, s. 52

kdy byl angažován do čela losinského inkvizičního tribunálu, mu bylo něco málo přes šedesát let²⁰⁸.

Boblig pocházel z významné měšťanské rodiny. Jeho otec Jiří studoval na vídeňské univerzitě a v rodných Zlatých Horách se stal purkmistrem. Na začátku roku 1591 byl povýšen do šlechtického stavu a získal přídomek „z Edelstadtu. Jeho starší syn David Boblig, který se stal farářem, absolvoval vídeňskou univerzitu ještě před Bílou horou. Z tohoto důvodu lze předpokládat, že i mladý Jindřich František pokračoval v rodinné tradici a svá právní studia absolvoval na vídeňské univerzitě. Doktorát sice nezískal, ale jako „*juris candidatus*“ mohl praktikovat světské i kanonické právo a dosažené vzdělání mu postačovalo k vykonávání soudcovské funkce²⁰⁹.

Po ukončení svého studia se vrátil do nízkého knížectví, kde zužitkoval své právní vzdělání a podílel se na vyšetřování epidemie čarodějnictví ve svém rodném městě i v Nise, kde byl na začátku 50. let členem inkvizičního soudního tribunálu zemského hejtmána Maxmiliána Jiřího z Hodic²¹⁰. Ten v květnu 1651 Bobligovo jméno uvádí v jednom ze svých dopisů nízkému biskupovi, kterého informoval o probíhajících procesech²¹¹.

Právní činnosti se věnoval i po skončení nízkých čarodějnických procesů a na jaře roku 1669 byl Jindřich František Boblig angažován syny Jiříka z Hodic. Měl je spolu s dalšími právníky, Ferdinandem Karlem Grossem a Janem Příhodou, zastupovat v soudním sporu s hraběnkou z Hohenlohe, která na synech Jiřího z Hodic požadovala návrat peněz půjčených jejich otci. Částka i s úroky a započítáním soudních výloh narostla na 8 647 zlatých rýnských 32 krejcarů. Tato spolupráce však byla krátká a skončila po prvním soudním jednání obou znesvářených stran. Bobligovo jméno už se následně v dalších soudních aktech, které se týkaly peněžního sporu, nefigurovalo²¹².

V době, kdy byl osloven vrchním hejtmánem Vinarským, žil Boblig v Olomouci, kde provozoval i svou právní praxi²¹³. Jednání o konkrétních podmínkách Bobligova pracovního úvazku probíhala během srpna 1678 a budoucí soudce si snažil vyjednat co nejlepší

²⁰⁸ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 37; Karen Lambrecht uvádí, že v době zahájení losinských procesů bylo Bobligovi kolem 64 let. K. LAMBRECHT, *Hexenverfolgung*, s. 342

²⁰⁹ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 189

²¹⁰ Jiří z Hodic se k souzení čarodějnic stavěl poměrně horlivě a zřejmě patřil mezi ty soudce, kteří se rozhodli na procesech zbohatnout. Pochybnosti o regulérnosti jeho postupů v některých procesech vyjádřil vatislavský a olomoucký biskup Leopold Vilém Habsburský, který chtěl roku 1656 vidět jeho osobní dokumentaci k procesům. Tyto spisy však Jiří z Hodic nechal pravděpodobně spálit a biskupovi se do rukou žádné kompromitující písemnosti nakonec nedostali. V. ŠTĚPÁN, *K životopisu*, s. 53

²¹¹ K. LAMBRECHT, *Hexenverfolgung*, s. 174

²¹² V. ŠTĚPÁN, *K životopisu*, s. 52 - 53

²¹³ V 70. letech měl krom právních služeb získávat peníze provozováním zájezdního hostince, J. FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 156; srov. Václav MEDEK, *Kterak rýmařovský farář Jan František Babst uprchl ze spárů čarodějnické inkvizice*, SM 18, 1969, s. 56

podmínky. Boblig požadoval na uhrazení nákladů svého přesunu do Velkých Losin 7 zlatých rýnských a denní plat 3 zlaté rýnské. Vysvětloval to tak, že tato částka mu má vynahradit stávající příjmy a krom toho má určité platební povinnosti²¹⁴. Dále chtěl k dispozici příhodné a pohodlné obydlí, které by bylo vhodné pro tajné porady a zároveň aby bylo blízko k hejtmanu Vinarskému. Krom toho požadoval proplacení cestovních výloh i stravy²¹⁵.

Tyto požadavky byly v literatuře většinou interpretovány jako primární důkaz Bobligovi hamižnosti²¹⁶, já se však domnívám, že se zde jedná pouze o běžný rituál při domlouvání pracovních podmínek, kdy ani jedna strana nečeká, že jí bude hned na první pokus vyhověno. Nakonec se obě strany shodly na tom, že Boblig obdrží na svou cestu do Velkých Losin 4 zlaté rýnské a jeho denní plat bude 1 zlatý rýnský. Nárok na denní mzdu měl pouze v těch dnech, kdy předsedal inkvizičnímu tribunálu nebo pracoval na případu. Sám Boblig předpokládal, že se tak bude dít dvakrát až třikrát do týdne²¹⁷. Soudce však nesídlil v Losinách po celou dobu svého úvazku a v časovém období, kdy neprobíhaly žádné výslechy, pobýval opět v Olomouci, o čemž svědčí i jeho dopisy zasílané hejtmanu Vinarskému nebo hraběnce z Galle²¹⁸. Žádost o proplácení cest i jeho stravy byla přijata a ubytován měl být přímo v areálu zámku²¹⁹.

Inkviziční tribunál byl sestaven z vrchních úředníků losinského panství. Zasedali v něm jako přisedící hejtman Vinarský, purkrabí František Václav Vraný, správce panských hamrů Jan Richter a polesný Kryštof Zeidler²²⁰. S tribunálem také spolupracoval místní kat Jakub Hay, zvaný Jokel, který měl spolu s bratrem Bartolomějem a synem Hanušem na starost vězně. Hlídali je ve vězení, prováděli na nich útrpné právo, a po vynesení rozsudku měli povinnost vykonat popravu²²¹.

Boblig, který většinu svého dospělého života strávil jako člen inkvizičních tribunálů, které soudily čarodějnice, nepochyboval o reálnosti čarodějnictví a do Losin přijel připraven

²¹⁴ Dopis určený Adamu Vinarskému ze dne 13. srpna 1678. Ve druhém bodu svých požadavků Boblig žádal: „*Kommen täglich 3 f. r. von welchen ein ehrliche kost, nebst meinem Jungen, bestellen könne, zue hause uber die meinigen auch versehen, weil ich anderen verrichtungen müsse fahren lassen*“ . ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 51, inv. č. XIV. 9

²¹⁵ Tamtéž

²¹⁶ Takto se například vyjadřuje B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 189

²¹⁷ Dopis Vinarskému ze dne 28. srpna 1678, ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 51, inv. č. XIV. 9

²¹⁸ Více času v Olomouci ještě trávil v letech 1678, 1679, a částečně i v roce 1680 než začal zasedat šumberský inkviziční soud. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 50, inv. č. XIV. 8, kart. 51, inv. č. XIV. 9

²¹⁹ Dopis ze dne 28. srpna 1678, ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 51, inv. č. XIV. 9

²²⁰ List, na kterém jsou uvedena všechna jména soudního tribunálu i s jejich pečeti. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV. 35

²²¹ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 189

odhalit všechna maleficia, která se zde tajně konala. Věřil, že je třeba co nejdříve zasáhnout, neboť tento zločin měl tendenci se rychle a nekontrolovatelně šířit²²².

2. 3. 2. První výsledky v září 1678

Inkviziční tribunál, schválený pražským apelačním soudem, začal zasedat 2. září, tzn. den dva po příjezdu Bobliga do Losin. K výsledku byly postupně předvolány všechny čtyři zadržené ženy. Po několika týdnech strávených v zámeckém vězení předstoupily Marina Schuchová, Dorota Davidová, Dorota Grörová a Marina Zülichová před komisy. Odpověděly před svými soudci na deset předem připravených otázek, které komisy zaslal apelační soud. Tyto otázky se týkaly věku, jejich dosavadního náboženského života, co pociťovaly při svatém přijímání, proč uzmuly svatou hostii a co s ní chtěly dělat a zda chápou podstatu hostie. Dále se ptali, jakým způsobem se obviněné zřekly Boha a jak se pak modlily k satanovi. Ze způsobu odpovědí se však domnívám, že při tomto prvním výsledku byly kladeny ještě další doplňující otázky, jejichž znění však nebylo z nějakého důvodu zapsáno²²³.

Prvních měsíce konání procesů byly výsledky prováděny bez útrpného práva, přesto zde byl na ženy zřejmě vyvinut nějaký psychologický nátlak a výsledky už od počátku obsahují přiznání k nejhorším maleficiím. Ačkoliv se tuto informaci z losinských akt nedozvídáme, dá se předpokládat, že ženy musely přetpět úvodní ponižující proceduru, která obvykle předcházela zahájení výslechů. Jelikož byly obviněny z čarodějnictví a tribunál měl důvodné podezření, že se dopustily paktu s ďáblem, byla jejich nahá těla pravděpodobně ohledána kvůli *stigma diabolicum*, které smlouvu potvrzovalo²²⁴.

Dne 2. září 1678 předstoupila jako první před komisi žebračka Marina Schuchová, řečená Franckin, která vypověděla, že jí je šedesát dva let a od dětství byla rodiči vedena k chození do kostela. V dospělosti ke zpovědi a přijímání chodila jednou do roka o to o Velikonocích. Při třetí otázce, ve které byla dotazována na způsob modlení se v kostele a doma, se Schuchin vědomě přiznala k odpadnutí od Boha. Jejím démonský milenec se jmenoval Zippel a učil ji novým způsobům modlení. Po těchto nových modlitbách s ní vždy téměř půl hodiny obcoval, přičemž jeho úd popsala jako chladný. Zippel se jí zjevoval v černých šatech a jeho nohy vypadaly jako nohy koňské. Čtyři krát do roka – o Valpuřině noci, na den sv. Martina, o velikonoční sobotě a na sv. Řehoře – se konala zvláštní setkání. Při

²²² Závěr dopisu ze dne 13. srpna 1678, ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 51, inv. č. XIV. 9

²²³ ZA Opava, fond Žerotín – Bludov, kart. 53, inv. č. XIV. 25

²²⁴ R. MUCHEMBLED, *Dějiny ďábla*, s. 79 – 81

těchto setkáních měla za úkol místo střetnutí zamést a za to dostávala od lázeňské Tobiasin odměnu jeden peníz. Dál vypověděla, že od Grörové dostala speciální čarodějnou mast, kterou se měla mazat. Žebračka rovněž přiznala, že hostii už takto kradla i v předchozích třech letech a předávala ji Grörové, přičemž ji při tom rád pozoroval její zlý duch Martin. Soudci se jí na závěr dotazovali, zda vypovídá dobrovolně a zda plně chápe obsah otázek a žebračka Schuchová potvrdila, že na tom chce žít i zemřít²²⁵.

Jednapadesátiletá Dorotota Grörová, porodní bába z Vernýřova, se hned z kraje výslechu kála a litovala, že se dala svést na scestí. Za svůdkyně a učitelky čarodějného umění označila Dorotu Davidovou a mlynářku Züllichovou, které za ní jednou v noci přišli domů a daly jí radu, jak má vyléčit svou krávu. Léčebnou ingrediencí měla být svatá hostie, kterou však nemohla vzít sama, ale musela jí Grörové přinést jiná osoba. Na stvrzení svého spojení si všechny tři ženy navzájem podaly ruce.

S Davidin a Züllichin se krátce na to vydala na Petrovy kameny, kde „*nichts anders als fressen und sauffen, spilen undt tantzen gewesen*“,²²⁶. Brzy po příletu na místo byla představena jednomu z přítomných zeleně oděných mužů/démonů (výpověď naznačuje, že jich na místě bylo více), který se jmenoval Zelený Tomáš. Tomu Grörin také podala ruku, což můžeme chápat jako uzavření spojení s ďáblem. Po hostině a tanci následovaly divoké orgie, kdy „*geschwindt darauf wer zwischen ihnen congrehsus carnalis miet solcher litten et motu fernente erfolget, dass ihr ganzen lieb alteriret und erschütteret werden*“²²⁷

Dál vypověděla, že se Boha zřekla na šest let a uctívala vzýváním Zeleného Tomáše. Svého galána vzývala těmito slovy: „*Grün Tomas? Ich bethe dich ahn, weil du mein Gott bist, so weil ich dier anhangen, undt bethe dich ahn: du bist grün, gelb, unnd weiss, hund du schleiss*“²²⁸. Na Petrových kamenech, kam létala na koštěti, také spatřila lázeňskou Tobiahsovou, papírnici a správcovou z Třemešku. Od Zeleného Tomáše také dostala speciální mast, kterou se měla mazat, aby popřela účinky svatého přijímání. Krom toho vypověděla, že ke zpovědi a svatému přijímání chodívala jednou do roka a na posledy byla o Velikonocích tohoto roku. Když přijala svatou hostii, bylo jí lehce u srdce, dokud nevyšla z kostela a nesetkala se opět se zlým duchem, který na ni čekal před vraty kostela²²⁹. Přijetí hostie do úst tedy u ní mělo vyvolávat krátkodobé opětovné souznění s Bohem, které však skončilo, jakmile opustila kostel.

²²⁵ ZA Opava, fond Žerotín – Bludov, kart. 53, inv. č. XIV. 25

²²⁶ Tamtéž

²²⁷ Tamtéž

²²⁸ Tamtéž

²²⁹ Tamtéž

Další výpovědi pokračovaly až 6. září. Jako třetí předstoupila před inkviziční komisy mlynářka Marina Züllichová z Vikířovic, které bylo v době zatčení 53 let. Mlynářka potvrdila, že byly s Davidovou společně u Doroty Grörové a podaly si na znamení úmluvy ruce. Za původce celého dění označila Dorotu Davidovou, která byla „*Lehrmeisterin*“ a učila jí čarodějnému umění. Na rozdíl od dvou předešlých vyslýchaných však vůbec nemluvila o paktu s ďáblem nebo od padnutí od Boha. Potvrdila jen, že se za Marinou Grörovou zastavovala o Valpuřině noci, kdy se věřilo, že se scházejí čarodějnice, ke svým rejdmům²³⁰.

Jako poslední byla komisí dotazována osmašedesátiletá Dorota Davidová z Vernýřovic. Davidová vypověděla, že se skutečně sešly s Marinou Züllichovou a navštívily o Valpuřině noci dům Grörové, kde se společně radily jak pomoci její krávě, aby lépe došla. Jako léčebný prostředek jí Davidová poradila hostii, ale sama jí přinést nechtěla a ani Grörová se k tomu nechtěla odhodlat. Následně si ženy podaly ruce a všechny tři se vydaly na Petrovy kameny. Na místo určení se dostala na hřbetě černého koně a setkala se zde se svým galánem, který byl oblečen do pěkně šitého černého kroje a i tělo měl černé, a jmenoval se Lurtz. Všichni společně se pak na místě měli veselit, hodovat a tančit²³¹.

Ani Davidová ve své výpovědi neřekla přímo nic o svém odpadnutí od Boha, ale její styky s Lurtzem, který byl nepochybně nadpřirozeného původu, soudce Bobliga museli utvrdit, že zde má co dočinění s dalším případem ďábelského čarodějnictví. Výslech Davidové trval více jak dvě hodiny a to především díky tomu, že odmítala jmenovat osoby, které se scházely na Petrových kamenech spolu s nimi. Boblig shledal Davidovou velmi zatvrzelou a už po prvním výslechu byl přesvědčen o její vině, a věděl, že pokud bude od ní chtít plné přiznání, po dobrém s ní nic nezmůže²³².

Výsledky intenzivně pokračovaly po většinu září. Výpovědi se většinou příliš neodchylovaly od prvních výsledků, které obviněné ženy učinily; v otázkách byl spíše kladen důraz na detaily jejich odpadnutí od víry. Soudní tribunál především zajímala jména osob, se kterými se obviněné setkaly na Petrových kamenech.

Dne 7. září 1678 byla mlynářka Marina Züllichová opět vyslýchána a tentokrát vypověděla, že se bála Davidové a Grörové, a že po jejich setkání bývala vždy slabá a vystrašená. Jednou s nimi přišel ruku v ruce ďábel, vzhledem urostlý, dobře oblečený kavalír, který všechny tři odvedl na Petrovy kameny. Tam se mělo jíst, pít a tančit a mlynářka se toho musela účastnit, ačkoliv se třásla strachy. A na setkání – nikde v pramenech se neobjevuje

²³⁰ Tamtéž

²³¹ Tamtéž

²³² ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV. 35

termín sabat – pak pravidelně docházela po boku svého galána Hanse, který nosíval zelené šaty. Rovněž uvedla jména několika osob, které na místě spatřila a kolikrát je tam spatřila. Například u jedné ženy, kterou označuje jako Mertinova matka z Rapotína, je uvedena číslovka 19. Tím se ale vlastně přiznala, že se těchto setkání čarodějníků musela zúčastnit minimálně sama devatenáctkrát²³³. Dorotu Davidovou spatřila na Petrových kamenech jedenáctkrát a žebračku Schuchovou čtrnáctkrát. Krom nich dále jmenovala: Zuzanu Stubenvollovou z Velkých Losin, Annu Föbelovou z Klepáčova, Anetu Koppovou z Velkých Losin, papírnici Barboru Göttlicherovou z Velkých Losin nebo Marii Petrovou z Třemešky a ještě několik dalších osob²³⁴. Tyto jména jsem zde pro příklad uvedla z toho důvodu, protože během následujících měsíců byly tyto ženy rovněž obviněny z čarodějnictví a internovány v zámeckém vězení.

Dne 13. září soudce Boblig opět přistoupil k výslechu Doroty Davidové. Stará žena odpověděla kladně pouze na tu otázku, zda byla pro porodní bábu. Na každou další otázku už odpověděla záporně a popřela i své původní přiznání, že jezdila na Petrovy kameny. Proto přistoupil Boblig ke konfrontaci mezi zadrženými ženami. Grörová při ní vypověděla, že za ní Davidová přišla v noci do cely a nařídila jí nic nepřiznávat. Marina Schuchová zase řekla, že při sběru borůvek spatřila Davidovou na Petrových kamenech při zahrabávání hostie²³⁵.

Při výslechu z 16. září, pokračoval Boblig v dotazování mlynářky Züllichové. Ta se přiznala, že její nevolnost, kterou pocítila v předešlých dnech, byla způsobena obcováním se zlým duchem Hansem, který za ní přišel i do vězení. K jejímu svedení k čarodějnictví mělo dojít před deseti lety na popud Doroty Davidové. Vzдалa se Boha a svou věrnost věnovala d'áblu. Všechny ženy na závěr potvrdily, že vše, co vypověděly, je pravda a na tom chtějí žít i umřít²³⁶.

Soudce Boblig mohl být s prvními výsledky skutečně spokojen, neboť potvrzovaly jeho domněnky, že se zde skutečně jedná o páchání maleficií. Obžalované se přiznaly k paktu s d'áblem, který stvrzovaly rukou dáním. Účastnily se sabatů a dopouštěly se hanobení svaté hostie. Krom toho své spojenectví s d'áblem dál potvrzovaly smilněním se zlými duchy. Ze zkušeností, které načerpal při své předchozí práci ve slezských čarodějnických procesech, soudil, že kde existuje jedna čarodějnice, tam jich musí být zákonitě víc²³⁷.

²³³ ZA Opava, fond Žerotín – Bludov, kart. 53, inv. č. XIV. 25

²³⁴ Tamtéž

²³⁵ Tamtéž

²³⁶ Tamtéž

²³⁷ Tento názor vyslovil už v prvních dopisech určených hejtmanu Vinarskému, ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 51, inv. č. XIV. 9

Po ukončení této etapy výsledků odeslal Boblig 19. září 1678 hraběnce z Galle relaci, která obsahovala detailní přepisy všech výsledků, které během svého prvního měsíce v Losínách uskutečnil a doprovodil je svým komentářem. Například výpověď Doroty Davidové okomentoval: „*Chce-li na tom umřít, tak umře*“. Což se z dnešního pohledu jeví jako cynický a krutý způsob uvažování. Upozorňuje hraběnkou, že bude nutné tyto zadržené podrobit útrpnému právu, neboť jedině tak se dozvedí celou pravdu o tom, co se děje na losinském panství²³⁸.

2. 3. 3. Život ve vězení

Marina Schuchová byla zatčena a převezena do losinského vězení 16. dubna 1678 a zbylé tři ženy byly zatčeny v průběhu léta. Zámecké vězení se nacházelo u katovny a zřejmě už v době těchto prvních internací nevyhovovalo dlouhodobému věznění. Z účetních záznamů vyplývá, že prostory vězení byly průběžně upravovány. Bylo třeba nakoupit prkna, došky, ale i řetězy a zámky. Za rok 1678 tyto úpravy vyšly na 15 zlatých rýnských a 14 krejcarů²³⁹.

Dochované účetní záznamy nás také informují i o stravování vězněných žen. Každý den dostávaly chléb v hodnotě 1krejcaru, krom toho během svého pobytu ve vězení dostávaly i maso, kroupy a sůl. Maso a sůl však dostávaly pouze při zvláštních příležitostech, například při svatodušních svátcích, kdy hodnota potravin pro uvězněné ženy činila 35 krejcarů. Účty dále uvádějí i máslo nebo pivo. Bylo zvykem, že veškeré náklady za vězněnou osobu platila rodina, a to jak stravu, tak i práci kata, který si počítal 2 krejcare na den. Marina Schuchová strávila ve vězení celkem 478 dní, tedy více než rok, a celkové náklady byly účetním vypočítány na 7 rýnských zlatých a 58 krejcaru, které byly zřejmě vymáhány na její jediné dceři²⁴⁰.

2. 3. 4. Výsledky v roce 1679 a právo útrpné

Nové výsledky započaly dne 21. ledna 1679 a trvaly až do 30. ledna. Během této doby byly ženy vyslechnuty minimálně dvakrát. Z těchto výsledků se dozvídáme i bližší informace o jejich rodinném životě, zda byly vdané, kolik měli dětí a podobně. Například žebračka

²³⁸ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV. 35

²³⁹ Účty, které soustředěně informují o nákladech vzniklých při čarodějnických procesech, jsou zřejmě extrakty z původních zámeckých účetních knih a vznikly až v roce 1711. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 49, inv. č. XIV. 1

²⁴⁰ Tamtéž

Schuchová 24. ledna 1679 vypověděla, že je vdovou, její manžel Jakub Franck zemřel už dva roky po sňatku. Z manželství se narodila jediná dcera, která byla v době výslechu už dospělá a žila ve Vernýřovicích. Marina Züllichová zase byla vdaná celkem třikrát, přičemž s prvním manželem měla tři děti, s druhým dvě a poslední manželství bylo bezdětné. Krom nejstaršího syna žily všechny děti na losinském panství. S Davidovou se mlynářka znala dvacet pět let a s Grörovou dvacet dva let²⁴¹.

Otázky, které byly v dalších měsících zadrženým ženám kladeny, byly předem pečlivě připraveny a Boblig při jejich sepisování bral ohledy na první výslechy a podle toho formuloval okruh otázek pro každou ze čtyř obviněných žen. Otázek bylo více jak dvacet a měly podchytit všechny aspekty zločinu čarodějnictví²⁴².

Od otázek na osobní život, Boblig plynule přešel k otázkám, které se týkaly svatého přijímání, jak často chodily ženy ke zpovědi a kdy naposledy přijaly svátost oltářní. Marina Schuchová byla navíc dotazována kdy, a kde hostii přijímala, aniž by jí spolkla a co s ní obvykle činila. Ženy se měly přiznat k tomu, kdo byl jejich učitelem, kdy a kde odpadly od víry a jakými slovy se odřekly Boha. Jak se jmenoval jejich démonským galán, jak často s ním měly pohlavní styk a kde k tomu aktu docházelo a co při tomto tělesném kontaktu pociťovaly. Jak se jmenovalo ono místo, kde se místní čarodějníci scházeli, a měly jmenovat všechny účastníky těchto shromáždění. Boblig chtěl také vědět, z čeho byla čarodějná mast, kterou si natíraly celé tělo, ale jelikož Schuchová i Grörová kouzelnou mast dostaly, věděly jen, že obsahuje nějaký tuk, nic víc. Údajné čarodějnice také byly tázány, jakým způsobem škodily lidem na těle i majetku a jak často se k praktikování kouzel scházely²⁴³.

Když však čteme tyto pozdější výslechy, zaznamenáme, že se jejich výpovědi vesměs neliší od prvního výslechu, pouze jsou obohaceny o detaily. Například Marina Züllichová znovu opakuje, že ji k čarodějnictví svedla Dorota Davidová a přidala novou informaci, že se tak stalo už před dvaceti pěti lety, kdy ji mlynářka poznala. V té době se také začala stýkat se svým galánem Hansem, který nosil pěkné zelené šaty a klobouk s perem. Kdykoliv měla příležitost, škodila lidem, i jejich majetku. Při výsleších se Schuchová, Grörová i Züllichová snažily vyjít vyšetřovacímu tribunálu ve všem vstříc a odpovídaly, jak nejlépe dovedly.

Pouze Dorota Davidová se odmítala k čemukoliv přiznat. Uznávala svou vinu pouze v tom ohledu, že to byla ona, kdo poradil ukradnout hostii a užít ji jako léčebný prostředek, ale pakt s ďáblem dál odmítala. Proto byla navíc u každé otázky důrazně vyzývána, aby nic

²⁴¹ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV. 35

²⁴² ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 51, inv. č. XIV. 10

²⁴³ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV. 35

nezamlčovala a ke všemu se přiznala²⁴⁴. Davidová a její absence přiznání byla jedním z důvodů, proč chtěl Boblig užít co nejdříve útrpného výsledku a žádal i hraběnku, zda by v této záležitosti nemohla zasáhnout. Užití útrpného práva by totiž mohlo dopomoci odhalit ty informace, které čarodějnice zatajují. Dokonce vyslovil myšlenku, že by tortura mohla dopomoci odhalit příčiny smrti hraběněčina bratra Přemyslava III. Tato domněnka, že za smrtí bývalého majitele panství stála kouzla, se v místní společnosti zřejmě vyskytovala už před příchodem Bobliga²⁴⁵.

Relace, které byly přesnými prepisy uskutečněných výsledků, soudce Jindřich František Boblig zasílal také i apelačnímu soudu, kterému byl losinský tribunál podřízen. Byla to právě pražská apelace, která na základě dodaných výsledků rozhodovala o užití útrpného práva. Tyto relace svědčí o tom, že si Boblig během svého působení v čele inkvizičního tribunálu nemohl počínat tak, jak chtěl, ale měl nad sebou další kontrolní aparát, jehož pokyny musel poslouchat²⁴⁶.

Boblig považoval, podobně jako většina dalších inkvizitorů, užití útrpného práva za podstatné pro zjištění celé pravdy. Užití tortury však bylo losinskému tribunálu povoleno až na začátku května (dopis pražské apelace dorazil 7. května)²⁴⁷. Soudce v tu dobu pobýval opět v Olomouci a zprávu o povolení tortury, kterou mu Vinarský zaslal, přivítal se zadostiučiněním.

V Losinách se k výsledkům za pomoci tortury přistoupilo 16. května a jako první přišla na řadu Dorota Grörová. Postupně byly pomocí útrpného práva vyslýchány i zbylé tři ženy. Porodní bába Grörová, žebračka Schüchová i mlynářka Züllichová se přiznaly už v předešlých výsleších a při těchto „*examenen*“ tomu bylo stejně. Pouze počet osob, které ženy udávaly jako spolupachatele, se zvyšoval. Mučení zdolalo i odpor staré Davidové, která se nakonec přiznala ke všemu. Při výsledku za svou „*lehrmeisterin*“ označila mlynářku Züllichovou, přiznala se k letům na Petrovy kameny a k odpadnutí od Boha. Rovněž jmenovala osoby, se kterými se setkala při hostinách na Petrových kamenech. Útrpný výslech však připravil Dorotu Davidovou i o poslední zbytky sil a stará žena na následky mučení ve

²⁴⁴ Tamtéž

²⁴⁵ Především toto přání vyjadřoval v prvních měsících roku 1679. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV. 35

²⁴⁶ Tamtéž; Bedřich Šindelář Bobliga charakterizoval jako člověka, který si počínal v rozhodování samostatně a na ostatní vyvíjel nátlak, aby činili tak, jak požadoval. Podobně měl intenzivně naléhat i na hraběnku z Galle, aby mu povolila užívat torturu proti uvězněným osobám. B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 187

²⁴⁷ J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 100

vězení zemřela. Její tělo bylo katem zahrabáno na místním mrchovišti, kde čekalo do chvíle, než nad ní a jejími družkami bude vynesena konečný rozsudek²⁴⁸

Mučení prováděl kat Jakub Hay, který je v některých dopisech označován jako Jockel, spolu s bratrem Bartolomějem a synem Hanušem²⁴⁹. K mučení byla určená zvláštní místnost, která se nacházela nedaleko světnice, kde zasedal inkviziční tribunál. Jasná pravidla pro užití útrpného práva neexistovala. Podle hrdelního řádu Ferdinanda III. měl být obviněný podroben útrpnému právu pouze třikrát za sebou, a pokud se nepřiznal během tří stupňů tortury, měl být prohlášen za nevinného. Většinou však záleželo na postoji soudce, v jaké intenzitě využil při výslechu tortury. U čarodějnických procesů soudy vyjadřovaly názor, že čarodějnice jsou zvlášť zatvrzelými hříšníky a utrpení způsobené mučením bylo pouze nástrojem, kterým soudci bojovali proti ďáblu²⁵⁰.

Před samotným aktem mučení byl nejdříve obžalovaný seznámen se všemi nástroji, které kat při svém útrpném výslechu využíval. Takováto ukázka měla mít především psychologický účinek a ve svém důsledku měla obviněnou osobu přimět k lepší spolupráci. Podle „ceníku služeb“, které nacházíme v účtech, se při losinském útrpném výslechu užívaly palečnice, španělské boty a skřípec, přičemž nejvíce frekventovaným nástrojem byly palečnice.

Za jednu palečnici si kat Hay účtoval 18 krejcarů a za nasazení jedné španělské boty byla požadována stejná částka²⁵¹. Oba dva nástroje fungovaly na principu drcení kostí končetin prostřednictvím utahovaných šroubů, které proti sobě stlačovaly kovové nebo dřevěné desky. Tyto desky mohly být speciálně tvarované, což se týká především španělských bot, které byly z vnitřní strany vybaveny hroty, které způsobovaly další poškození tkáně²⁵².

Natažení na žebřík bylo už podstatně dražší záležitostí a kat Hay za něj požadoval 35 krejcarů²⁵³. Vyslýchaný byl položen zády na žebřík a ruce spoutané dozadu mu kat připevnil na nejvyšší příčku. Svázané nohy pak byly připoutány k spodnímu válci, který se otáčel a provaz tak navíjel. Tímto způsobem docházelo k vykloubení paží a potrhání svalů²⁵⁴.

Do roku 1780, tedy za 1537 dní, kdy probíhaly procesy s čarodějnicemi, si přišli Jakub Hay a jeho pomocníci celkem na 51 zlatých rýnských a 14 krejcarů za běžné služby, které

²⁴⁸ V těchto květnových výsleších prvně zazněla jména obyvatel města Šumperk, ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 49, inv. č. XIV. 4

²⁴⁹ Jako pomocníci ve vězení sloužili Hanuš Umblauf, Bedřich Jaschke, Tobiáš Frömel, Šimon Friedrich, Hanuš Wolf a Mates Hofbauer, M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 37

²⁵⁰ F. SPURNÝ, *Vyvrcholení čarodějnických procesů*, s. 2; srov. R. van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, s. 5

²⁵¹ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 49, inv. č. XIV. 1

²⁵² J. FRANCEK, *Dějiny země*, s. 77 - 78

²⁵³ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 49, inv. č. XIV. 1

²⁵⁴ J. FRANCEK, *Dějiny země*, s. 77 - 78

vykonávali ve vězení, přičemž na jeden to bylo 2 krejcary. Po té, co bylo apelačním soudem povoleno mučení, se jejich příjem ještě zvýšil o výše uvedené taxy, které kat inkasoval za jednotlivé stupně tortury²⁵⁵.

Koldínův požadavek, který včlenil do svých *Práv městských*, aby kat při útrpném výsledku poškodil zdravý vyslýchaného jen minimálně, zpravidla vyslyšen nebýval²⁵⁶. Tyto výše popsané tresty mohly jedince lehce zmrzačit na zbytek života. Kati však díky své práci měli bohaté znalosti ohledně lidské anatomie a dokázali svým „svěřencům“ rány zpravidla ošetřit tak, aby následky po prožitém mučení byly co nejmenší²⁵⁷.

2. 3. 5. Vyhlášení rozsudku a exekuce

Přepis výsledků a relace o průběhu vyšetřování zaslal soudce Boblig koncem května pražské apelaci, která měla definitivně rozhodnout o osudu zbylých zadržených žen. Rozsudek apelačního soudu byl doručen do Losinského zámku dne 15. července 1679 a bylo v něm rozhodnuto, že za páchání škodlivých kouzel mají být Dorota Grörin, Marina Schuchin a mlynářka Marina Züllichin odsouzeny k trestu smrti upálením²⁵⁸.

K posledním výsledkům došlo na přelomu července a srpna. Dne 31. července byly opět prostřednictvím útrpného práva vyslyšány Marina Schuchová a Dorota Davidová a o den později přistoupil soudní tribunál k poslednímu výsledku Marini Züllichové. Při těchto závěrečných výpovědích šlo soudnímu tribunálu především o to, aby odsouzené ženy potvrdily, že rozumí obsahu všech kladených otázek a zopakovaly předchozí výsledky. Rovněž měly zopakovat všechna jména jejich spoluviníků a to jak při běžném výsledku tak i při útrpném²⁵⁹.

²⁵⁵ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 49, inv. č. XIV. 1

²⁵⁶ Pavel Kristián z KOLDÍNA, *Práva městská*, s. 395

²⁵⁷ R. van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, s. 38

²⁵⁸ Rozhodnutí pražského apelačního soudu o vykonání exekuce, které bylo datované 12. červencem 1679 a určené do rukou hraběnky z Galle: „Von nahmen und von wegen er röm.kay.auch zu hungarn und bohaimb könig.may. unser alernädigstern herrns haben der vice president und rätthe so über denen appellationen ob den könig.prager schloss sizen. Alss ihnen von der hoch und vohlgebornen Angelina Anna Sibilla gräffin de Galle gebohrnen wo Zierotien auf Hollstein und Girssdorff wegen der zu Ullersdorff in.puncto magia et respektive sacrilegy verhauffete Dorothea Grörin, Marina Schuchin und Marina Züllichin.müllerin eine criminal frag nebstgewissen und darinnen was rechtens sein möchte umb bescheidund belerunnggebethen worden . nach ersehund genugsam erewegug derselben so bey ihne verblieben sich dahin entschlosten. Wohern die sachen angebrachtermassen ich verhalten. So weren vor ermelte Dorothea Grörin, Marina Schuchin und Marina Züllichin müllerin solcher über schwerenverbrechen halben andern zum exempel und abschër mit dem feuer vom leben zum todt hizurichten von rechts wegen.mit erkund des briefs besiegelt mit dem hierzu verordneten key. und könig.secret insigel der gebenist ob dem könig.prager schloss den zwey zehenden monathstag july nach christi unsers lieben herrn geburth ein achtzehnhundert neun und siebenzigsten jahr“. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 9, inv. č. XIV. 4

²⁵⁹ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV. 35

Už v květnových výsleších bylo vyřčeno jméno Marie Sattlerové ze Šumperku, manželky významného měšťana Kašpara Satlera, a farské kuchařky Zuzany Voglickové, která sloužila u šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera, a v posledních letních výsleších byla tato jména opět zopakována. Bedřich Šindelář a po něm i další historici, například Josef Kočí nebo Jindřich Francek, v udáních těchto jmen viděli jasný záměr soudce Bobliga, který se takto připravoval na přenesení čarodějnických procesů do Šumperku, kde měl konečně získat bohatství²⁶⁰. Z výslechových akt však nijak nevyplývá, že by byla tato jména obyvatelek sousedního města, nějak úmyslně podsouvána vyslýchaným²⁶¹. Do Šumperku se sice procesy koncem roku 1679 skutečně přenesly a tyto výsledky k tomu jistě přispěly, ale přikládat tuto skutečnost pouze snaze Bobliga se obohatit je nadhodnocení skutečnosti.

Den popravy byl stanoven na 7. srpna dopoledne. K odsouzeným ženám byli povoláni duchovní, kteří je měli před smrtí vyzpovídat a udělit jim rozhřešení a poslední svátost. Duchovní pocházeli z losinského panství, ale k odsouzeným docházeli i kapucínští mniši z Olomouce²⁶². Tito muži církve doprovázeli odsouzené ženy i na místo popravy a cestou je nabádali, aby zpytovaly své svědomí a modlily se za spasení.

Popravy bývaly vždy veřejnou událostí a přitahovaly mnoho pozornosti místních obyvatel; účastnily se jich mnohdy celé vesnice. Krutost některých trestů uplatňovaných při popravách mívala určitý výchovný podtext, který měl varovat přihlížející, aby se nedopustili toho, co odsouzenec, jinak se jim stane to samé. Proto byla účast poddaných na některých popravách povinná; například při popravě rebelů roku 1662, která se konala na nádvoří losinského zámku, museli být přítomni všichni místní poddaní²⁶³.

Na místě popravy byly do země zaraženy dřevěné kůly a kolem nich byly naskládány otepi chrástí, sláma a dřevěná polena. Odsouzené ženy byly Jakubem Hayem připoutány řetězy ke sloupům a na krk jim byl zavěšen pytlík se střelným prachem, který měl urychlit jejich smrt v plamenech²⁶⁴. Odsouzené ještě před smrtí měly potvrdit svá přiznání a litovat svých hříchů. Současně se zažehnutím hranice katovi pomocníci odpálili pytlíky se střelným

²⁶⁰ J. FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 158; J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 101, B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 190 - 191

²⁶¹ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 49, inv. č. XIV. 1

²⁶² V účtech se objevuje platba 2 zlatých rýnských a 6 krejcarů kapucínům z Olomouce za blíže nespecifikované služby, ale jelikož se tato položka nachází v sekci věnované procesům, dá se usuzovat, že jich bylo využíváno k duchovní útěše zadržených osob. U pozdějších procesů často figurovali příslušníci cisterciáckého řádu, kteří přicházeli z Olomouce. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 49, inv. č. XIV. 1

²⁶³ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 32

²⁶⁴ Důvodem tohoto aktu nebyla pouze milosrdnost, ale pytlíky s prachem měly zaručit i hladký průběh popravy. R. van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, s. 120

prachem, který odsouzené ženy usmrtil. Na hranici byly přidány i ostatky ve vězení zesnulé Doroty Davidové, aby shořelo spolu s ostatními v očištném ohni²⁶⁵.

2. 4. Další dějství losinských procesů

V noci ze 4. na 5. října roku 1679 byly zatčeny Zuzana Stubenvohlová z Velkých Losin, manželka zámeckého sklepmistra, Aneta Koppová z Velkých Losin, správcová Marina Peterová z Třemešku, Anna Fölbelová z Klepáčova a farská kuchařka Barbara Kühnelová z Rejhotic. Právě jejich jména byla skloňována už v prvních výsleších prvních obviněných čarodějek. Grörová, Züllichová i Schüchová je jmenovaly jako další účastnice čarodějných shromáždění. Marina Grörová například v květnovém i červencovém výslechu, že stará Koppová byla hlavní čarodějnicí v jejich společenství²⁶⁶.

První výslechy započaly dne 2. listopadu, kdy byly vyslýchány Marinna Peterová, manželka správce třemešského panství, která měla pověst osoby holdující často alkoholu. O dva dny později stanula před soudním tribunálem Zuzana Stubenvohlová a dne 6. listopadu vypovídaly stará Aneta Koppová, Anna Fölbelová z Klepáčova a jako poslední předstoupila před inkviziční komisi Barbora Kühnelová z Rejhotic, která sloužila jako farská kuchařka²⁶⁷.

I ony se postupně přiznaly k páčání maleficií, účasti na čarodějných setkáních na Petrových kamenech a odpadnutí od Boha. K jejich výpovědím přispěl nejen strach, který jistě pociťovaly, zvláště po té, co zřejmě shlédly popravu prvních obviněných žen, ale přispěla k tomu i tortura, kterou pražský apelační soud schválil v daleko kratší časové lhůtě, než u prvního procesu²⁶⁸.

Na konci roku byly zadrženy další podezřelé osoby, mezi nimi byl i losinský sklepmistr Jan Stubenvohl, papírnice Barbara Götlicherová, Barbora Kranichelová, Dorota Biedermannová a Katřina Rabowská. Všechny ženy pocházely z Velkých Losin a i ona si ocitly na seznamu jmen, která při výsleších vyřkla první čtveřice obviněných. Jejich výslechy započaly koncem února a začátkem března 1680²⁶⁹.

Jan Stubenvohl věznění snášel ještě hůře než jeho žena nebo ostatní internované ženy a krátce po zatčení se pokusil spáchat sebevraždu, když si do prsou vrazil nůž, ale probodnout

²⁶⁵ O průběhu exekuce vypráví Bobligův dopis určený hraběnce z Gallu ze dne 14. srpna 1679. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV. 35

²⁶⁶ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV. 35

²⁶⁷ Tamtéž

²⁶⁸ Tamtéž

²⁶⁹ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 54, inv. č. XIV. 28

srdce se mu nepodařilo. Zranění bylo natolik vážné, že k němu museli přivolat lékaře, aby ho ošetřil²⁷⁰. Dne 25. března 1680 se podařilo Stubenvohlovi uprchnout z vězení, ale na svobodě pobyl jen krátce a téměř v zápětí byl zadržen a odveden zpět. Byl zřejmě psychicky na dně a choval se zmateně. Při výslechu pak řekl, že se chtěl opět zabít²⁷¹. Dosud však byl vyslýchán bez útrpného práva. Při výslechu uvedl, že je mu 49 let, jeho galánka se jmenovala Magdaléna a zlý duch si říkal Czampier²⁷². Ve vězení ho trápilo především to, že se nemohl postarat o své dvě malé dcerky. Tyto obavy vyjádřil i v dopise napsaném 25. září 1680, který byl určený hejtmanu Vinarskému. V něm se snažil obhájit proti všem nařčením z čarodějnictví, která musel při výsleších potvrdit²⁷³. Sklepmistr Stubenvohl byl odsouzen k trestu upálení společně s Barborou Drechslerovou z Losin, Annou Richterovou z Pustých Žibřidovic, a Barborou Rotterovou a exekuce byla vykonána dne 10. července 1681²⁷⁴.

Jeho manželka Zuzana byla popravena spolu s Anetou Koppovou, Marinou Petrovou, Annou Fölbelovou i Barbarou Kühnelovou už 5. dubna 1680, přičemž samotnému aktu upálení předcházelo stětí odsouzených žen, které bylo chápáno jako akt milosti, které zmírňovalo trest smrti na hranici²⁷⁵. Papírnice Barbara Gotlicherová byla upálena společně se svými družkami, s nimiž byla zatčena, dne 5. září 1680. Při vykonání samotné popravy však upalované ženy volaly o milost Ježíše Krista, neboť byly nuceny obvinít nevinné osoby. Tyto výkřiky vyvolaly mezi přihlížejícími velký ohlas²⁷⁶.

²⁷⁰ Povolání lékaře se uvádí v účtech, částka za ošetření však uvedena není. ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 49, inv. č. XIV. 1

²⁷¹ Výslech z 30. března 1680, ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 50, inv. č. XIV. 8

²⁷² Tamtéž

²⁷³ Tento dopis by se dal charakterizovat jako pouhý výkřik do tmy, neboť už byl plně v moci velkolesinského inkvizičního tribunál a vynesení rozsudku nad ním bylo jen otázkou krátkého času, ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 53, inv. č. XIV. 25

²⁷⁴ Rozsudek apelačního soudu ze dne 25. dubna 1681 ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 49, inv. č. XIV. 4

²⁷⁵ Apelační soud vynesl rozsudek smrti nad těmito ženami už dne 22. ledna 1680 a k jeho vykonání se čekalo na vhodnější počasí. Znění rozsudku: „Von nahmen und von wegen der rom. Kay. Auch zu hungarn und bohainb könig. May. Unsers allrgrnädigsten herrns haben dero vice president und Rothe so uber denen appellationen ob dem könig. Prager schloss sitzen alss ihnen von der wohlgebornen Angelina Anna Sybilla de Galle gebohrnen von Zierotin auf Holstein und Girstdorff wegen den zu Ullerssdorff in puncto magia a t/sacrilegy verhoffeten Susanna Stubevohlin, Agnetha Koppin, Anna Föbelin, Barbara Kühnelin von Reittenhow und Marina Peterin anderster verwalterin von johrnsdordd eine criminal frag nebst gewissen aussagen überschicketund darinen was rechtens sein möchte umb belernung gebetten worden nach erseh und gungsamer? Erwegung derselben so bey ihnen verbleiben sich dahin entschlossen woher Die sachen angelrachter masten sich verhalten so weren obermelte Susanna Stubevohlin, Agnetha Koppin, Anna Föbelin, Barbara Kühnelin von Reittenhow, und Marina Peterin anderster verwalterin von jorsdorff wegen solcher ihrer schereren verbrechen andern zum exempel und abscher mit denfeuer von leben zum toot hinzurichten von rechts wegen. Uhrkundt dies briefs besiegelt mit dem hiezru verordneten key. und kenig. Secret. Insigl der geben ist ob dem könig Prager schlos den zwey und zwanzigsten monathstag jannuary nach christi unsers lieben herrn geburth in sechzehnen hundertr und achzigsten jahr“. Tamtéž

²⁷⁶ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevěře*, s. 39

2. 5. *Spory soudce Boblig s klérem losinského panství*

Exekuci byl přítomen i mladý losinský farář Tomáš König sloužící na panství od roku 1675, který byl reakcí žen skutečně zaskočen. O tři dny později se sešel se sobotínským farářem Matyášem Eusebiem Leandrem Schmidtem a rapotínským kaplanem Antonínem Lachnitem. Společně rokovali o probíhajících procesech a rozhodli se sepsat protestní list, který obsahoval výhrady proti krutosti útrpných výslechů, které nezaručují pravdivé výpovědi. Psaní rovněž obsahovalo ostrou kritiku soudce Bobliga, který byl hlavním strůjcem nekorektního vedení procesů.

Farář König poskytoval obviněným ženám před popravou duchovní útěchu, a ačkoliv byly výpovědi tajné, dozvěděl se, že mezi podezřelými osobami se objevují i jména místních duchovních z žerotínských panství. Ve výsleších se objevilo jméno rýmařovského faráře Babsta, o jehož matce bylo známo, že byla během slezských procesů upálena jako čarodějnice, šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera i staříčského rapotínského faráře Matouše Sartoria²⁷⁷.

Latinsky psaný dopis byl určen olomouckému biskupovi Karlovi II. z Lichtenštejna a Castelnovu (1664 – 1695), který vešel do moravských dějin především jako mecenáš umění. Jeho spojení se severomoravskými čarodějnickými procesy tolik známo není. V srpnu roku 1680 už byl z jeho příkazu zřízen soudní tribunál, který vyslyšel šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera (1622 – 1685) na základě svědeckých výpovědí usvědčených čarodějnic²⁷⁸. Biskup tedy patřil mezi osoby, které čarodějnické procesy schvalovaly a pokud vydal jednoho ze svých podřízených soudnímu tribunálu, znamenalo to, že věřil, že se neřest čarodějnictví může vyskytnout i mezi klérem.

Boblig byl mužem prudké povahy, který neměl rád, když mu někdo odporoval a jakmile se o tomto dopisu dozvěděl, jal se s prudkostí sobě vlastní obhajovat, což znamenalo, že slovně zaútočil na osoby stojící za tímto nařčením. Soudce biskupovi rovněž napsal obsáhlý dopis, v němž protestoval proti takovému vměšování nezasvěcených osob. V závěru dopisu pak naléhavě žádal, aby mu byl poslán opis kompromitujícího dopisu, aby se mohl patřičně hájit proti vzneseným obviněním, která však byla vyřčena zcela nekompetentními

²⁷⁷ F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, Šumperk 2000, s. 43

²⁷⁸ B. Šindelář, *Hon na čarodějnice*, s. 47

lidmi, kteří nedokážou dodržet zpovědní tajemství, čímž samozřejmě jmenovitě myslel faráře Königa²⁷⁹.

Rýmařovský farář Jan František Babst byl tím, že se jeho jméno údajně objevilo v souvislosti s čarodějnictvím, velice rozhořčen, ale také se v něm probudil strach, neboť jeho matka byla jako čarodějnice upálena během prudké vlny pronásledování čarodějnic v Jeseníku²⁸⁰. Dne 18. října 1680 se uctivým, ale rozhodně znějícím dopisem obrátil na olomouckého biskupa a vyslovil svou stížnost proti takovému nařčení. Podobný dopis, v kterém však jeho stížnost vyznívala naléhavěji a mohl v něm projevit více negativních emocí vůči tomuto nařčení, zaslal purkrabímu Františku Vranému, který byl členem losinského inkvizičního tribunálu. Olomoucký biskup Babstovi vytkl jeho přístup a způsob, jakým se obořil na purkrabího Vraného. Doporučil mu, ať si hledí svých církevních povinností a neplete se do záležitostí, do kterých není zasvěcen. Farář Babst si vzal toto ponaučení k srdci. Po popravě děkana Lautnera se však obavy vrátili a je možné, že mu někdo ze zasvěcených osob sdělil, že by dalším zatčeným mohl být on. V období kolem nového roku 1686 Babst s losinského panství odešel a svému nadřízenému zaslal dopis, v němž se vzdával svého rýmařovského benefícia. Žádné další zprávy o jeho životě se nám nedochovaly²⁸¹.

V listopadu roku 1681 byla z čarodějnictví obviněna schovanka faráře Königa, mladičká Alžběta Moserová, jejíž jméno se ve výsleších pravidelně začalo objevovat od roku 1680. Proti tomu sepsal mladý duchovní další stížnost, kde podal další kompromitující informace, které se dozvěděl o inkvizičním tribunálu. Místním lidem totiž dodávala informace sama katovská čeládka a strážci vězení, kteří když se napili alkoholu, rádi se podělili se svým okolím o novinkách u soudu. Rovněž ke konci roku 1681 vydal memorandum s názvem *Popis postupu, jaký zachovávají páni inkvizitoři*, v němž se pouští do ostré kritiky práce losinského inkvizičního tribunálu, který si vlastně dělá, co chce a nedodržuje hrdelní řád císaře Karla V. To ovšem nebyl nijak pádný argument, protože Carolina na území Českého království nebyla oficiálně uznána a její platnost byla pouze subsidiární. Udání z čarodějnictví měla být úmyslně vykonstruovaná a jako příklad takového jednání uvádí právě zatčení své schovanky, což bral především jako útok na svou osobu. Tento spisek byl zřejmě chápán jako provokace, než aby byl posuzován jako zdroj informací a Königovi nadřízení se rozhodli, aby přešli

²⁷⁹ Tamtéž, s. 194

²⁸⁰ Václav MEDEK, *Kterak rýmařovský farář Jan František Babst uprchl ze spárů inkvizice*, SM 18, 1969, s. 56

²⁸¹ Tamtéž, s. 56 – 58; srov. B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 193 – 194

dalším slovním střetům mezi ním a Bobligem, raději přesunout mladého duchovního na jaře roku 1682 na jiné působiště²⁸².

2. 6. Fridrich Kopp a ukradené srdce Juliány ze Žerotína

Alžběta Juliána z Oppernsdorfu se dne 25. 2. 1654 vdala za Přemka III. a porodila mu celkem 7 dětí, ale pouze dvě z nich přežily dětství. Sama Alžběta Juliána měla chatrné zdraví a každý porod byl pro její křehký organismus velkou zátěží. Když čekala své šesté dítě, syna Jana Jáchyma, sepsala závěť, v níž vyjádřila přání, aby její srdce bylo pohřbeno po boku milovaného zesnulého syna Václava Felixe (†1661) v šumperském dominikánském kostele. Její tělo mělo spočinout v jezuitském kostele v Kladsku, kde byli pochováni její rodiče. Alžběta zemřela 15. prosince 1669 krátce po porodu dcery Marie Josefi (†1670) a Přemyslav III. měl za úkol naplnit její poslední vůli a srdce své ženy poslat v zdobené schránce do dominikánského kostela v Šumperku.

Srdce však až do smrti Přemyslava III. v únoru roku 1673 zůstávalo ve stříbrné schránce v prostorách zámku. Předáním srdce byl pověřen Jan Bedřich Kopp, úředník losinského panství. Stalo se tak až na podzim roku 1673, tedy téměř čtyři roky po smrti Alžběty Juliány a půl roku po smrti Přemyslava III²⁸³. Pověřen byl zřejmě samotnou hraběnkou z Galle, která se rozhodla dovršit poslední vůli své švagrové. Srdce však v průběhu sedmdesátých let zmizelo a nikdo nevěděl kam. Převor Dittl, který srdce přebíral, zemřel v únoru roku 1678. Vysvětlení přišlo od pátera Theodora Markwarta, který vypověděl, že se v klášteře objevil Kopp a srdce si sebou odnesl zabalené pouze do bílého šátku²⁸⁴.

Po osudu srdce se začalo intenzivně pátrat až po vypuknutí čarodějnických procesů kolem roku 1680, kdy se objevilo podezření, že srdce mohlo být zneužito k čarodějným praktikám. Tuto teorii podporoval i Jindřich František Boblig, který v roce 1680 tuto skutečnost začlenil i do souboru otázek určených k výslechům čarodějnic.

Podezřelým byl od počátku vyšetřování právě Kopp, který byl v té době hejtmanem v Nider Pomsdorfu v Kladsku. Jeho vinu měla na začátku roku při útrpném výslechu potvrdit i jeho matka Aneta Koppová a hraběnka žádala o jeho zatčení a předvedení před losinský soud. Kopp se rozhodl aktivně bránit a svou obhajobu poslal do Prahy apelačnímu soudu. Hraběnka z Galle se mu prý tímto obviněním chtěla mstít, protože ji v minulosti poštvál proti

²⁸² Tamtéž

²⁸³ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 39; D. POLÁCH, *Osudy losinských paní*, s. 39 - 40

²⁸⁴ Tamtéž, s. 41

své osobě. Obával se proto, že soud z tohoto důvodu nebude nestranný. Krom toho považoval členy vyšetřovací komise v Losinách za nekompetentní, nevzdělané a nezkušené jedince, kteří jsou ovládány bývalým jezuitou Bobligem²⁸⁵.

Hraběnka si nakonec na jeho zatčení najala slezského strážníka, který Koppa 4. dubna 1681 přivlekl na losinské panství, kde byl vsazen do vězení a obviněn nejen z krádeže srdce, ale i z čarodějnictví. Boblig na něj při výsleších tvrdě naléhal, aby prozradil, co udělal se srdcem, ale Kopp se přiznal pouze k tomu, že ho odnesl dominikánům a víc už s tím neměl nic společného. Fridrich Kopp strávil ve vězení téměř rok, ale v březnu roku 1682 se mu podařilo z vězení uprchnout a jeho kroky zřejmě směřovaly do Münsterberka, alespoň se tak domnívali jeho pronásledovatelé²⁸⁶. Vyšetřování případu zmizelého srdce však tímto skončilo.

2. 7. Další roky zasedání inkvizičního tribunálu

Roku 1681 bylo rozhodnuto, že je třeba posvětit Petrovy kameny a očistit je tak od čarodějnické poskvrny. Byla zde na nejvyšším místě postavena boží muka se sousoším Piety, která byla slavnostně odhalena 20. 6. 1682. Tato muka však byla v průběhu následujících let zničena a jejich podoba se nám nezachovala ani na žádném nákresu. V roce 1974 ale byly na Petrových kamenech nalezeny pozůstatky sloupu, což umožnilo alespoň jeho přesnou lokalizaci²⁸⁷.

Losinský tribunál zasedal až do roku 1695. Jedinými změnami v jeho působení způsobila smrt hejtmana Adama Vinarského roku 1686. Roku 1685 se ujal žerotínských statku plnoletý Maxmilián František a veškeré informace o průběhu procesu byly teď soudcem Bobligem zasílány pouze jemu.

Poslední popravy se uskutečnily na losinském panství v roce 1691, kdy byly 8. února popraveny Eva Bittnerová a Kateřina Jackwertová. Kat Jakub Hay je nejprve uškrtil a jejich těla následně spálil na hranici. V roce 1694 zemřeli ve vězení zřejmě na následky prodělaného mučení Martin Hamp a Bartel Klapperová a jejich těla byla posmrtně spálena. V internaci losinského žaláře nadále zůstávaly tři osoby. Bedřich Jackwert z Velkých Losin, který byl zatčen roku 1689, se sice k čarodějnictví přiznal, ale trest smrti nad ním nakonec vyneset nebyl. Spolu s ním byly zadržovány Barbora Axmannová a Marina Müllerová, které

²⁸⁵ Rudolf ZUBER, *K čarodějnickým procesům ve Velkých Losinách*, SM 64, 1992, s. 60

²⁸⁶ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevěře*, s. 41

²⁸⁷ Tamtéž, s. 41

pocházely z Petrovic. Už v únoru roku 1689 prošly všemi třemi stupni útrpného výslechu, ale ani jedna z nich se k ničemu nepřiznaly. Ačkoliv procesy s povolením císaře roku 1695 skončily, tribunál nikoho z nich nepropustil a všichni tři nadále živořili ve vězení a to až do počátku 18. století, kdy mezi lety 1701 – 1710 tito lidé zemřeli.²⁸⁸

Během jeho sedmnáctiletého působení bylo zadrženo 56 domnělých čarodějníků, z toho 53 osob bylo odsouzeno k smrti upálením, přičemž v některých případech byl tento trest zmírněn předchozím stětím, oběšením nebo uškrcením²⁸⁹. Ačkoliv většinu obětí tvořily ženy, deset obětí těchto procesů je mužského pohlaví, což činí celkem 5,6%²⁹⁰.

Konec čarodějnických procesů si nakonec vyžádali sami majitelé panství Maxmilián František a Jan Jáchym ze Žerotína, kteří zaslali žádost k císaři Leopoldovi I. Prosbu o ukončení procesů argumentovali vysokou nákladností procesů, které způsobily hospodářské ztráty celému panství. Císař jim bez průtahů vyhověl. Náklady na čarodějnické procesy byly vyčísleny na 9 050 zlatých rýnských a 20 krejcarů, přičemž část těchto nákladů museli splatit pozůstalí po obětech. Soudce Boblig byl ještě několik měsíců členem šumperského inkvizičního soudu a po jeho rozpuštění se vrátil zpět do Olomouce, kde strávil poslední roky svého života²⁹¹. Šumperské čarodějnické procesy budou tématem následující kapitoly.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 42

²⁸⁹ Je možné, že obětí losinského inkvizičního tribunálu bylo víc, jen se nedochovaly jejich výslechy nebo rozsudky, Tamtéž, s. 42

²⁹⁰ Tamtéž, s. 43 - 44

²⁹¹ Tamtéž, s. 43 – 44, srov. B. ŠINDELÁŘ, *Hony na čarodějnice*, s. 210

III. ŠUMPERK V OSIDLECH STRACHU Z ČARODĚJNIC

Město Šumperk bylo založeno v sedmdesátých letech 13. století kolonisty ze Slezska v blízkosti obchodní cesty, známé jako jantarová, která propojovala Slezsko a Moravu s baltským územím. Na počátku 14. století se město dostalo pod správu pánů z Lipé, kteří roku 1340 pro Šumperk získali horní právo. Rostoucí význam a bohatství však městu přinášel především obchod a zručnost jeho řemeslníků. Dařilo se zde zejména soukenictví, plátenictví a koželužství a dalším příbuzným oborům. Význam města dál posílil markrabě Jošt Lucemburský, který jej obdařil řadou výsad, především právem odúmrti, právem mílovým a některým šumperským měšťanům udělil právo várečné²⁹².

Na počátku 16. století získal Šumperk Petr ze Žerotína, nejvyšší moravský komoří a hejtman olomouckého kraje, který jej odkoupil od Jana z Kunovic, a stal se jeho trvalým dědičným majitelem²⁹³. Jeho záměrem bylo udělat z Šumperku reprezentativní centrum Žerotínského panství a k tomu směřovaly i různé stavební úpravy města, které naplno propukly po požáru roku 1513, který zničil většinu dřevěné zástavby. Žerotínové si počínali jako velmi dobří hospodáři a město pod jejich správou vzkvétalo a bohatlo.

Idylické soužití vrchnosti a jejich poddaných skončilo po smrti Přemyslava I. roku 1558, kdy se panství ujali jeho synové Petr a Jan. Dle šumperských měšťanů, si však počínali při správě města jako uzurpátoři. Bezostyšně vymáhali poplatky a roboty, neváhali se obohatit sirotčími penězi a přivlastnit si nejlepší městské pozemky. Dokonce porušili i starobylé mílové právo. Měšťané proto neváhali hájit svá práva před zemským soudem, tak i před císařem Ferdinandem I., a roku 1562 dokonce zažádali královskou kancelář o přijetí Šumperku do svazku královských měst. Aby se tak stalo, musel se Šumperk vykoupit ze svého poddanství. Roku 1562 zaplatil Šumperk za svou svobodu jedenáct tisíc zlatých a císař obdařil město privilegií náležející královským městům.

Spory mezi Žerotíny a městem však pokračovaly až do roku 1569, kdy se město rozhodlo odkoupit od svých bývalých pánů i místní žerotínský zámek a jeho okolní pozemky a statky za dvanáct tisíc tolarů. Nashromáždění další takto velké částky ukazuje, že i přes různá protivenství způsobená třenicemi s bývalou vrchností se městu nadále hospodářsky dařilo a utěšeně vzkvétalo²⁹⁴.

²⁹² Hana JARMAROVÁ, *Šumperk. Zmizelá Morava a Slezsko*, Praha – Litomyšl, s. 5

²⁹³ Až do roku 1504, kdy král Vladislav II. daroval Šumperk Janu z Kunovic, bylo možno město získat koupí zástavního práva. Roku 1496 takto získal město Jan ze Žerotína a správou šumperského zboží pověřil svého syna Petra, který si zde zřídil sídelní město. Tamtéž, s. 6 - 7

²⁹⁴ Tamtéž, s. 7 - 9

Od poloviny 16. století se většina obyvatel města hlásila k luteránské víře, avšak tento příklon k evangelickému vyznání přinesl Šumperku po nástupu Rudolfa II. novou ekonomickou zátěž, kdy bylo město nuceno ručit za část stále rostoucích panovnických dluhů²⁹⁵. V roce 1611 po nich kníže Lichteštejn požadoval vyplacení dlužné částky v hodnotě pěti tisíc zlatých, kterou si vynutil zabavením zboží a uvězněním bohatého pláteníka Mertina Friedricha.

Za svůj příklon k stavovskému povstání Šumperk zaplatil nejen nucenými půjčkami hotovosti císaři Ferdinandovi II., ale musel uhradit i válečné daně a na město byly uvaleny různé konfiskace. Krom těchto postihů byli měšťané nuceni snášet přítomnost císařského regimentu, který měl během let 1621 – 1622 vždy po několik měsíců své kvartýry ve městě a jeho nejbližším okolí.

V červnu roku 1622 se město díky své neschopnosti dál splácet císařské dluhy opět dostalo do poddanské závislosti. Tentokrát se jeho dědičným pánem stal kníže Lichtenštejn, který se pustil do postupné rekatolizace města. Mnoho těch, kteří se odmítli smířit s nastalou situací, uprchlo do Slezska. K definitivnímu očištění města od luteránů však oficiálně došlo až roku 1633, kdy byly z města vyhnány zbylé osoby praktikující evangelické vyznání²⁹⁶.

Ačkoliv probíhala třicetiletá válka, od 30. let se ekonomická situace města opět postupně zlepšovala a hospodářská aktivita cechů a obchodníků se postupně začala obnovovat. S tím souviselo i zvyšující se sebevědomí měšťanů, kteří dávali čím dál víc najevo svůj negativní postoj k nucené rekatolizaci. V plné míře se neúspěch rekatolizace města ukázal ve chvíli, kdy Šumperk 18. června 1643 dobrovolně otevřel své brány švédské armádě. Očekávali, že stejná víra jim poskytne ochranu proti možné vojenské zlovůli, ale hluboce se mýlili. Jelikož jim město nevyplatilo požadované vysoké výpalné, nechal generál Torstenson své vojáky po osmnáct hodin město drancovat. Poté, co pobořili hradby města, aby se napříště nemohlo bránit, armáda odtáhla, avšak Šumperk si od vojenských intervencí až do konce třicetileté války neoddechl a stal se obětí plenění jak švédských vojsk, tak i císařských²⁹⁷.

I když válka Šumperk hospodářsky i finančně vyčerpala a jeho obyvatel v důsledku strádání ubylo, po vestfálském míru se městu postupně dařilo scelit utržené rány. Obnovovalo obchodní vztahy a jeho inovaci napomohli i přistěhovalci ze Slezska, kteří nahradili ztráty v městské populaci způsobené válečnými útrapami.

²⁹⁵ Dalším císařským nařízením bylo, že členové městské rady mají být pouze katolického vyznání, což bylo pro převládající evangelické vyznání téměř nemožné splnit. Nakonec byl pouze katolického vyznání pouze purkmistr Fridrich Hauck a zbytek městské rady zůstal protestantský. Tamtéž, s. 10

²⁹⁶ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 44 - 45

²⁹⁷ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 196; H. JARMAROVÁ, *Šumperk. Zmizelá Morava a Slezsko*, s.

Dne 7. května 1669 postihlo město další rána a to opět ve formě zhoubného požáru, který strávil více jak dvě stě domů jak v centru města, tak i na předměstí. Každý požár však ve svém důsledku znamenal možnost uvolněnou stavební plochu zastavit a zvelebit město podle aktuálních architektonických trendů²⁹⁸.

Daleko větší negativní hospodářský a sociální dopad než válka nebo ničivé požáry mělo na město jeho několikaleté propojení s čarodějnickými procesy, které se do Šumperku rozšířily z panství Velké Losiny a sužovaly jej po více jak deset let.

3. 1. Procesy s čarodějnicemi se rozšiřují do Šumperka

Jména obyvatel Šumperku se náhodně objevovala ve výsledkových aktech již od jara roku 1679, kdy je ve výčtu mnoha dalších jmen uvedly jak Grörová, Davidová, tak i Züllichová²⁹⁹. Píšu zde „náhodně“, neboť se domnívám, že v seznamu tzv. čarodějnic a čarodějníků, není žádný záměrný vzorec, nebo že by v něm mezi řádky zazníval přímý záměr soudce Bobliga rozšířit procesy i do tohoto bohatého provinčního městečka.

Jména, které odsouzené čarodějnice uvedly, náležela dvěma ženám, jejichž společenské postavení se nemohlo víc diametrálně lišit. Marie Sattlerová byla váženou měšťankou a její manžel barvíř Kašpar Sattler dokonce v předešlých letech zastával funkci konšela a jeden čas byl dokonce šumperským purkrabím. Naopak Zuzana Voglicková byla pouhou farskou kuchařkou a byla v závislém, služebném postavení. Někteří historici, kteří se tímto tématem zabývali, jako například František Spurný, Vojtěch Cekota a Miloš Kouřil³⁰⁰, zastávají názor, že si soudce Boblig tímto způsobem připravoval půdu pro stíhání šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera, který měl k oběma ženám blízký vztah. Podle mě jsou to však chybné domněnky, neboť schází svědectví o případném nepřátelství mezi oběma muži v tomto časovém období³⁰¹.

Když se ve výčtu osob, které se měly zúčastnit čarodějnických rejdů, objevila opakovaně jména obou žen, bylo Bobligovou povinností oznámit tuto skutečnost vrchnosti, jíž sloužil. Hraběnka z Galle následně 23. září 1679 pověřila hejtmana Vinarského, aby seznámil s dosavadními výsledky losinského inkvizičního tribunálu ochranného pána města, kterým byl kníže Karel Eusebius z Lichtenštejna (1618 – 1684), vévoda opavský a

²⁹⁸ Tamtéž, s.

²⁹⁹ ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 56, inv. č. XIV. 35

³⁰⁰ F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 12 – 13

³⁰¹ Z jedné výpovědi Kašpara Sattlera se dokonce dovídáme, že se Lautner Bobliga a jeho útoků bál a zřejmě by proti němu nijak slovně nebrojil, aby na sebe ještě více neupozorňoval. M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 47

krnovský³⁰². Kníže Lichtenštejn stál před podobným dilematem jako před časem hraběnka z Galle. Jelikož však už neoficiální obvinění padla, bylo třeba je objasnit. Krom toho kníže nemohl ignorovat, že ženy, které na mučidlech obvinily obyvatele Šumperka, byly z rozhodnutí apelačního soudu pro své zločiny čarodějnictví odsouzeny na základě platných zákonů k smrti. Vlna slezských čarodějnických procesů se v polovině 17. století okrajově dotkla i opavského a krnovského vévodství a kníže musel být určitým způsobem s problematikou procesů proti čarodějníkům obeznámen³⁰³.

3.1.1. První zřízení šumperského inkvizičního tribunálu

Na základě informací z výslechových akt, které mu poskytl losinský tribunál, se kníže Lichtenštejn rozhodl zřídit na svém panství Ruda nad Moravou a Mlýnice, k němuž náležel i Šumperk, inkviziční komisy, jenž měla prošetřit všechna vznesená obvinění z čarodějnictví týkající se knížecích poddaných. Kníže chtěl údajně do čela komise povolat svého známého olomouckého právníka Johanna Paula z Gaaru, který však nabízenou funkci odmítl³⁰⁴. Dne 8. listopadu 1679 byla funkce vrchního soudce nabídnuta Jindřichu Františku Bobligovi, který ji oficiálně přijal až 21. prosince 1679, neboť nejdříve bylo nutné dohodnout se nejen na platových podmínkách, ale i sladit řízení dvou inkvizičních tribunálů³⁰⁵. Kníže souhlasil s vyplácením tří zlatých na den a krom toho mu mělo být propláceno cestovné, ubytování a strava³⁰⁶.

K prvnímu zatčení došlo ještě v době probíhajícího jednání mezi knížetem a Bobligem, kdy byla 27. listopadu 1679 odvedena ze svého domu do vězení Marie Sattlerová. Při prvním výslechu Sattlerová všechna nařčení z čarodějnictví rázně odmítla a vyžádala si konfrontaci s osobami, které ji osočily z tak nehorázných zločinů. Se souhlasem knížete Lichtenštejna byla proto převezena 16. prosince 1679 do Losin, kde se tvář v tvář setkala Zuzanou Stubenvohlovou, Anetou Koppovou, Marinou Peterovou a Annou Fölbelovou. Lidé, se kterými měla ve svém předešlém životě jen málo co dočinění, před ní automaticky opakovali donucená nesmyslná přiznání o činech, které měla spáchat; prošli již torturou a ta zlomila jejich jakoukoliv vůli k odporu. Marie se měla zúčastňovat sabatů na Petrových kamenech, divoce zde

³⁰² Tamtéž, s. 11 – 10; J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 104

³⁰³ Tamtéž, s. 45

³⁰⁴ F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 13

³⁰⁵ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevěře*, s. 45

³⁰⁶ Podle knížecího přípisu ze 14. 11. 1682 byly tyto výdaje hrazeny z majetku odsouzených osob. F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 13; B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 192

tančit i smilnit a hanobit svaté hostie. Ačkoliv musela vyslechnout všechna jejich obvinění, dokázala jim úspěšně vzdorovat, aniž by cokoliv přiznala a vrátila se zpátky do Šumperku³⁰⁷.

Na základě této konfrontace se lichtenštejnská kancelář sídlící ve Valticích v lednu 1680 rozhodla prozatím proces pozastavit a prozkoumat celou záležitost z hlediska kompetence lichtenštejnského práva. O zhotovení posudku byl požádán Johann Paul z Gaaru, který po důkladném prostudování poskytnutých výsledkových akt vypracoval její definitivní verzi 27. prosince 1680.

V posudku olomouckého právníka stálo, že kníže Lichtenštejn není díky zvláštnímu privilegiu závislý na pražském apelačním soudu, nýbrž v první instanci podléhá opavskému zemskému právu a v druhé instanci přímo panovníkovi. Dále Gaar doporučil, aby se v případě Marie Sattlerové postupovali bez užití tortury, protože lidé vyslýchaní tímto způsobem se často přiznávají jen díky způsobované bolesti. Tak i útrpné výsledky, které užíval losinský inkviziční tribunál ovlivnily mnoho výpovědí proti Sattlerové. Krom toho tyto výsledky nebyly drženy v tajnosti, jak měly, nýbrž se o jejich obsahu vědělo už celé týdny i v Olomouci. Kvůli důkazům měla být v domě Sattlerů provedena důkladná prohlídka a vyzpovídána čeleď.

Krom toho měla být Marie Sattlerová, dle platných postupů při odhalování čarodějnic, podrobena prohlídce, zda se na jejím těle nenachází d'ábelské stigma a kat jí měl seznámit s instrumenty sloužícími při útrpném pávu. Gaar rovněž knížeti doporučil, aby se členem inkviziční komise stal další právník, neboť se domníval, že Boblig není pro vedení čarodějnického procesu dostatečně schopnou osobou. Bobligovi se toto memorandum dostalo krátce na to do rukou a jeho obsah ho samozřejmě rozčílil, o čem svědčí i glosy, které připsal po okrajích a které vyjadřují jak despekt ke Gaarovým názorům, tak i k jeho osobě³⁰⁸.

Kníže Lichtenštejn díky tomuto posudku váhal pokračovat v započatém procesu. Soudce Boblig s tímto stavem věci nebyl spokojený, a proto sepsal 5. března 1680 jménem celého losinského tribunálu stížný dopis hraběnce z Galle a žádal, aby využila v této záležitosti své autority. Hraběnka proto o těchto průtazích informovala apelační soud v Praze. Ten nejprve poslal výnos o Sattlerové do lichtenštejnské kanceláře, a když patřičně nereagovala, obrátila se pražská apelace 3. června 1680 přímo na císaře Leopolda I., který měl zaujmout konečné stanovisko.

³⁰⁷ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 45; J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 105

³⁰⁸ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 45, J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 106 - 108

3. 1. 2. Proces s Marií Sattlerovou musí dál pokračovat

Císař oznámil svůj verdikt knížeti Lichtenštejnovi až 1. února 1681. Marie Sattlerová, která byla usvědčenými čarodějnicemi obviněna z páchání těch nejhorších zločinů proti víře a Bohu, měla být bezodkladně podstoupena útrpnému právu. Její tělo mělo být důkladně prohlédnuto kvůli d'ábelským stigmatům, o kterých vypověděly odsouzené ženy, že je na vlastní oči spatřily. Kníže se rozhodl císařovo stanovisko respektovat, ačkoliv jako suverén měl možnost odmítnout. V polovině srpna 1681 kníže Bobligovi oznámil, že bude pokračovat v procesu a inkvizitor měl na jeho přání opět stanout v čele soudního tribunálu. Boblig 10. září 1681 tuto nabídku přijal a vyjednal si denní plat tři zlaté³⁰⁹. Kníže zaslal soudci základní seznam otázek, které měli klást Sattlerové, ale jinak mu ve vedení procesu nechal volnou ruku. Přisedícími tohoto soudu byli jmenováni šumperský rychtář František Ferdinand Gaup, purkmistr Jan Dominik Beck a městský písař, později purkmistr, Sebestián Flade³¹⁰.

Ačkoliv se Kašpar Sattler snažil všemožně intervenovat ve prospěch své ženy, která zůstávala po celou dobu ve vězení, neuspěl a musel se potýkat s dalšími těžkostmi. Vyšetřovací komise rozhodla nechat inventarizovat a zapečetit jeho veškerý majetek, neboť se údajně obávala jeho útěku z města. Sattler proto nabídl šumperskému magistrátu záruku 15 000 zlatých za celý svůj majetek. Krom toho za něj měli ručit i čtyři přední šumperští měšťané a dále slíbil, že o každém svém případném odjezdu z města bude informovat městskou radu³¹¹.

Krátce po té, co kníže odsouhlasil obnovení procesu proti Sattlerové, si soudce Boblig vyžádal zatčení dalších osob, které měly být jejími komplici. Především mu šlo o děkanskou kuchařku Zuzanu Voglickou a Marii Peškovou, ženu místního pláteníka, jejichž jména byla několikrát opakována při losinských výsleších. Kníže vydal rozkaz k jejich zatčení 25. září 1681 a krátce na to byli vsazeni do vězení i Kašpar Sattler a jeho dcera Alžběta³¹².

Téměř dvouleté věznění oslabilo veškerý vzdor, který na počátku svého zatčení Marie Sattlerová nebojácně ukazovala. Po té, co jí byly katem ukázány mučicí nástroje³¹³ a dostalo se jí pohrůžky, že budou užity proti ní, se uvolila přiznat ke všem zločinům, ze kterých jí soudní komise obviňovala. Dokonce jako spolupachatele označila svou dceru a manžela, které

³⁰⁹ Tamtéž, s. 109; M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 46

³¹⁰ František Ferdinand Gaup pocházel z Vídně. Vystudoval práva a vykonával advokátskou praxi. V roce 1677 se usadil v Šumperku, kde se oženil se zámožnou vdovou Alžbětou Routhovou. Jako přisedící pobíral za den u soudu jeden zlatý, ostatní členové tribunálu pobírali 45 krejcarů. B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 192

³¹¹ J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 106

³¹² Tamtéž, s. 144

³¹³ I u šumperského inkvizičního tribunálu zastával funkci hlavního kata Jakub Hay. M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 46

měla svěst k čarám a odpadlictví od Boha³¹⁴. Zuzana Voglická se k čarodějnictví přiznala, až když proti ní bylo užito útrpné právo. Obě ženy vypovídaly i proti šumperskému děkanovi Kryštofu Aloisi Lautnerovy a dalším místním duchovním³¹⁵.

Poprava Zuzany Voglické a Marie Sattlerové se konala 7. prosince 1682. V Šumperku probíhaly popravy odsouzených podle trochu jiného scénáře a neupalovalo se zde zaživa. Kat nejprve odsouzeným ženám useknul pravou ruku, kterou se křižovaly, a následně jim setnul hlavu a teprve pak se přikročilo ke spálení těla³¹⁶.

Třetí zadrženou ženou byla Marie Peschková, která sveřepě odmítala všechna nařčení, které proti ní soudní tribunál vznesl. Argumentovala tím, že pokud jí někdo spatřil na čarodějnických setkáních, musel to být zlý duch, který na sebe vzal její podobu, aby jí uškodil. I když na ní byly vykonány všechny stupně útrpného práva, negovala veškerá obvinění a odmítala udat jména spolupachatelů. Soudce Boblig si na ní stěžoval i v relacích, které pravidelně zasílal knížeti Lichtenštejnovi. Domníval se, že jí bolest pomáhá snášet ďábel. Pacholci kata proto nebohou ženu dokonce při mučení drželi tak, aby se nedotýkala země, a nemohla tak čerpat sílu od satana³¹⁷.

Marii Peschkové se podařilo zaslat, zřejmě za nějakou úplatu, z vězení moták své rodině, který je datován 8. ledna 1682. Obsahoval úpěnlivou žádost o pomoc. Marie prosila svého manžela, aby se pokusil intervenovat u knížecího rychtáře Huttera a purkmistra Krembse, ale i u knížete Lichtenštejna. Chtěla, aby nejen jí, ale i ostatním uvězněným, byl umožněn řádný výslech bez nátlaku a mučení. Krom toho žádala o hojivou mast na rány způsobené mučením³¹⁸.

Žádná intervence však nemohla pomoci a i Marie Peschková se nakonec přiznala ke všemu, z čeho byla obviněná. Snad se domnívala, že tak ochrání svého manžela a jejich děti. Poprava se konala 2. září 1682 a před samotným upálením byla Peschková popravena mečem³¹⁹.

Spolu s ní byli ten den popraveni i Kašpar Sattler a jeho dcera Alžběta, které k přiznání donutilo užití tortury³²⁰. Například se přiznali, že při jednom čarodějnickém sabatu

³¹⁴ F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 16

³¹⁵ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 194 - 198

³¹⁶ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 46

³¹⁷ Tamtéž, s. 46

³¹⁸ Hubert KUBÍK, *Moták z losinských a šumperských čarodějnických procesů*, SM 31, 1976, s. 54 – 55

³¹⁹ Její manžel, pláteník Jan Jindřich Peschek nechal na její památku postavit v roce 1684 pomníček na svých polnostech. O sám však byl o rok později zadržen a obžalován z čarodějnictví. Ve vězení strávil sedm let, a ačkoliv byl mučen, nikdy se nepřiznal a roku 1692 zemřel. Tamtéž, s. 55

³²⁰ Jejich zatčení proběhlo 7. ledna 1682. J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 120

umrskali k smrti jehňátko, které bylo symbolem Ježíše Krista³²¹. Kašpar Sattler obvinil, krom dalších lidí ze svého okolí, i svého starého přítele děkana Kryštofa Aloise Lautnera. Vypověděl, že při sabatech na Petrových kamenech zastával Lautner nejvyšší postavení, vedl černé mše a souložil zde nejen se svou kuchařkou Zuzanou, ale i se Sattlerovou ženou Marií³²².

3. 2. Případ šumperskho děkana Kryštofa Aloise Lautnera

Děkan Kryštof Alois Lautner (1622 – 1685) byl šumperským rodákem a získal zde své první vzdělání v místní německé městské škole. Následně ho rodiče poslali do Olomouce, kde navštěvoval latinskou školu a začal se zde připravovat na budoucí kněžské povolání. Po obsazení Olomouce Švédy v roce 1642 se Lautner rozhodl opustit Moravu a odešel do Landshutu v Bavorsku, kde studoval morální teologii. Avšak švédské nebezpečí ho dohnalo i tam a po půlroce studia v Landshutu se přesunul do Vídně. Zde čtyři roky studoval filozofii a práva a získal titul magistra. Následně strávil tři roky studiem spekulativní teologie ve Štýrském Hradci. Kněžské svěcení přijal roku 1656 v Olomouci, kde působil po dva roky jako kaplan. Jeho dalším působištěm byla fara v Dolní Moravici na Rýmařovsku, odkud se roku 1663 přesunul na pozici faráře a děkana do Osoblah. Roku 1668 se vrátil do rodného Šumperku, kde získal post děkana. Až do svého zatčení v létě 1680 se těšil ve městě a jeho okolí všeobecné úctě³²³.

Děkanovo jméno zaznívalo s úst osob souzených za čarodějnictví už od jara roku 1680 a dne 3. června 1680 nařídil pražský apelační soud, který byl pravidelně informován soudcem Bobligem o obsahu výslechů, aby byly kompromitující výsledky týkající se Lautnera poskytnuty olomouckému biskupovi Karlovi II. z Lichtenštejna a Castelkornu (1664 – 1695). Biskupa informoval v dopise ze 14. 8. 1680 i sám Boblig³²⁴. Seznámil ho s extrakty výslechů,

³²¹ Za tento čin jim měla být před samotnou popravou useknuta pravá ruka. F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 22

³²² Tři dny před popravou sepsal Sattler svou poslední vůli, v níž svou nesmrtelnou duši odevzdával Bohu a své tělo poručil k světskému potrestání. Všechn svůj zbylý majetek odkázal svým synům a dalším nejbližším příbuzným, ale také místnímu kostelu a špitálu. Část majetku mu byla zabavena už v době jeho pobytu ve vězení. Například knížecí rychtář Gaup získal za třetinovou cenu Sattlerův dvůr, který stál na předměstí Šumperku. M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevěře*, s. 46

³²³ F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 9; B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 198; Václav MEDEK, „Čarodějnický děkan“ *Kryštof Alois Lautner*, SM 13, 1966, s. 9 – 10; J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 111

³²⁴ Současně Boblig informoval o vzniklé situaci i moravského zemského hejtmána Františka Karla Libštejnského z Kolovrat, k němuž poslal losinského důchodního Wraného. F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 17

v nichž bylo uvedeno nejen Lautnerovo jméno, ale i jméno faráře Jana Františka Pabsta z Rýmařova³²⁵.

Biskup mínil neprodleně vzniklou situaci řešit a rozhodl se sestavit vyšetřovací komisy, která by prověřila vznesená obvinění³²⁶. Karel II. z Lichtenštejna a Castelnoru v dějinách proslul především jako mecenáš umění, avšak většinu úsilí intenzivně věnoval obnově moravské farské soustavy, která velmi utrpěla během třicetileté války³²⁷. Pokud se mezi jeho ovečkami objevilo podezření z kacířství, což čarodějnictví nepochybně bylo, muselo být toto obvinění neprodleně vyšetřeno.

Už 24. srpna 1680 ustanovil vyšetřovací komisy, jejímiž členy se staly ceremoniář Petr Reharmondt, biskupský sekretář Eliáš Isidor Schmidt a mohelnický děkan dr. Jiří Vojtěch Winkler. Vedením procesu pověřil biskup soudce Bobliga, který tuto funkci přijal. Tribunál měl zasedat na Mírově³²⁸, kde se měla komise neprodleně sejít. Pro Bobliga biskup dokonce poslal kočár, s příkazem, že má soudce sebou vzít všechny svědecké výpovědi a již 30. srpna byly jeho dopisy adresovány z Mírova.

Lautnerovo zatčení proběhlo už 18. srpna v Mohelnici, kam byl pozván svým přítelem ze studií mohelnickým děkanem dr. Jiřím Vojtěchem Winklerem na slavnostní hostinu. Děkanovi, který neměl nejmenší tušení, co se zde na něj chystá, na konci hostiny předal mírovský hejtman Karel Julius Kotulínský z Kotulín úřední zatýkácí rozkaz s biskupskou pečeti a následně jej v doprovodu mírovských mušketýrů nechal odvézt do vězení na Mírově³²⁹.

První výslech proběhl 30. srpna 1680 a soudce Boblig děkanovi položil celkem 20 otázek, které se týkaly především základních životních údajů. Kolik je mu let, kdo byli jeho rodiče, kde studoval a jak dlouho se věnoval kněžské kariéře a kde svou profesi vykonával. Dál se ho vyptávali na přátelství se Sattlerovými a přečetli mu výpovědi obžalovaných, ze kterých se dozvěděl o obviněních, která byla vznesena vůči Sattlerovým, jeho kuchaře Zuzaně Voglickové, ale i proti němu. Lautner všechna nařčení důrazně odmítl. Také se jej ptali zda zná obviněné ženy, které proti němu svědčily, jmenovitě losinskou papírnici Barboru

³²⁵ Farář Pabst raději roku 1686 opustil losinské panství, jelikož se obával, aby svůj život neskončil jako děkan Lautner. V. MEDEK, *Kterak rýmařovský farář*, s. 56 - 58

³²⁶ J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 111

³²⁷ Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století I.*, Olomouc 1987, s. 91 – 93; Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Lichtenštejnu – Castelnoru 1664 – 1695*, Olomouc 2001

³²⁸ Pevnost sloužila především jako biskupský lovecký hrad s obrannou vojenskou funkcí. R. PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů*, s. 103 – 106

³²⁹ J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 111; B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 199; F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 17 – 18

Göttlicherovou, lázeňskou Dorotu Biedermannovou řečenou Tobiášová a Kateřinu Rabowskou. Děkan Lautner, který znal pouze papírnici Göttlicherovou, souhlasil, že se podrobí vyšetřování, a že bude mluvit pouze pravdu a souhlasil s konfrontací s oněmi ženami před losinským tribunálem³³⁰.

Hned po Lautnerově zatčení byl jmenován správcem šumperského děkanství sobotínský farář Matyáš Eusebius Leandr Schmidt (člen vyšetřovací komise Eliáš Isidor Schmidt byl jeho bratrem). Rovněž se přistoupilo už 4. září 1680 k inventarizaci veškerého hmotného majetku děkana, který se nacházel na děkanství. Seznam obsahoval celkem třicet tři položek, přičemž jeho nejobsáhlejší položku tvořila Lautnerova knihovna, která čítala celkem 322 knih, což je velmi úctyhodný počet publikací. Krom teologické a právnické literatury zde byly zastoupeni antičtí klasici a publikace o historii a to jak v jazyce německém, latinském, francouzském a italském. Jedinou česky psanou knížkou bylo *Rozmlouvání Svatého Řehoře Papeže*. V seznamu knih, které děkan vlastnil, nalezneme i dva nejproslulejší démonologické traktáty *Maleus maleficarum* a *Disquisitionum magicarum libri sex*, což napovídá, že byl teoreticky takto obeznámen s problematikou čarodějnictví a specifikou inkvizičních procesů. Některým z publikací se dostalo označení heretické, avšak jmenovitě uvedeny nejsou, pouze počet, který čítal celkem 42 takto označených titulů³³¹.

Další výsledky Lautnera se konaly na Mírově 6. prosince 1680 a 9. ledna 1681 v Losinách, kam byl převezen ke konfrontaci, kde se setkal s Barborou Drechslerovou, Annou Richterovou, Barborou Rotherovou a Janem Stubenvollem, kteří proti němu také vypovídali. Další konfrontace jej čekala 4. února 1681 v Šumperku, kde stanul tváří v tvář Marii Sattlerové, která mu vmetla do očí, že to ona jej svedla k čarodějnictví, podobně jako k magii přivedla později i svého manžela a dceru. Zuzana Voglicková, která krátce předtím podstoupila mučení v podobě palečnic a španělské boty, před děkanem vypověděla, že na Petrovy kameny jej doprovázeli dva zlí duchové, Zuzana a Justina. Lautner však vytrvale všechna nařčení odmítal³³².

Výsledky pokračovaly během celého roku 1681 a částečně roku 1682 pouze sporadicky a Bobligův zájem se soustředil na činnost losinského a šumperského inkvizičního soudu, kde se snažil získat další svědectví proti Lautnerovi. Ačkoliv se těšil děkan v mírovském vězení svým způsobem lepšímu zacházení než obviněné osoby v Losinách i Šumperku, bylo to místo pro zdraví člověka nevhodné. Bylo tam chladno a vlhko a Lautner

³³⁰ Přepis výsledku uvádí ve své práci F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 41 – 42

³³¹ V. MEDEK, „Čarodějnický děkan“, s. 11

³³² F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 20

těžce onemocněl a museli k němu volat lékaře. Veškeré výdaje spojené s Lautnerovým pobytem ve vězení platilo šumperské beneficium, které uhradilo během pěti let 2 163 zlatých a 2 krejcare, přičemž na děkanovu stravu šla polovina této částky, je však otázkou co vše pokrývala druhá polovina peněz³³³.

Další konfrontace mírovského vězně proběhla 23. listopadu 1682, kde se opět střetl s Marií Sattlerovou a Zuzanou Voglickovou. Tentokrát byla konfrontaci přítomna i Alžběta Sattlerová. Všechny tři ženy vypověděly, že se Lautner zúčastnil d'ábelských sabatů na Petrových kamenech, hanil Boha, konal rozmanité prostopášnosti. Krom toho Marie dále vypověděla, že Lautner ve jménu d'ábla oddal její dceru Alžbětu nejprve s d'áblem a poté i s šumperským mydlářem Janem Přerovským. Dále jej obvinila, že se podílel na ubití beránka na čarodějnickém shromáždění v Pustých Žibřidovicích, a že jej d'ábel při jednom čarodějném setkání označil svým znamením³³⁴.

Poslední konfrontace proběhla 4. února 1683 s Kašparem Sattlerem a jeho dcerou Alžbětou. Sattler byl v té době už zlomeným mužem, který ztratil veškerou naději, že by se domohl zrušení obvinění a mučení zničilo nejen jeho tělo, ale i vůli protivit se jakkoliv vyšetřovací komisy, proto souhlasil se všemi body obžaloby a apaticky je opakoval. Alžběta Sattlerová vypověděla, že Lautner její matku korunoval na královnu čarodějnic a následně podobný ceremoniál vykonal manželkou purkmistra Mixnera z Olomouce³³⁵.

Jelikož děkan Lautner vytrvale odmítal jakékoliv obvinění proti své osobě, přistoupila mírovská vyšetřovací komise k tortuře, ke které dal biskup svolení už koncem roku 1681. Dne 8. března 1683 byl Lautner převezen opět do Šumperku, kde byl svěřen do rukou kata Jakuba Haye. Před samotným mučením z něj pomocí exorcistického obřadu byl vyháněn d'ábel, který mu měl údajně bránit mluvit pravdu. Kat nejprve děkanovi představil mučící nástroje, a když neprojevil patřičnou reakci, přistoupil k mučení a nasadil mu palečnice a následně španělskou botu. Jelikož se i přes všechnu způsobenou bolest odmítal přiznat a dál trval na své nevině, musel 12. března podstoupit další stupeň mučení a to natažení na skřípec, ale i v tomto případě svým vězňitelům odporoval. Podle hrdelního řádu Ferdinanda III. by měl být Lautner jako nevinný propuštěn, neboť přestál všechny tři stupně mučení, aniž by se přiznal, ale *Ferdinandea* měla v českých zemích pouze subsidiární platnost a byla zcela na rozhodnutí

³³³ Z pramenů také víme, že děkan za svou osobu nechal krátce po svém zatčení sloužit mši od chudého kněze Jakuba Ellera, podporoval dál na studiích v Olomouci syna Zuzany Voglickové a peníze dostával i správce děkanova hospodářství Pavel Hänel. Před svým zatčením dostávala nějaké peníze i Zuzana Voglicková. To znamená, že i v době svého věznění mohl dál volně nakládat se svými financemi nebo tak činil někdo, jenž měl děkanovu důvěru a oprávnění disponovat s jeho penězi. V. MEDEK, „Čarodějnický děkan“, s. 12; F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOURIL, *Šumperský farář*, s. 21

³³⁴ Tamtéž, s. 21

³³⁵ Tamtéž, s. 21; J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 113

soudce, jak bude proces dál vést. Jelikož však Boblig nashromáždil tolik svědectví, nemínil se vzdát a byl odhodlaný získat od děkana přiznání³³⁶.

V létě roku 1683 byl Lautner z mírovského vězení přesunut do Mohelnice, neboť biskup Karel II. z Lichtenštejna a Castelnorku chtěl letní měsíce strávit právě na Mírově a nepřál si být v blízkosti osoby obviněné z čarodějnictví³³⁷. V Mohelnici bylo pro Lautnera vystavěno speciální žalář takzvaný *Hexenhäusel*, kde jej čekaly mnohem přísnější podmínky věznění³³⁸.

Doba internace děkana se prodlužovala, aniž by vyšetřovací komise dospěla nějakého výsledku. Kníže Lichtenštejn proto naléhal na biskupskou konzistoř, aby byl Lautner zbaven benefícia, ať už je vinen nebo není, neboť šumperská fara nutně potřebovala vhodného duchovního. Konzistoř však odmítala cokoliv podniknout, dokud vyšetřovací komise případ neuzavře³³⁹.

Děkan Lautner si na biskupovi v květnu roku 1684 opět vyžádal další konfrontaci, která se uskutečnila 11. června 1684 přímo na šumperském děkanství, kde se střetl s mydlářem Přerovským a se Zuzanou Prosigerovou. Dne 14. června přistoupila vyšetřovací komise podruhé k útrpnému výslechu, která trvala s jednodenní přestávkou dva dny. Tentokrát ho fyzická bolest zlomila a Lautner se přiznal, že je čarodějníkem a že se zřekl Boha. Ačkoliv své přiznání druhý den odvolal, pod pohrůzkou, že bude znovu podroben tortuře, se opět přiznal. Vypověděl, že zneuctil hostie, uspořádal čarodějnou svatbu u Sattlerů mezi Přerovským a Mladou Alžbětou Sattlerovou, a že měl dva zlé duchy, Zuzanu a Justinu, které ho navštěvovaly i ve vězení a to v podobě kočky a psa. Dále se přiznal, že při čarodějnických shromážděních, které se konaly třikrát do roka, korunoval na královnu čarodějnic manželku olomouckého radního Maixnera, a že křtil děti ve jménu d'ábla. Výslechy se protáhly až do 28. června, kdy Lautner podepsal sedmdesátistránkový protokol, který zpečetil jeho osud³⁴⁰.

V lednu 1685 se změnilo složení komise, kterou na svou žádost opustil mohelnický děkan Winkler a na jeho místo biskup jmenoval přísedícího konzistoře a notáře dr. Bernarda Mayera z Olomouce. Soudce Boblig i přes Lautnerovo přiznání nezhájel a dál shromažďoval od obviněných čarodějnic a čarodějníků důkazy o jeho provinění, neboť stále ještě nad jeho osobou nebyl vynesena konečný rozsudek. K tomu došlo teprve 1. září 1685, kdy biskupská

³³⁶ F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 22 – 23; F. SPURNÝ, *Vyvrhnutí čarodějnických procesů*, s. 2; Týž, *Čarodějnické procesy 16. a 17. století*, s. 134 -135

³³⁷ F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 23, J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 113

³³⁸ F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 23

³³⁹ Tamtéž, s. 24

³⁴⁰ Tamtéž, s. 25 – 28

komise vynesla v Olomouci nad děkanem Lautnerem pro jeho zločiny trest smrti upálením. Dne 8. září biskup Karel II. z Lichtenštejna a Castelkornu tento rozsudek potvrdil a pověřil generálního vikáře a světícího biskupa Breunera k provedení degradace, která měla předcházet samotné popravě³⁴¹.

Lautner se pokusil svůj osud ještě zvrátit a napsal vysvětlující dopis v biskupovi, v němž zdůvodňoval své přiznání, ale odpovědi se nikdy nedočkal. V polovině září 1685 se ještě pokoušel svá přiznání odvolat před komisí, která od něj požadovala tradiční potvrzení všeho, co řekl, jež se konalo před popravou. Jeho osud už však nešel zvrátit³⁴².

Den exekuce byl stanoven na 18. září 1685. Lautner byl nejdříve odveden do mohelnického kostela, kde biskup Breuner provedl odsvěcení. Při tomto aktu Breuner třel cihlou až do krve místa na Lautnerově těle, kde byl kněz pomazán svatým olejem. Následně jej kopl a Lautner musel opustit kostel. V doprovodu dvou kapucínů, kteří byli jeho zpovědníky, byl katem odvezen na místo popravu. Vůz kvůli bezpečnosti doprovázela také stovka mušketýrů, neboť na popravu se přišli, či přijeli, podívat tisíce lidí. Poté, co byl připoután ke kůlu, zavěsil kat děkanovi na krk pytlík se střelným prachem, který měl zkrátit jeho utrpení v ohni. Katův pacholek však jeho odpálení pokazil a výbuch střelného prachu mu pouze sežehl vousy a obličej. Svědci vypověděli, že dokud jej oheň neumlčel, vzýval Trojici a volal jména světců³⁴³.

3. 3. Další léta činnosti šumperského tribunálu

V osidlech inkviziční mašinérie skončil i bohatý šumperský měšťan, mydlář Přerovský, který navázal před vypuknutím čarodějnických procesů úzký vztah s rodinou Sattlerů. Nemínil dál setrvávat ve svém vdoveckém stavu a měl v úmyslu se oženit se Sattlerovou dcerou Alžbětou. Dne 7. prosince 1682 však byl pro podezření z čarodějnictví zatčen společně s Kašparem Sattlerem i Alžbětou a odveden do šumperského vězení. Pomocí žalárníka Rohnera se mu podařilo poslat prosebný dopis jeho bratrovi, který zastával funkci převora v klášteře v Králově Poli u Brna. Jeho bratr se nejdříve pokusil zaručit za svého bratra penězi a snažil se intervenovat jak u knížete Lichtenštejna, tak i u olomouckého krajského hejtmána Zikmunda Sacka neváhal. Podařilo se mu dokonce získat audienci u samotného císaře Leopolda I., který nařídil, že rozsudek nad mydlářem má být vynesena pouze

³⁴¹ Tamtéž, s. 30

³⁴² J. KOČÍ, Čarodějnické procesy, s. 115

³⁴³ F. SPURNÝ – V. CEKOTA – M. KOUŘIL, *Šumperský farář*, s. 30 – 31; V. MEDEK, „Čarodějnický děkan“, s. 17 – 18; J. KOČÍ, Čarodějnické procesy, s. 115 – 120

v tom případě, že se dobrovolně přizná. Přerovský však byl několikrát vystaven útrpnému právu a nakonec pod jeho vlivem se v březnu 1684 přiznal k čarodějnictví a žádná sebevětší snaha jeho bratra ho již nemohla zachránit³⁴⁴.

Mydlář spolu s dalšími čtyřmi ženami usvědčenými z čarodějnictví: Esterou Rohnovou, Magdalenou Peschkulinovou, Zuzanou Prosingerovou a Annou Marií Welzelovou, skončil svůj život 14. 4. 1684. Odsouzeným měla být nejprve uťata ruka, přičemž Přerovskému, jako akt knížecí milosti, byl tento trest prominut. Následně byli obvinění popraveni stětím hlavy a teprve pak jejich těla i s useknutými údý a hlavami shořela na hranici³⁴⁵.

V roce 1684 se do osidel šumperského inkvizičního tribunálu dostala Eva Umblaufová z Frankštátu, která projevila velikou statečnost a z pohledu vyšetřovací se dopustila neomluvitelné drzosti, když při výslechu prohlásila, že na Perových kamenech při čarodějných shromážděních spatřila jak soudce Bobliga, tak i všechny členy tribunálu. Ačkoliv se jí její věznitelé snažili všemožně přesvědčit o pošetilosti jejího obvinění, odmítala své prohlášení odvolat. K vynesení rozsudku nad její osobou však nedošlo, neboť zemřela ve vězení. Její smrt byla s velkou pravděpodobností násilná a na jejím těle se našly stopy po škrcení. V dopise knížeti Lichtenštejnovi Boblig napsal, že nebohou ženu zavraždil sám ďábel, který jí navštívil v cele. Je však otázkou, zda byla zavražděna na příkaz soudce Bobliga, jak se domnívá například Bedřich Šindelář, který se měl obávat, že by podobná obvinění proti vyšetřovací komisy mohla vykřikovat během své veřejné popravy³⁴⁶.

Nejvíce odsouzených osob přinesl rok 1685, kdy bylo popraveno osm žen a jeden muž. Tím mužem byl perníkář Bedřich Winter, který byl mimo jiné obviněn z toho, že při hodokvasech na Petrových kamenech hrával na harfu. Winterovi měla být nejprve setnuta hlava. Kat Hay si však při této exekuci, na kterou se sešlo mnoho lidí, utrl velkou ostudu, neboť se mu nepodařilo useknout perníkářovu hlavu na první pokus a nešťastníka sekl do ramene. Hlavu se mu podařilo oddělit od těla až dalšími dvěma seky mečem³⁴⁷. Takto pokažená poprava, kdy odsouzený trpěl víc, než musel, většinou vyvolávala u přihlížejícího davu velkou nespokojenost³⁴⁸.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 120 – 129; M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 48

³⁴⁵ Tamtéž, s. 48; B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 203

³⁴⁶ Tamtéž, s. 209

³⁴⁷ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 48

³⁴⁸ R. van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, s. 93 – 94

3. 4. Olomoucká anabáze

Už na počátku 80. let 17. století, kdy soudce Boblig shromažďoval důkazní materiály proti děkanovi Lautnerovy, se ve výslechových aktech objevilo jméno Magdaleny Maixnerové, manželky olomouckého purkmistra, kterou měl děkan při jednom shromáždění na Petrových kamenech korunovat na královnu čarodějnic. Během let se objevila i další jména měšťanů, převážně žen, jejichž manželé měli zastávat v Olomouci významné postavení.

Boblig proto neváhal městskou radu informovat o nařčeních, která se objevila jak v losinských, tak i šumperských protokolech. Rychtář, ani konšelé však na jeho požadavky situaci nereagovali, neboť jeho naléhání považovali za bezprecedentní. Na Bobligovu žádost se proto rozhodl v této záležitosti angažovat kníže Lichtenštejn, který o údajných čarodějnicích na Olomoucku zpravil císaře.

Jakmile se o tom představitelé města dozvěděli, sepsali na obranu vlastní memorandum, které odeslali Leopoldovi I. Popsali činnost losinského a šumperského inkvizičního tribunálu tak, jak se jim jevil a kritikou nešetřili ani soudce Bobliga. Císař, který vzal stížnost konšelů na vědomí, dopisem upozornil Bobliga, aby dodržoval přesně popsany postup při vyšetřování a nepřekračoval své pravomoci. Podobně znějící nařízení dostali i členové losinského a šumperského tribunálu³⁴⁹.

3. 5. Konec procesů s čarodějnicemi v Šumperku

V dalších letech činnost šumperského tribunálu stagnovala, výslechy probíhaly pouze sporadicky a k zatýkání docházelo pouze výjimečně. Jedním z důvodů mohla být i šířící se nespokojenost mezi obyvateli Šumperku, který si za několikaleté působení inkviziční komise, vysloužil pověst čarodějnického města, což rozhodně neprospívalo místním obchodům³⁵⁰.

Poslední obětí inkviziční komise se stal výrobce tripu Jindřich Peschke, bývalý městský rychtář, jehož manželka byla pro čarodějnictví popravena už v roce 1682. Sám Peschke byl zatčen počátkem června 1684 a po dlouhá léta, která strávil ve vězení, sveřepě odolával snahám komise, vynutit zněj přiznání, že je čarodějníkem. Statečně procházel martýriem výslechů, konfrontací a mučení, které měly zlomit jeho odpor. Ačkoliv přestál všechny stupně mučení, aniž by se přiznal, propuštění se nedočkal a po všech těch letech již

³⁴⁹ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 210

³⁵⁰ Tamtéž, s. 209

nebyl nikdo, kdo by za jeho propuštění intervenoval. Jindřich Peschke nakonec zemřel zapomenut v žaláři roku 1696³⁵¹.

V tomto roce činnost šumperského tribunálu definitivně skončila. Během svého patnáctiletého působení poslala komise na hranici dvacet pět mužů a žen³⁵². Podobně jako v Losínách bratři Žerotínové, i kníže Jan Adam Ondřej z Lichtenštejna, který se stal ochranným pánem města po smrti svého otce roku 1684, se rozhodl činnost vyšetřovací komise ukončit. Vedli jej k tomu především hospodářské a sociální problémy, které čarodějnické procesy vyvolaly, a bylo třeba vzniklou situaci neprodleně stabilizovat³⁵³.

³⁵¹ M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 48 – 49

³⁵² M. NEUBAUEROVÁ – D. POLÁCH, *Zpráva o nevíře*, s. 49 – 50

³⁵³ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 210

IV. MEZI VÍROU A ROZUMEM

Na počátku 18. století byl fenomén čarodějnických procesů již na ústupu a téměř všechna západoevropská království odstupovala od hromadných procesů s osobami obviněnými z čarodějnictví. I v některých německých zemích docházelo k omezování pronásledování čarodějnic a čarodějníků a v trestních zákonících proto docházelo k úpravám, které měly zabránit excesům při vyšetřování osob podezřelých z užívání kouzel. Například v Prusku nechal panovník Fridrich Vilém I. (1713 – 1740) vydat 13. prosince 1713 mandát, který sice dál obsahoval delikt čarodějnictví a připouštěl jeho stíhání, ale zároveň vedl k postupnému omezení těchto procesů až k jejich úplnému zániku. Vyšetřování týkající se podezření z čarodějnictví byla svěřena nejvyššímu soudnímu kolegiu, které je odkládalo jako bezdůvodná a po roce 1740, kdy Fridrich II. (1740 – 1785) vyloučil ze soudní praxe vyslýchání pomocí tortury, se už procesy nekonalý vůbec³⁵⁴.

4. 1. Procesy s čarodějnicemi na počátku 18. století

4. 1. 1. Hrdelní řád Josefa I. a jeho vliv na soudní stíhání čarodějnic

V českých zemích procesy s čarodějnicemi sice pokračovaly dál, neměly však už charakter masového pronásledování, ale jednalo se opět jen o stíhání jednotlivých provinilců. Samotný zločin čarodějnictví byl nadále zakotven v právním systému habsburských zemí. Roku 1708 byl vyhlášen nový trestní řád pro české země *Constitutio criminalis Josephina* císaře Josefa I., zkráceně *Josephina* (Neue peinliche Hals-Gerichts-Ordnung vor das Königreich Böhmeib, Marggraffthumb Mähren und Herzogthumb Schlesien), který vycházel v mnoha ohledech z trestního zákoníku císaře Ferdinanda III. vydaného pro Dolní Rakousy v roce 1656³⁵⁵.

Ve třech artikulech je zde zachován postoj k čarodějnictví tak, jak už byl vymezen v 16. století v *Carolině*, zákoníku císaře Karla V. V pátém artikulu §5 je čarodějnictví dáno na roveň se zločinem travičství³⁵⁶. Ve třináctém artikulu §4 jsou pak popsány hlavní aspekty zločinu čarodějnictví, jako je spojenectví s ďáblem, krví podepsaná smlouva zpečetující tento

³⁵⁴Richard HORNA, *Marie Terezie a procesy s čarodějnicemi*, Bratislava 1936, s. 4; R. ZUBER, *Osudy moravské církve*, s. 317

³⁵⁵R. HORNA, *Marie Terezie*, s. 5; Bedřich ŠINDELÁŘ, *Konec „honu na čarodějnice“ v tereziánské době u nás*, SPFFBU 1970, C17, s. 89; J. FRANCEK, *Velké dějiny*, s. 47

³⁵⁶ V českých zemích bylo u některých čarodějnických procesů primárním obviněním právě travičství a zločin užití kouzel obvinění pouze doplňoval

svazek a stigmata na těle obviněných, které potvrzovalo toto spojení. Dále se v něm píše o existenci zakázaných čarodějnických knih a dalších pomůckách a věcech nutných ke konání kouzel způsobujících škody na zdraví, majetku, úrodě či dobytku. Nakonec v artikulu devatenáct §3 bylo uvedeno jak vést výsledek obviněných a jaké otázky má soudce klást, aby získal potvrzení o spáchaném provinění. Trestem pro zločin čarodějnictví nadále zůstávalo upálení na hranici. Pouze ve zvláštních případech, kdy byla odsouzená osoba příliš mladá či byla shledána nezkušenou či kající se, byl trest zmírněn a samotnému upálení předcházelo stětí odsouzenec³⁵⁷.

Právní praxe při posuzování případů, kde se objevilo podezření s užití magie, byla na počátku 18. století většinou mírnější než určovala Josepha. V mnoha ohledech se tak dělo pro nedostatek důkazů o spojení se Satanem, ale v pozdějších letech začala většina soudců považovat obvinění s čarodějnictvím jako pověru a od toho se pak odvíjely mírnější tresty. Odsouzení byli odvedeni na nucené práce, či do vojska nebo jim byl katem vypálen cejch a následně byli vyhnáni z města.

Co se týká různých dochovaných případů z 18. století, můžeme konstatovat, že příčiny, které vedli jedince k praktikování magie, a stejně tak prostředky k tomu užívané, se nijak nezměnily. Stejně jako v předešlých staletích lidé využívali kouzla při milostných potížích i sousedských sporech a pokoušeli se uškodit na zdraví a majetku osobě, se kterou byli ve sporu. Tyto případy jsou často spojeny i s dalším deliktem, jako bylo travičství a od toho se odvíjejí i fatálnější tresty.

Na počátku třicátých let 18. století se na severní Moravě, přesněji v Litovli, odehrál soudní výsledek, ve kterém figurovalo obvinění z věštění, travičství, cizoložství a čarodějnictví. Z těchto zločinů byli obviněni Alžběta Kleinová, dědičná rychtářka, Ferdinand Hartl a Heinrich Tschammera, všichni tři pocházeli z Německé Rudy, a Anna Marie Kaulichová, kramářka z Plinkautu na sovineckém panství. Pátou osobou, která se dostala do tenat výslechové mašinerie, byla porodní bába Magdaléna Spurná z Nové Vsi na chudobinském panství. Tato žena byla v širokém okolí známá užíváním různých magických praktik.

Alžběta Kleinová byla v tomto případě obviněna z vraždy svého manžela, kterého měla otrávit a z páchaní cizoložství s Ferdinandem Hartlem. Magdalena Spurná byla povolána k výslechu kvůli kontaktům s Annou Marií Kaulichovou, která chtěla nejprve byliny pro svého manžela, které by mu ulevily od zdravotních potíží. Spurná tedy dala Kaulichové

³⁵⁷ R. HORNA, *Marie Terezie*, s. 5; srov. B. ŠINDELÁŘ, *Konec „honu na čarodějnice“*, s. 89 – 90, týž, *Hon na čarodějnice*, s. 213

posvěcené bylinky, kterými si manžel Kleinové měl omývat celé tělo. O tři roky později přišla Kaulichová už jako prostřednice Kleinové, která chtěla byliny, kterými by se mohla zbavit manžela, což Spurná odmítla. Dalším požadavkem rychtářky bylo, aby jí Spurná věštila budoucnost, která ji čeká s Hartlem, což také zamítla s tím, že tyto věci neumí a nechce s nimi mít nic společného. I přesto poslala Kleinové byliny, kterými, když se umyje, jistojistě svého muže nezabije. Spurnou před svou smrtí navštívil i sám rychtář, kterému nejprve dala bylinky na povzbuzení lásky jeho ženy a později další posvěcené byliny, které si měl na ochranu vložit do šatů i bot. Soudci porodní bábě kladly otázky týkající se druhů rostlin, které sbírala, v jakou dobu je trhala a jaké modlitby pronášela při jejich trhání, kdo jí tyto praktiky učil a komu jimi pomáhala. Spurná se při výslechu důsledně bránila všem pokusům soudců nařknout jí z čarodějnictví. Bohužel se nám nedochovaly konečné rozsudky, týkající se tohoto případu³⁵⁸.

Další formou uplatnění magie, která byla v tomto století velmi populární a vrchnost i církevní proti této pověře bezúspěšně brojili, byla její pomoc při hledání skrytých pokladů. Například v roce 1728 byl zadržen Franz Wilhelm Heinrich, který se pomocí kouzel snažil hledat poklady v Jižních Čechách. Byl uvězněn v táborském vězení a pražský apelační soud mu vyměřil podmíněný trest smrti. Heinrich si nakonec odbyl svůj trest na pranýři, kde stál s metlami v rukou. Kat mu následně vypálil na záda cejch v podobě písmene R (*relegatus* – vyhoštěnec) a odsouzený byl na základě hrdelního reversu vypovězen z habsburských zemí³⁵⁹.

4. 1. 2. Muži a jejich čarodějnická doména

Oproti předešlým staletím se zvyšoval počet mužů obviněných z čarodějnictví³⁶⁰. Byli to profesí zejména čeledínové, kočí, pacholci a pastevci, kteří se pomocí „zaručených receptů“ snažili přivodit újmu nebo dokonce smrt cizímu dobytku a koním, případně se snažili obdobnými praktikami dosáhnout zlepšení kvality vlastních hospodářských zvířat.

³⁵⁸Josef BEZDĚČKA, *Acta inquisitionalia contra M. Spurnin (1732). Výslech Marie Spurné podezřelé z čarodějnictví na Litovelsku*, VVM 2, 1992, s. 209 – 216

³⁵⁹J. Francek, *Čarodějnické příběhy*, s. 169; hledači pokladů vzývali svatého Kryštofa, který jim měl dopomoci k bohatství, R. ZUBER, *Osudy moravské církve*, s. 310 – 311; dokonce vznikaly i návody, jak se ke ztraceným pokladům dostat. Jeden z takovýchto návodů pocházející z roku 1721, který byl sepsaný Křištofem Ferdinandem Reinischem, a je uložen v pozůstalosti Žerotínů. Poklad umísťuje na Petrovy kameny, proslulé konáním čarodějnických setkání, ZA Opava, fond RA Žerotín – Bludov, kart. 49, XIV. 3

³⁶⁰Tento trend byl v habsburských zemích už patrný od druhé poloviny 17. století. Známé je rozsáhlé pronásledování tzv. „zauberjacklů“ v rakouských zemích v letech 1677 - 1681, kde byli obviňováni především chlapci a muži žijící na okraji společnosti, B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 160 - 161

V roce 1705 byl ve Velvarech třebízským sedlákem Pavlem Macháčkem, zvaným Zábranský, obviněn Jan Švandrlík z toho, že pomocí kouzel způsobil smrt jeho koňům. Při výslechu se Švandrlík doznal, že k magickým úkonům použil hřebíky z prken, které uzmul v kostele v Kvilicích, kam docházel na mše, a zabodal je do země po levé straně cesty vedoucí do Macháčkova statku. Dál měl vyvrtat díru do prahu u zadních vrat statkáře a vsypal do ní prach získaný spálením chciplé kočky. Jako důsledek tohoto magického počínání měli Macháčkovi údajně uhynout čtyři koně a pátý zchroml. Statkář ohodnotil svou ztrátu poměrně vysokou částkou a vyčíslil celkovou škodu na 300 zlatých.

Při výslechu označil Švandrlík jako svého učitele Jana Dlouhého, který se tomuto nařčení ohradil tím, že ho ničemu neučil a jen Švandrlíkovi vyprávěl to, co slyšel od jakéhosi Vojty Voráče, který sloužil jako nádvorník v Třebízi. Voráč Dlouhému také prozradil jak docílit zlepšení u vlastních koní a to kouzlením s řepkou. Měl si ji pověsit na přirození a jít na mši do kostela, kde měl ve chvíli, kdy kněz přistoupil k pozdvihování svátosti, sám řepku pozvedávat a vyřknout při tom slova „lžeš“. Takto očarovanou řepku měl pak dát sežrat koni a zlepšit tak jeho kvalitu. Jan Dlouhý hrál v případě i další úlohu. Byl to právě on, kdo informoval sedláka Macháčka o tom, kdo mu způsobil škody na majetku. Jelikož v tomto případě šlo očividně o sousedské spory a chyběly zde důkazy o maleficiích, soud proto v tomto případě rozhodl relativně mírně a Jana Švandrlíka i Jana Dlouhého odsoudil k ročnímu vykonávání nucených prací v obci nebo na panském majetku, přičemž měli být spoutáni železy³⁶¹.

K očarování dobytka se často užívalo různých částí těl mrtvých osob. Nejčastěji to byla těla oběšenců a to nejen těch, kteří byli popraveni soudní cestou, ale paradoxně i těch, co si sami vzali život, a odsoudili se tak k věčnému zatracení. Věřilo se, že i tyto osoby uzavřeli, stejně jako čarodějnice, smlouvu s ďáblem. Podobně jako těla oběšených měly magickou moc i věci, kterých se dotýkaly, jako byl jejich oděv a především provaz, který ukončil jejich život. Tyto věci se staly oblíbenými obchodními artikly, s nimiž i přes hrozbu ztráty hrdla obchodovali kati, jejich čeledíni i hrobníci³⁶².

Roku 1726 byl Václav Prošek, poddaný z křivokládského panství, obviněn z užívání zakázaných kouzel. Poté, co mu posla kobyla, obstaral si pomocí hrobníka Pavla Husáka, který svou profesi vykonával při chyňavském kostele, ostatky zemřelých. Rozdrcené kosti měl pak Prošek použít právě při léčbě nemocného skotu. Husák byl za to potrestán ztrátou

³⁶¹ J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 131 - 135

³⁶² I sama půda z hrobů byla důležitou ingrediencí některých kouzel. Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Revenanství v české lidové tradici jako obraz cizího, nepřátelského světa*, *Studia mythologica slavica* VIII, 2005, s. 127 - 130

zaměstnání a navíc si pobyl dvě hodiny v kládě a můžeme předpokládat, že Proška, jehož odsouzení se nám nedochovalo, čekal obdobný trest³⁶³.

Pokud nebylo prokázáno, že obviněný zavinil s využitím kouzel něčí smrt, bylo na užívání magie pohlíženo jako na pověřené praktiky, za které sice bylo třeba potrestat, ale rozsudky nebyly většinou nijak fatální. Od padesátých let 18. století se ale měnil i samotný pohled na pověry a to na nejvyšších místech v hierarchii správy habsburské monarchie. S vládou Marie Terezie přišel, krom jiných reforem, i nový přístup k vnímání lidových pověr, kdy panovnice odmítla tolerovat víru v různá nadpřirozená stvoření a rozhodla se vyhradit si právo rozhodovat v případech, kde figurovaly „nadpřirozené“ jevy.

4. 2. Fenomén vampyrismu na severní Moravě

Paralelně s vírou v existenci čarodějnic a působení jejich magie existovala i víra v další stvoření, která žila vedle prostých lidí a stejně jako čarodějnice jim mohla škodit³⁶⁴. V tomto ohledu je fenoménem čarodějnictví v českých zemích propojen nejméně od 17. století s fenoménem vampyrismu, který se paradoxně v pramenech stává více zřetelný v době, kdy už čarodějnické procesy šly ke svému zániku³⁶⁵.

4. 2. 1. Případy vampyrismu v českých zemích

Víra v existenci mrtvých, kteří se vracejí a škodí svému nejbližšímu okolí je v písemných pramenech³⁶⁶ české provenience doložen už od středověku. Nejstarší písemností, která popisuje existenci tzv. stryg a vlkodlaků, jejichž působení splývá s vampyrickými pověstmi, je *kázání Bonifácovo v Homiliári Opatovickém*³⁶⁷. Dalším středověkým pramenem,

³⁶³ J. KOČÍ, *Čarodějnické procesy*, s. 133

³⁶⁴ Frank Wollman na základě studia pramenů ze středoevropské provenience rozčlenil ve své práci fenomén vampyrismu na působení mory, vlkodlaka, revenanta a upíra, kteří jsou nositeli různých podob a vlastností, ale způsoby jak škodit lidem jsou podobné. Způsobují jim například tlačení na prosou, sají krev svých obětí apod. Frank WOLLMAN, *Vampyrické pověsti z oblasti středoevropské*, Národopisný věstník československý XIV., 1921, s. 1 - 16

³⁶⁵ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 212 - 215

³⁶⁶ Krom písemných pramenů jsou zde archeologické nálezy u našeho území, kdy při odkrývání raně středověkých pohřebišť byly objeveny hroby s ostatky, které byly poznamenány atypickými zásahy, které vědci označují jako protivampyrické. Hroby byly většinou umístěny na okraji pohřebišť či mimo ně a na kostech jsou patrné zásahy, které měly zabránit jejich návratu, jako je oddělení hlavy od těla, obrácení tváře k zemi, či uložení mezi nohama nebožtíka nebo byla mrtvému zacpána ústa hlínou, kameny, či mu bylo do úst vloženo železo. Další nalezené ostatky nesly stopy svázání nebo byly proklány kulemi. Vynalézavost, s jakou se naši předci snažili svým nečistým mrtvým zabránit v návratu, vypovídá o velkém strachu. Zdeňka KRUMPHANZLOVÁ *K otázce vampyrismu na slovanských pohřebištích*, Památky archeologické LII/2, 1961, s. 544 - 548

³⁶⁷ Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Revenantství v české lidové tradici jako obraz cizího nepřátelského světa*, *Studia mythologica slavica* VIII, 2005, s. 123

kde se objevují dva případy vampyrismu, jsou *Neplachovy letopisy* ze 14. století. V prvním popsaném případě se jednalo o pastevce Myslatu, který po smrti mořil své sousedy v Blově u Kadaně a to až do chvíle, kdy se vesničané odhodlali k radikálnímu kroku a mrtvolu muže spálili na hranici. V druhém popsaném případě se vesničané z Levína rozhodli vypořádat se s mrtvolou ženy trápící své okolí podobně jako obyvatelé Blova a exhumované ostatky spálily na hranici, aby zabránili dalšímu působení zemřelé osoby³⁶⁸.

Až do konce 16. století se případy vampyrismu objevují v pramenech sporadicky, ale od 17. století jsou návraty mrtvých v různých relacích popisovány častěji a jsou spojeny především se slezsko-moravským pomezím. V březnu 1669 vyšla tiskem relace jezuity Arnolda Engla, která byla určena pro mladého císaře Leopolda I. Primárním tématem byla neutěšená náboženská situace na štemberském panství, kde se to mělo hemžit tajnými nekatolíky, kteří byli víceméně tolerováni. Kam tato tolerance vede, ukazuje na případu nejmenovaného panství, postiženém jak protestantizmem, tak i čarodějnictvím a spolky se zlými duchy, kde vstávají mrtví z hrobů, chodí po kraji a škodí živým a domácímu zvířectvu. Engel psal, že byl těmto událostem, způsobeným zlými duchy, dokonce svědkem a podílel se na jejich potírání. Jezuitský kněz ve své zprávě především apeloval na vymícení luteránského náboženství a navrácení se ke správnému katolickému životu, který měl zabránit těmto excesům³⁶⁹.

4. 2. 2. Paralely mezi čarodějnictvím a fenoménem vampyrismu

Díky hojnějšímu počtu zpráv, které se o těchto neobvyklých událostech zachovaly v různých relacích a kronikách³⁷⁰, můžeme rekonstruovat představy o tom, kdo mohl být po své smrti podezřelý z vampyrismu. Byly to především osoby, které zemřely násilnou či nepřirozenou smrtí (například spáchali sebevraždu) či se už za života vymykali svým fyzickým vzhledem (výrazné zuby, srostlé obočí či jeho absence nebo atypické vady pokožky) či chováním lišícím se od běžných norem společnosti³⁷¹. Pro nás je důležitý ten

³⁶⁸ Kamila SVOBODOVÁ, *Dva případy vampyrismu v Neplachově kronice*, in. Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, red. Tomáš BOROVSKEÝ, Libor JAN a Martin WIHODA, Brno 2003, s. 574

³⁶⁹ B. ŠINDELÁŘ, *K třídnímu pozadí*, s. 279 -280

³⁷⁰ Roku 1567 popsal kronikář Jan Beckovský případ bohatého turnovského měšťana Štěpána Hubnera, který měl po smrti způsobit smrt udušením mnoha osobám. Jeho tělo bylo proto exhumováno a kat mu na popravišti setnul hlavu, přičemž z rány vytryskla čerstvá krev, ačkoliv byl Hubner již pět měsíců po smrti. Po prvé části exekuce bylo mrtvému vyjmuto z těla srdce, které bylo také shledáno neporušené rozkladem. Po tomto ohledání byly ostatky domnělého vampýra spáleny, B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 214

³⁷¹ Monika SLEZÁKOVÁ, *Vampyrismus a jeho projevy na Severní Moravě a ve Slezsku v 17. a 18. století*, Brno 2011, s. 26

poznatek, že byli z takzvané *magia posthuma* obviňováni mnohdy lidé, kteří měli za života pověst čarodějnice či čarodějníka.

Paralel mezi čarodějnicemi a mrtvými podezřelými z vampyristu nacházíme v pramenech několik. Už samo latinské označení *magia posthuma* neboli posmrtná magie odkazuje na spojitost s nepřirozenými kouzly. Podobně, jako byla pečlivě zkoumána těla čarodějnic a hledal se důkaz o jejich spojení s ďáblem, tak i těla domnělých vampýrů byla pečlivě ohledána, neboť i u nich se předpokládalo spojení s temnými silami. Především to byla zachovalost těla nebožtíků i po několika denním či měsíčním pobytu pod zemí, která vypovídala o nepřirozenosti stavu mrtvého; dále vampýra prozrazovala svěží světle růžová plet', vláčné údy a tekoucí krev, která se měla objevit po probodnutí kůže mrtvol³⁷².

Tělo ohledával hrobník či kat a v 18. století začali u těchto případů asistovat krajští fyzikové. Při prošetřování nařčení z posmrtné magie se také postupně ustálila přítomnost zástupce konzistoře, vrchnosti a samozřejmě představených obcí. Svě místo zde měl i místní duchovní, který dával exhumaci punc legálnosti a jednal většinou z pověření konzistoře. Přes různá opatření však strach vesničanů mnohdy vyústil v nekontrolovatelné plenění hřbitova.

Před samotným ohledáním mrtvoly docházelo k výsledkům svědků, kteří byli přítomni řádění upíra. Ten se většinou nezjevoval ve své podobě, ale škody působil například jako velký pes, či jako neviditelný způsoboval tlak na prsou a dušnost živým osobám nebo svou přítomností trápil dobytek. Tyto svědecké výpovědi osob, které se staly běžnou součástí vyšetřování posmrtné magie, byly písemně zaznamenány a staly se důležitým pramenem ve zkoumání tohoto jevu. Další podobností, která spojovala oba fenomény, bylo užití ohně, který se tradičně užíval k ukončení života čarodějnic a stejně tak s fatální účinností zabraňoval vampýrům dál ohrožovat své okolí³⁷³.

4. 2. 3. Procesy s vampýry v první polovině 18. století

Větší akumulace strachu z vampýrů se na Moravě objevuje od druhé poloviny 80. let 17. století a je tedy časově shodná s vlnou čarodějnických procesů, které probíhaly na severní Moravě a Slezsku. Církevní představitelé i vrchnost postižených oblastí se zpočátku

³⁷² Jan BOMBERA, *Posmrtná magiena Libavsku*, in. *Z prvních letů na koštěti*, red. Josef BEZDĚČKA, Rudolf ZUBER a Jan BOMBERA, 2000, s. 39

³⁷³ M. SLEZÁKOVÁ, *Vampyrismus a jeho projevy*, s. 25 – 28, J. BOMBERA, *Posmrtná magie*, s. 38 – 39; R. ZUBER, *Osudy moravské církve*, s. 324

domnívali, že úředně řízené exhumace uklidní veřejné mínění³⁷⁴, ale opak byl pravdou a strach z mrtvých, nakažených vampyrismem³⁷⁵, se stával posedlostí, která v mnoha případech vyústila v nepokoje a hanobení ostatků na hřbitovech³⁷⁶. Zpráva o nadpřirozených událostech v moravskoslezské oblasti měla údajně proniknout až do Říma k papeži, kde tyto zvěsti měly pokládat za projev lidové pověry³⁷⁷.

Jedním z nejpostiženějších míst na Moravě, které ve vlnách zasáhla protivampýrská hysterie bylo Libavsko a Bruntálsko. Od počátku 18. století do konce 30. let tohoto století zde v kratších i delších intervalech docházelo s povolením olomoucké konzistoře k exhumacím ostatků domnělých vampýrů. Svědci uváděli, že nemrtví ve vesnicích straší, lidé bez příčiny chřadnou a neviditelná síla jim způsobuje tlak na prsou, něco je chytalo za vlasy, za ruce i za krk, ozýval se nepřirozený šramot a trápení nebyl ušetřen ani jejich dobytek. Byla to tedy vžitá tradiční schémata vlastností připisovaných ve středoevropském prostoru upírům³⁷⁸.

Roky 1708 a 1727 v této oblasti patřily k vrcholům obav z nemrtvých, kdy vystrašení vesničané i přes odpor místních duchovních vykopávali své mrtvé z hrobů a těla, u kterých byly shledány symptomy nakažení posmrtnou magií, byla spalována na hranici a jejich popel byl následně rozptýlen. Konzistoř byla z těchto lidových nepokojů rozladěná a se zásahy vesničanů nesouhlasila. Požadovala u vyšetřování přítomnost lékaře a chirurga, kteří by odborně nebožtíka prohlédli a potvrdili nebo vyvrátili podezření vesničanů. U členů konzistoře panovala skepse o reálnosti událostí popisovaných vyslychanými osobami. V relaci z roku 1727, vypracovanou přisedícím konzistoře Josefem Pfaffenzellerem, byla vyslovena pochybnost o tom, zda tyto události nejsou jen výplody rozjitřené mysli³⁷⁹.

Jan Bombera si všímá, že obvinění z posmrtné magie a vampyrismu se objevovalo především v posledních podzimních a zimních měsících roku. Sezónní zemědělské práce skončily a lidé se stahovali do svých domovů, utěšňovali okna i dveře proti chladu, ale tím

³⁷⁴ Například v roce 1679 v obcích Světlá a Andělská hora se vesničané se domáhali spálení mrtvolky jedné místní ženy podezřelé s magia posthuma a nakonec byli bruntálským místodržícím vyslyšeni a bylo jim dovoleno nebožtku odstranit, R. ZUBER, *Z prvních letů na koštěti*, s. 21

³⁷⁵ Stach a hysterie, která mezi lidmi propukala, nebyla vázána jen na samotné řádění upíra, ale i na ten aspekt, že nemrtvý mohl svým zlem nakazit jak osoby, které zahubil, tak i mrtvé, kteří s ním sdíleli místo pohřbení

³⁷⁶ M. SLEZÁKOVÁ, *Vampyrismus a jeho projevy*, s. 30

³⁷⁷ Tato zmínka o tom, že se zpráva o těchto událostech dostala až do Říma, zachytil ve svém díle *Pojednání o zjeveních* opat Augustin Clement, které prvně vyšlo v roce 1746. Tento francouzský duchovní, známý spíše svým obsáhlým výkladem bible, se v *Pojednáních* zabývá existencí nemrtvých především ve středoevropském prostoru a k jejich existenci podává svůj výklad. Ohledně událostí v Českém království čerpal dom Calmet ze spisku *Magia posthuma per iuridicum ilud pro et contra suspensio ibi iudicio investigata* (*Posmrtná magie pro i proti právnícky probádaná se zdáním se někde úsudku*) sepsaného právníkem Karlem Ferdinandem Scherzem, který působil jako tajný rada olomouckého a osnabrúckého biskupa Karla II. Lotrinského, a vydané roku 1706, Jaromír KOZÁK, *Dom Calmet a jeho pojednání o upírech*, Olomouc 2006, s. 40

³⁷⁸ J. BOMBERA, *Posmrtná magiena Libavsku*, s. 38 – 55

³⁷⁹ Tamtéž, s. 44 – 45

zabraňovali častější cirkulaci čerstvého vzduchu. Ve světnicích osvětlených svíčkami či loučemi se lidé scházeli při draní peří a přitom si vyprávěli různé příběhy a příhody, které byly mnohdy strašidelné a samozřejmě docházelo i k pomlouvání sousedů. V takovýchto situacích mohlo docházet u některých lidí k prolínání fikce a skutečnosti a intenzita prožívání mohla vést k davové psychóze. Bombera také upozorňuje, že strach z vampýrů mohl být způsoben vysokou dětskou úmrtností, která se pohybovala procentuálně výš, než bylo obvyklé a vystupovala v některých letech z 50% až k 80% a právě děti byly často označovány za oběti těchto nadpřirozených sil³⁸⁰.

Teprve události, které se odehrály na panství Velké Heraltice, vzbudily pozornost ve Vídni. Obvinění z vampyrismu se na tomto panství velmi často prolínalo s podezřením z čarodějnictví, kterého se nebožtíci za života měli dopouštět. Osoby s tímto stigmatem vesničané odmítali pohřbít do posvěcené půdy a obávali se, že pokud nebudou jejich ostatky patřičně zneškodněny, budou se vracet a mstít. V polovině roku 1708 se bouřili sedláci ve Starých Heřmínovech proti pohřbení Dorotheý Marxové, která byla už za svého života označována za čarodějnici. Její tělo bylo proto vytaženo z hrobu a po ohledání spáleno na hranici. Identické případy, kdy byly z posmrtné magie obviněny ženy mající pověst čarodějnic, se na panství odehrály v červnu 1711 ve vsi Sládku, roku 1723 v Herních Životicích či roku 1725 v Jakartovicích³⁸¹.

4. 2. 4. Zásah Marie Terezie proti lidovým pověrám

Obavy z vampýrů přetrvávaly na moravskoslezském pomezí i ve třicátých letech 18. století, kdy časté exhumace podezřelých nebožtíků vzbudily první velkou pozornost u císařského dvora ve Vídni. Vyšetřováním událostí bylo zahájeno roku 1732 a byli jím pověřeni lékař Wabst a profesor anatomie Grooser, kteří zaznamenali několik případů vykopání nebožtíků a zničení ostatků osob, které okolní společnost považovala za upíry³⁸².

Události z padesátých let 18. století, kdy bylo dějištěm opět panství Velké Heraltice, vyvolaly mnohem prudší a radikálnější reakci císařského dvora. Dne 27. srpna roku 1753 zemřela ve Svobodných Heřmanicích třiašedesátiletá Marianna Saligerin, žena vysloužilého vojáka Wenzela Saligera, v protokolech označována také jako Richter Wenzelin. Už za svého života měla pověst ženy, která zná léčivé byliny a umí čarovat, což při výsledku potvrdil její

³⁸⁰ Tamtéž, s. 40 – 53, M. SLEZÁKOVÁ, *Vampyrismus a jeho projevy*, s. 33 - 35

³⁸¹ Branislav MARTÍNEK, *K otázce tzv. posmrtné magie na panství Velké Heraltice v 18. století*, Sborník bruntálského muzea 2001, s. 37

³⁸² M. SLEZÁKOVÁ, *Vampyrismus a jeho projevy*, s. 37

syn. Po její smrti začal vesnicí obcházet strach, že nebožka nemá klidu v hrobě, vrací se zpět a škodí svému okolí³⁸³.

Obavy a strach vesničanů se projevovaly množstvím stížností, které vedly ke svolání komise v prosinci roku 1754, jíž předsedali zástupci konzistoře budišovský děkan Joseph Schnerich a benešovský farář Franz Zehe. Komise postupně vyslechla dvacet jedna svědků, kterým měla mrtvá žena způsobit různé újmy. Richter Wenzelin se jim měla zjevovat ve spánku, měli vnímat její přítomnost v domě, v noci je měla tlačit na těle a jedna svědkyně jí dokonce přičítala to, že jí třikrát za sebou sfoukla třísku, když chtěla dát péct chleba³⁸⁴.

Tato svědectví, která se nám mohou zdát clonou uplynulého času irelevantní, přesvědčila konzistoř k vydání povolení exhumovat Saligerin a dalších dvacet osm těl osob, jež zemřely v období po jejím pohřbení, neboť panovala obava, že svou posmrtnou magií nakazila další mrtvé. Po ohledání mrtvol bylo deset z nich shledáno v pořádku a ostatky byly znovu pohřbeny. Tělo Marianny Saligerin a osmnácti dalších, na jejichž tělech našly stopy vampyrismu, nechala komise spálit na hranici. Ostatky byly katem ze hřbitova odneseny zvlášť vylomeným otvorem ve hřbitovní zdi, naloženy na káru a odvezeny na místo nazývané čarodějná mýтина, kde se uskutečnilo jejich spálení na hranici³⁸⁵.

Na události ve Svobodných Heřmanicích nejprve zareagovala slezská reprezentace v Opavě, která vyslala na místo komisaře Ignáce Gerlicha, který označil strach místních vesničanů za babské výmysly. Zemští úředníci proto žádali konzistoř o zdůvodnění, proč dala povolení uskutečnit exhumace. Ta se hájila tím, že jednala na základě svědectví povolaných chirurgů. Aby se uklidnila rozjitřená situace ve vsi, byly vykopány z hrobu další tři mrtvolky podezřelé z vampyrismu a na nich bylo provedeno ohledání lékařem, které dokazovalo přirozený rozklad ostatků. Zdánlivá zjevení pak byla hodnocena jako záchvaty epilepsie a duševní pomatenosti³⁸⁶.

Opavská instance následně informovala o rozšíření strachu z posmrtné magie ve své diecézi panovníci. Marie Terezie reagovala vydáním dekretu dne 1. března 1755, který zaslala česko-rakouskému nejvyššímu soudu (Oberste Justizstelle). Ten měl reskript přeposlat v opisech všem podřízeným zemským institucím. Marie Terezie v dekretu vystoupila proti víře ve vampyrismus a čarodějnictví a dalším pověrám, které jsou důsledkem nevědomosti a pověřivosti lidí, kteří se dají zmámit různými podvody. Vytýkala také některým duchovním, že podlehlí víře v posmrtnou magii a nechali exhumovat a následně upalovat nebožtíky. Proto

³⁸³ B. MARTÍNEK, *K otázce tzv. posmrtné magie*, s. 38 - 41

³⁸⁴ Tamtéž, s. 39

³⁸⁵ Tamtéž, s. 37 - 42

³⁸⁶ R. ZUBER, *Osudy moravské církve*, s. 328 - 329

zakazovala kléru, aby se účastnil rozhodování v případech týkajících se vampyrismu, strašidel, čarování či posedlosti, dokud o tom nebudou důkladně zpraveny světské instance, které rozhodnou jak postupovat. Stejně tak jim nakazovala, aby spolupracovali se zkušenými lékaři a společně se měli podílet na odhalení podvodu. V závěru dekretu panovnice nařizuje, aby byl tento reskript odeslán příslušným duchovním instancím s požadavkem, aby seznámily s jeho zněním své podřízené kleriky³⁸⁷.

Ještě přísnější odsouzení týkající se jednání církevních úřadu vyjádřila Marie Terezie v dopise olomouckému biskupovi kardinálu Troyerovi. Císařovna se rozhořčila nad nevědomostí nižšího kléru, který podléhá pověrám a sám je i šíří. Pozastavovala se nad tím, že si konzistoř osobovala právo rozhodovat ve věcech, které spadaly pod světské soudy, a vytýkala jim spolupráci s nezkušenými lékaři. Panovnice proto nařizovala okamžitou nápravu všech těchto nešvarů a zároveň rozkázala olomoucké konzistoři navrátit peníze vybrané od obcí za přítomnost komise³⁸⁸.

Krom těchto opatření vyslala císařovna do Svobodných Heřmanic dva jezuity z opavské koleje, Ignáce Zinnera a Martina Barocha, kteří měli uklidnit veřejné mínění. Ti se ve vsi na několik dní ubytovali, přespávali v domech, kde mělo údajně strašit a kázali zde proti pověrám³⁸⁹.

K dekretu proti pověrám bylo přiloženo posouzení o posmrtné magii, jejímž autorem byl osobní lékař panovnice, Gerhard van Swieten. Panovnice mu jako velmi vzdělanému a osvěcenému muži důvěřovala, že dokáže bez předsudků a logicky zhodnotit zneklidňující události a podat jí nezkreslené informace. Roku 1755 se tedy van Swieten s pověřením císařovny vydal na Moravu, kde se snažil objektivně dobrat příčin nepokojů vedoucích k hromadnému hanobení hrobů. Své poznatky sepsal v dokumentu *Remarques sur le vampyrisme de Silesie de l'am 1755*, který je rozdělen na tři části. Uvádí zde, že strach z upírů je projevem nevědomosti místních obyvatel a snaží se objasnit v sentencích soudobé medicíny, co mohlo vést k nepřirozenému stavu exhumovaných ostatků. Kritizuje také postup olomoucké konzistoře, která k případům nepovolala zkušené lékaře a chirurgy, a podlehla tlaku nevzdělaných osob ovlivněných pověrami³⁹⁰.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 329; R. HORNA, *Marie Terezie a procesy*, s. 9; B. ŠINDELÁŘ, *Konec „honu na čarodějnice“*, s. 92 – 93

³⁸⁸ Nebyly to jediné sankce, o kterých panovnice rozhodla. Za účast na heřmanických procesech byl potrestán slezský zemský advokát Karel J. Czerny, který byl na rok zbaven zemské advokatury a platu za ni. Další potrestanou osobou byl vrchnostenský úředník Ignác Dvorský, který musel zaplatit pokutu 100 zlatých. Tamtéž, s. 329, M. SLEZÁKOVÁ, *Vampyrismus a jeho projevy*, s. 44,

³⁸⁹ tamtéž, s. 44, srov. R. ZUBER, *Osudy moravské církve*, s. 329

³⁹⁰ tamtéž, s. 330, srov. M. SLEZÁKOVÁ, *Vampyrismus a jeho projevy*, s. 41 – 43

4. 3. Marie Terezie a čarodějnictví

Tyto zákroky světské moci podpořené osvícenskou vzdělaností měly blahodárný účinek v tom směru, že od poloviny padesátých let 18. století nebyly zaznamenány žádné procesy s nebožtíky. Sama víra v čarodějnice a jejich moc však mezi lidem dál přetrvávala. Procesů s obviněnými z čarodějnictví konajících se v Říši ale viditelně ubývalo, což mnohdy svědčilo o změně vnímání pověr u světských soudů. Důležitou roli zde jako u předešlého fenoménu sehrál zásah císařovny Marie Terezie, která takto pokračovala v tažení proti pověrám.

4. 3. 1. Případ pastýře Poláka

V roce 1756 byl z čarodějnictví svými sousedy obviněn starý pastýř Jan Polák, lobkovický poddaný z Jistebnice v Tábořském kraji. Přičítalo se mu, že svými kouzly způsobil smrt několika kusům dobytka a koním. Měl na ně poslat očarované zmije, které dobytčata uštkly. Krom toho měl být Polák zodpovědný za to, že krávy dojily místo mléka krev. U Jistebnického soudu se starý pastýř, zřejmě pod vlivem tortury, přiznal ke všem těmto zločinům. Vypověděl, že se mu zjevil ďábel v podobě hada, kterému na jeho přání obětoval černou slepici a ten ho měl za to naučit, jak uškodit zvířatům sousedů, se kterými byl ve sporu³⁹¹.

Jistebnický soud poslal výsledky svého šetření apelačnímu soudu do Prahy, který měl vynést rozsudek, který vycházel z platného trestního zákoníku Josefa I. Bylo rozhodnuto, aby byl Polákův případ znovu prošetřen u soudu první instance, který měl řádně zjistit, zda starý pastýř uzavřel formální smlouvu s ďáblem. Dále měli vyšetřit, kdo ho naučil čarovat a zda do svého umění zasvětil ženu a děti. Krom toho měl být obviněný vyšetřen krajským fyzikem, kvůli *stigma diabolicum* na jeho těle. Ačkoliv se jeho spojení s ďáblem neprokázalo, byl odsouzen k trestu smrti stětí mečem. Vzápětí však apelace, v důsledku vysokého věku obviněného a s ohledem na předešlou dobrou pověst jeho rodiny, změnila na Polákovu žádost dosavadní trest na pět let nucených prací³⁹².

Spisový materiál a návrh rozsudku byl odeslán k nejvyššímu česko-rakouskému soudu do Vídně, který rozhodl o snížení trestu na tři roky nucených prací a v červnu 1756 předložil, v souladu s platným nařízením, celý případ ke konečnému rozhodnutí císařovně Marii Terezii.

³⁹¹ R. HORNA, *Marie Terezie*, s. 9 - 13; B. ŠINDELÁŘ, *Konec „honů na čarodějnice“*, s. 93 - 94

³⁹² Tamtéž, s. 94

Panovnice však s rozhodnutím soudní instance nesouhlasila a 12. července 1756 vydala své rozhodnutí. Na procesu s Polákem podle panovnice nebylo nic nadpřirozeného a jednalo se zde o pověřivost a prostoduchost. Pobouřilo jí především vyšetřování apelačního soudu, který nařídil hledat ďábelské stigma na těle obviněného, což považovala za ignoranci, neboť tato znamení podle panovnice neexistovala. Protože neexistují ani kouzla a zaříkadla, nařídila císařovna, aby byl pastýř zcela osvobozen a pokud bude třeba, měl být vyšetřen v ústavu pro choromyslné³⁹³.

Zároveň s tím Marie Terezie nařídila, že žádný soud, od partikulárních až po ty nejvyšší, v jejích dědičných zemích nesmí napříště zahájit soudní proces pro čarodějnictví. O všech případných podezření v těchto záležitostech si panovnice vyhrazovala výhradní právo konečného rozhodnutí. Nejvyšší soud ve Vídni byl však tímto nařízením dotčen a hájil se tím, že Poláka odsoudil zcela v regulích platného práva a v souladu s převládajícími názory teologů. V úvodu svého rozhodnutí ze dne 30. července 1756 císařovna zdůraznila, že „*čarodějnice nalezneme pouze tam, kde vládne nevědomost*“³⁹⁴. I přes toto své přesvědčení vzala na vědomí argumentaci vídeňského nejvyššího soudu a stanovila Janu Polákovi trest na dva roky nucených prací, neboť využil pověr k poškození majetku svých sousedů.

V důsledku Polákova případu se panovnice rozhodla vydat koncem července 1756 směrnicí, která by řešila přesný postup soudních instancí při případných budoucích vyšetřováních případů čarodějnictví a podobných deliktů. Směrnice, která vyšla už 6. srpna 1756, stanovovala, že osoby obviněné z užití čar a kouzel budou sice vzaty do vazby a postaveny před soud, jejich výslech však bude bez použití tortury a bez vynesení rozsudku³⁹⁵. Příslušná akta případu měla být odeslána soudy první instance nadřízenému soudu, který je měl doplnit vlastním dobrozdáním a odeslat nejvyššímu česko-rakouskému soudu ve Vídni, který měl rozhodnout o rozsudku³⁹⁶.

Současně s vydáním směrnice napsala Marie Terezie zvláštní dopisy olomouckému biskupu kardinálu Troyerovi a pražskému arcibiskupu Manderscheidovi, které informovala o nových opatřeních ohledně obvinění z čarodějnictví a dalších pověr. Žádala je, ať nabádají a

³⁹³ Podobně zakročila panovnice v případě Magdaleny Logomerové z královského svobodného města Křiževce v Chorvatsku, která byla roku 1758 odsouzena za moření dobytka k utěti ruky a upálení. Marie Terezie po posouzení případu nařídila její propuštění. Na místo poslala svého lékaře van Swietena, který měl případ posoudit a vyslechnout nebohou ženu, která se po tortuře zotavovala v nemocnici. V nařízení o propuštění Logomerové Marie Terezie zdůraznila, že „*čarodějnice kralují pouze tam, kde je králem nevědomost*“. R. HORNA, *Marie Terezie*, s. 9 – 13, srov. Kočí, *Čarodějnické procesy*, s. 154 - 155

³⁹⁴ B. ŠINDELÁŘ, *Konec „honu na čarodějnice“*, s. 95

³⁹⁵ Dne 6. srpna 1756 vydala císařovna taktéž zvláštní reskript proti exorcismu, v níž také apelovala na duchovní, aby přispěli k odstranění této pověry. R. HORNA, *Marie Terezie*, s. 7

³⁹⁶ B. ŠINDELÁŘ, *Konec „honu na čarodějnice“*, s. 93 – 96, srov. R. HORNA, *Marie Terezie*, s. 6 - 8

vedou podřízené duchovenstvo k tomu, aby působili na své farníky výchovně ohledně existence kouzel a dalších pověr³⁹⁷.

4. 3. 2. *Constitutio Criminalis Theresiana a artikul o čarodějnictví*

Všechna tato opatření znamenala prakticky konec procesů s obviněnými z čarodějnictví³⁹⁸. Případ starého pastevce Poláka byl posledním případem tohoto typu v Čechách. Na Moravě a ve Slezsku došlo k obvinění z čarodějnictví naposledy už roku 1755. Přes všechny tyto osvícenské snahy císařovny³⁹⁹ přetrvávala víra v nadpřirozené a ďábelské jevy nejen mezi prostým lidem, ale i mezi teology a dokonce i právně vzdělanými osobami.

Tato konzervativnost se plně projevila v práci vídeňské dvorské komise vytvořené z příkazu císařovny roku 1753, která měla za úkol reformovat a modernizovat trestní právo v habsburské monarchii. Jejich vliv byl natolik silný, že i přes obecně známý názor panovnice, která odmítala tolerovat víru v čarodějnice a jiných bludů, prosadily do nově vznikajícího trestního zákoníku ustanovení týkající se vedení trestního stíhání pro zločin čarodějnictví, která vycházela ze zákoníku Josefa I⁴⁰⁰.

Ačkoliv členové kompilační komise, jíž předsedal vicepresident nejvyššího soudu hrabě Michael Jan Althan, připouštěli, že většina procesů s domnělými čarodějnicemi je vykonstruovaná, přesto určité procento případů se podle nich konalo oprávněně. Na základě tohoto faktoru a s ohledem na určité autority, které bylo třeba respektovat, především šlo o hrdelní řády *Carolina*, *Ferdinandea* a *Josephina*, pokládali členové komise za důležité vložit do nového zákoníku i artikul o přesném vymezení deliktu čarodějnictví⁴⁰¹.

Po sedmileté práci předložila komise dne 15. července 1766 „*Artikul o kouzelnictví, čarodějnictví, věšteství a podobných věcech*“, který obsahoval šestnáct paragrafů, panovnici ke schválení, což Marie Terezie učinila a dokonce nařídila tento separátní artikul publikovat patentem z 5. listopadu 1766, který platil pro všechny dědičné země Habsburků. Tento dílčí zákoník sice v definici čarodějnictví z velké části vycházel z Josephiny, avšak praktické

³⁹⁷ Tamtéž, s. 7

³⁹⁸ Poslední známý čarodějnický proces, který skončil smrtí obviněného, se uskutečnil roku 1749 v jihočeském poddanském městě Milevsku, kde byl pro čarodějnictví odsouzen k trestu smrti stětím a následným upálením Jakub Trávníček ze vsi Týnice. Petr KREUZ, *Poznámky k problematice pramenné základny*, s. 112

³⁹⁹ Dne 6. června 1759 vydala panovnice další reskript, ve kterém nařizovala, aby nikdo z obviněných pro čarodějnictví nebyl vyslýchán pomocí tortury. Dále požadovala, aby byl každý případ podezření z čarodějnictví předložen zemským úřadům, které ho měly prozkoumat a vynést rozhodnutí. R. HORNA, *Marie Terezie*, s. 8

⁴⁰⁰ Někteří historici, například Bedřich Šindelář, se domnívají, že po smrti svého manžela Františka Štěpána se Marie Terezie stala konzervativnější a tudíž přístupnější těm politickým kruhům ve své blízkosti, které zastávaly tradiční hodnoty. B. ŠINDELÁŘ, *Konec „honu na čarodějnice“*, s. 98

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 98

předpisy o procesním řízení zabráňovaly jeho zneužití a zamezovaly tak odsouzení nevinných lidí⁴⁰². Domnívám se, že právě tento faktor, který prakticky znemožnil vedení soudního stíhání proti obviněným z čarodějnictví, vedl Marii Terezii k tomu, že tento dílčí zákoník schválila, ačkoliv samu existenci čarodějnic odmítala⁴⁰³.

Paragraf číslo jedna tohoto artikulu uznával reálnou existenci čarodějnictví a předkládal definici tohoto zločinu, se zdá z hlediska veřejně prezentovaných názorů panovnice jako paradox. Říká se v něm: *Skrze cżarodejnicstwi, cżernoknężnicstwi, kauzelnicstwi, a podobný obyčejně takowý zloskutek se rozumí, když kdo s diáblem zacházení, a společnost míti s ním we weyskovný, aneb tajný záwazek wejiti, a s takowau zjednanou pomocy diábla rozličné nad lidskau moc, a sílu se wztahující věci, bez, aneb s cyzým sskozenim tropiti, a tak zjačené nesslechetnosti provozovati sobě osobuje*“⁴⁰⁴.

Druhý paragraf vyjmenovával podle působení kategorie osob věnujících se této neřesti. Rozčleňoval je na: „*duchu zaklinačowé, diábla pudičowe, pověrečni žehnáwači, hadači, čarodějné báby, můry, a tak dále*“⁴⁰⁵, kteří činí s ďáblou pomoci věci, jež jsou v rozporu s přírodními zákony.

V pořadí třetí paragraf poukazoval na skutečnost, že v předešlých letech se čarodějnická pověra, kterou šířili nevzdělaní, omezení a pověrčiví lidé, překročila všechny meze. To zapříčinilo, že mnohdy společnost nedokázala rozumně hodnotit přirozené přírodní jevy, jako bouřky či nemoci lidí a zvířat, a za vším viděla působení ďábla a jeho služebníků. Díky tomu, že tyto představy byly vštěpovány v různých strašidelných příbězích lidem už od dětství, se tyto bludy mohly udržet při životě tolik generací⁴⁰⁶.

Jak se má přistupovat k samotnému obvinění z čarodějnictví, uváděl paragraf číslo čtyři. Obvinění se už neměla opírat o pouhé oznámení a podezření z čarodějnictví, ale měly být hledány skutečné důkazy. K prošetřování případu se mělo přistupovat rozumě a bez předsudků. Při vyšetřování měl soudce zjistit, zda obviněná osoba „čarovala“ za podvodným účelem či je duševně nemocná anebo se skutečně úmyslně zřekla Boha a dala se do služeb ďábla. I v tomto případě se však mělo vyšetřit proč tak učinila. Zda k tomuto činu přistoupila z lehkovážnosti, z touhy se obohatit nebo někomu chtěla někomu ublížit. Teprve poté, co se

⁴⁰² Kočí, *Čarodějnické procesy*, s. 156

⁴⁰³ Tamtéž, s. 98 - 99

⁴⁰⁴ *Constitutio Criminalis Theresiana, aneb Římské Císařské v Uhřích a Čechách etc. etc. Královské Apoštolské Milosti Marie Terezie Arcí-kněžny Rakouské, etc.etc. hrdelní Právní řád. Ve Vídni u Jána Tomáše urozeného z Trattneru, Císařsko – Královského Dvorského Impresora. 1769* (<http://eod.vkol.cz/iii32047/> ; staženo dne 15. 5. 2012), s. 167

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 167

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 167

prokáže, že jde o činy nepřirozené, může být jako jejich původce označeno d'ábelské působení.

Důraz na rozlišení podvodného od pravého čarování je pak kladen i v pátém paragrafu. Měl být prošetřen celý dosavadní život obviněného a na základě lékařské prohlídky měl být zjištěn jeho fyzický i psychický stav.

Šestý paragraf zakazoval řádu praktik běžně užívaných při vyslýchání čarodějníků, které však sami o sobě do jisté míry obsahovaly pověrečné a magické prvky: „*My ale saudcům tímto přisně zapowídáme, a chceme, že oni we wyssetřowani tohoto zloskutkuod nejistých a oklamných wizwidadných prostředku (jako jest hledání d'ábelského aneb čarodějnického znamení, a za tau příčinau spatřowani a hledání w tajných místech, aneb ostríhání jsau po celým těle, aneb dodání nápoje, aneb mazání s wsselikými mastmi k důmělému rozmazání od diábla způsobeného zatwrzení, aneb zbraňowání, aby w cžárách podezřelý na zelený trawník wstaupiti nemohl, aneb skaumání skrze studenau wodau, a co wie podobných ničetných, a dílem samo w sobě powěrečných w cžárách stříčných prostředku předessle w zwiku býti mohlo) owssem pod syc k obáwání majícím neyostřejssym rázněním zdržeti se mají*“⁴⁰⁷.

Jelikož docházelo ve vyšetřování čarodějnictví často k vážným pochybením, sedmý paragraf opět zdůrazňoval dřívější ustanovení, že panovník má v těchto případech hlavní rozhodnutí. Soudy první instance proto mají povoleno pouze vyšetřování a veškeré sepsané materiály mají povinnost předložit nejvyššímu soudu, který je se svým dobrozdáním předloží králi.

Kdy má být zahájeno soudní vyšetřování proti podezřelému z čarodějnictví, určoval osmý paragraf. Rozhodujícím důvodem bylo, když se jedinec prokazatelně dopustil kouzel a udával věrohodně jiné lidi jako své spoluvíníky nebo pomocníky. Dalším pohnutkou k zatčení bylo prokázání, že dotyčný úmyslně škodil lidem a dobytku zakázanými kouzly či jedem. Důvodem pro zatčení mohlo být i obvinění od osoby těšící se dobré pověsti, která označila někoho jako původce čar⁴⁰⁸.

Devátý paragraf se týkal průběhu zatčení podezřelého z čarodějnictví. Podle něho mohl vyšetřovatel provést po zatčení osobní i domovní prohlídku, aby zjistit, zda obviněný někde neukrývá jed, lidské kosti, propíchané svaté obrázky, knížky kouzel či smlouvu s d'áblem a podobně.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 169

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 169

V desátém paragrafu se u obviněných dovolovalo použít při výslechu tortury. Ale i zde bylo přísné vymezení, kdy jí bylo možno užít, což svědčí o snaze zamezit předešlým excesům. Vyslýchat pomocí mučení bylo možné jen u jedince, který se dopustil za použití kouzel velkých škod na zdraví a majetku, či spáchal čin, za který se ukládal trest smrti. V případech, kdy šlo o zdánlivá kouzla nebo nedošlo ke způsobení škod, nesměli soudci tento způsob vyšetřování uplatnit a museli se obrátit dle paragrafu sedm na vyšší soudní instanci.

V dalším paragrafu byly formulovány otázky, které měly být kladeny obviněnému při výslechu. Zároveň je zde i návod pro vyslýchající jak si počínat při výslechu s pomatenými a nepřičetnými osobami, aby mohl přibližně diagnostikovat stupeň jejich přičetnosti.

Dvanáctý paragraf ustanovoval výši a druh trestů ukládaných za prokázání viny a to na základě rozlišení čarodějníků podle paragrafu čtyři. Na hrdle měly být potrestány ty osoby, které se ve spojení s podvodným čarováním dopustily dalších konkrétních zločinů, jako bylo zabití, travičství, žhářství a podobně. Jedinci, kteří sice kouzla používali, ale nezpůsobili žádnou fatální škodu, měli být odsouzeni jako podvodníci k tělesným trestům. Pokaždě by se takto provinil cizinec, měl být navíc vypovězen ze všech dědičných zemí monarchie. Lidé, u kterých byla prokázána duševní nemoc, měli být umístěni v blázinci či nemocnici. Ti, u nichž byl dokázán úmyslný příklon k čarodějnictví, avšak nebyly jim prokázány žádné škody, byli odsouzeni k přísným tělesným trestům. Jestliže ale došlo za pomoci kouzel ke škodám na zdraví a životě druhých, byla trestem smrt. Pokud se dotyčný navíc dopustil rouhačství, což znamená přiznání se k uzavření paktu s ďáblem, bylo trestem upálení odsouzeného. V závěru tohoto paragrafu je pak opětovně zdůrazněno, že závěrečné slovo je v těchto případech prokázaného čarodějnictví vyhrazeno panovníkovi⁴⁰⁹.

Třináctý a čtrnáctý paragraf vypočítával přitěžující a polehčující okolnosti, které mohly být vzaty v úvahu při vymezování trestu. Za přitěžující byla jmenována například zlomyslnost, dlouhodobé věnování neřesti čarodějnictví, způsobení nevratných škod či svedení dalších osob k tomuto zločinu. Za polehčující okolnost se uváděla včasná lítost a pokání, které předcházely samotnému udání.

Předposlední článek se týkal tradičních pověr rozšířených mezi prostým venkovským obyvatelstvem. Tyto bludy a různé pověrečné praktiky měly být zakázány a případně trestány, na což měla dohlížet vrchnost. Pokud by se prokázalo čarodějnictví a spojenectví s ďáblem, měl být obviněný předán příslušnému hrdelnímu soudu a rozsudek byl opět plně v rukou panovníka.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 170 - 171

Poslední šestnáctý paragraf artikulu se věnoval lidové víře v strašidla a duchy a zároveň i osobám předstírajícím posedlost zlým duchem. Tyto excesy byly považované za amorální a tudíž hodné vykořenění. Proto bylo nařízeno, aby každé zjevení údajných strašidel a posedlých bylo nahlášeno nejvyššímu soudnímu místu, které mělo nařídít vyšetřování na základě paragrafu sedm a dvanáct⁴¹⁰.

Tento „*artikul o kouzelnictví, čarodějnictví, věšectví a podobných věcech*“, který jsem výše stručně rozepsala, byl pak jako článek padesát osm vtělen beze změny do nového trestního zákoníku známého jako *Constitutio criminalis Theresiana*, který byl vyhlášen 31. prosince 1768. Díky několika aspektům, jakými bylo zachování deliktu čarodějnictví, užití tortury při výslechu či trest smrti, byl tento zákoník považován některými osvícenými současníky za nemoderní přežitek. Kritikem nového zkoníku byl i nejbližší rádce Marie Terezie ministr zahraničních věcí kníže Kounic, který jej považoval za zcela nevyhovující pro osvícenecké století a torturu považoval za „barbarský zvyk“⁴¹¹.

4. 3. 3. Diskuze mezi intelektuály na téma čarodějnictví

Diskuse o čarodějnictví neprobíhaly jen ve vysokých politických kruzích, ale i mezi intelektuály se konaly debaty na toto kontroverzní téma jako reakce na vydání tereziánského artikulu. Svě názory tvrdě obhajovali jak protivníci reálné existence čarodějnictví, tak i jejich zastánci.

Velký ohlas mezi učenici například vzbudil svým názorem kajetánský mnich Ferdinand Sterzinger, rodák z Tyrol, který krátce působil počátkem padesátých let v Praze a následně se usadil v bavorském Mnichově, kde na tamní univerzitě přednášel morálku a filozofii. Roku 1767 vydal tiskem svou přednášku z října předešlého roku, kterou prezentoval v bavorské akademii věd, pod názvem „*Betrügende Zauberkunst und träumende Hexerei*“. Ve svých názorech se opíral nejen o citáty z bible a církevních otců, ale velkou autoritou pro něj byly názory Francesca Scipiona Maffeie (1675 – 1755). Sterzinger se pokoušel vyvrátit nesmyslnost víry v čarodějnice a argumentoval například výroky z evangelií, z nichž podle něj jasně vyplývá nereálnost uzavírání smluv s ďáblem. Zesměšňoval možnost čarodějnic létat na sabaty vzduchem a působení masť z různých bylin vysvětloval z medicínského hlediska jako halucinogenní. Stejně tak vyvracel reálnost působení čarodějnic na přírodní procesy, jako jsou bouřky, krupobití či vichřice, nebo jejich možnost ovlivňovat lidské zdraví.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 172 - 173

⁴¹¹ B. ŠINDELÁŘ, *Hon na čarodějnice*, s. 217

Dle jeho názoru se vše dalo přirozeně vysvětlit a víra v čarodějnice odpírala zdravému lidskému rozumu⁴¹².

Reakcí na tuto přednášku, ať už kladných či záporných, bylo mnoho. Odezvou na vydání tohoto díla, byl původně anonymní spis augustiánského mnicha a mnichovského profesora teologie Agnella Märze, který se pokoušel Sterzingovi oponovat. I on se opíral o bibli a církevní autority a pomocí citací z nich poukazoval na možnost skutečného působení čarodějnic⁴¹³.

Ve vídeňském prostředí bylo ohlasem osvícenské kritiky na toto téma dílo známého profesora církevního a světského práva Pavla Josefa rytíře Rieggera (1705 – 1773) vydané pod názvem „*Dissertatio de magia*“ roku 1773. Ve svém spisu se rozhořčeně vyjadřoval nejen proti pronásledování čarodějnic a existenci paktu s ďáblem, ale argumentoval i proti reálnosti exorcismu. Jeho názory byly akceptovány i u dvora a zřejmě měly i určitý vliv na samotnou panovnici⁴¹⁴.

Další důležitá kritika ohledně Theresiany se týkala užívání tortury při vyslýchání u hrdelních soudů. Jak už jsem se zmínila výše, byl mezi prvními kritiky hrabě Kounic. Další důležitou politickou osobností, která tuto výslechovou praxi pranýřovala, byl Josef Sonnenfels (1732/1733 – 1817), moravský rodák, který proslul jako zastánce reform v oblasti soudnictví, policie a finanční sféry. Své názory vyjádřil ve spise „*Über die Abschaffung der Tortur*“ vydaném ve švýcarském Curychu roku 1775. Autor ve svém díle především upozorňoval na nebezpečí plynoucí z praxe užívání útrpného práva při výslechu, neboť prokazatelně docházelo k nepravdivým výpovědím z důvodu strachu a bolesti vyslýcháného. Ve Vídni proti němu stála silná skupina odpůrců, kteří žádali, aby s ním bylo zavedeno disciplinární jednání, neboť vydáním spisu se dopustil porušení služebního tajemství. Obviňovali ho totiž, že jeho dílo, vytištěné ve Švýcarsku, je vlastně přepisem jeho dobrozdání, které vyhotovil ve věci tortury na žádost císařovny. Sonnenfels se tomuto napadení bránil argumentem, že jeho spis vyšel v zahraničí bez jeho svolení, čemuž jeho nadřízení uvěřili, a tudíž se mu dostalo pouhého pokárání a jeho spis byl oficiálně v Rakousku zakázán⁴¹⁵.

Tato represe však nezabránila další diskusi o užívání mučení při výsleších. Soudní experti z různých částí monarchie postupně k této problematice vypracovali posudky, v nichž se vyjadřovali proti užívání tortury v soudní praxi. Po té, co některé sousední země, jako

⁴¹² B. ŠINDELÁŘ, Hon na čarodějnice, s. 162 - 167

⁴¹³ Tamtéž, s. 165

⁴¹⁴ B. ŠINDELÁŘ, Konec „honů na čarodějnice“, s. 104

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 105

Bádensko roku 1767, Meklenbursko roku 1769 a především pak Prusko a to už roku 1754, tuto praxi zrušily, vzala Marie Terezie argumenty odpůrců na vědomí a dne 1. ledna 1776 torturu oficiálně zrušila⁴¹⁶.

V habsburské monarchii se díky zásahům císařovny Marie Terezie od konce padesátých let osmnáctého století žádné procesy s obviněnými se zločinu čarodějnictví nekonaly, což můžeme považovat za velký úspěch, neboť v některých zemích sousedících s habsburským soustátím nadále docházelo k souzení čarodějnic, které končilo při uznání viny usmrčením odsouzeného. V některých částech Polska, Německa, Švýcarska a v severní Itálii probíhaly v druhé polovině osmnáctého století dál soudy s jedinci obviněnými z čarodějnictví. Tak například roku 1775 byla v bavorském městečku Kemten popravena pro tento „zločin“ Anna Marie Schwäglová a roku 1782 byla poslední švýcarskou obětí této pověry Anna Göldiová⁴¹⁷.

Za pomyslný definitivní konec tohoto fenoménu v habsburském soustátí můžeme označit trestní zákoník císaře Josefa II. (1741 – 1790) vydaný roku 1787. V tomto novém trestně-právním počínu radikálně osvícených vzdělavců už nebylo místo pro akceptování reálnosti existence čarodějnic, a proto byl artikl o čarodějnictví ze zákoníku vypuštěn navždy⁴¹⁸.

⁴¹⁶ Habsburské země ale rozhodně nepatřily mezi opozdilce v této modernizaci trestně- právních záležitostí. Země jako Francie, Rusko, Bavorsko se k tomuto kroku odhodlaly mnohem později a to na konci 18. století nebo až na počátku století devatenáctého. Tamtéž s. 105 - 106

⁴¹⁷ P. KREUZ, *Čarodějnické procesy*, s. 21

⁴¹⁸ J. FANCEK, *K vývoji hrdelního soudnictví v Čechách*, s. 18

ZÁVĚR

Už od středověku nacházíme v pramenech českého původu roztroušené zmínky o negativním postoji křesťanské církve k užívání rozmanitých magických praktik, které i přes vytrvalé zákazy nadále přežívaly mezi lidmi napříč všemi sociálními skupinami. V Českém království bylo stíhání osob praktikujících kouzla zpravidla pouze ojedinělou záležitostí a z hlediska raně novověké trestněprávní agendy tvořily tyto případy pouze nepatrné procento. Před soudem většinou stanuli pouze jednotlivci, kteří se často dopustili dalšího zločinu, a nařčení z praktikování čar bývalo pouze sekundárním obviněním. Soudní akta ukazují, že nejčastěji se obvinění z páchání škodlivých čar objevovalo v souvislosti s travičstvím, infanticidou a krádežemi a tento fakt reflektovala i Koldínova *Práva městská*, která jako první právní pramen české provenience přesně vymezila zločin čarodějnictví a tresty za ně udílené.

Počet potrestaných a popravených údajných čarodějnic a čarodějníků nepřesáhl v období od pozdního středověku až do první poloviny 18. století šest set osob. Tento číselný údaj je do jisté míry nadsazený a počítá s určitým procentem procesů, u kterých postrádáme rozsudky nad obviněnými nebo nejsme o některých soudních procesech vůbec pramenně informováni⁴¹⁹. Nejvíce obětí si však vyžádalo pronásledování čarodějnic ve slezských knížectvích náležejících ke Koruně a na severní Moravě v průběhu druhé poloviny 17. století, kde se počty obětí udávají v desítkách a stovkách. V těchto honech se již plně etabloval koncept zločinu čarodějnictví tak, jak se prosazoval v sousedních zemích od konce 15. století, kdy se účast na sabatu a pakt s ďáblem staly hlavními body obžaloby.

Důvodem, proč v českých zemích došlo k masovému pronásledování o téměř 50 a více let později oproti jiným říšským územím, byl především stávající soudní systém u městských soudů, kde až do počátku 17. století převažoval akuzační proces. Forma tohoto soudního přelíčení dávala obviněným možnost se hájit a povolát na svou obranu svědky, kteří by ručili za dobrou pověst souzené osoby. Svou roli zde hrála i politická a náboženská situace v zemi, kdy byla až do politického převratu roku 1618 udržována křehká rovnováha mezi katolíky a protestanty a země byla ušetřena bratrovražedných válek mezi těmito frakcemi. Stejně tak České království nepostihly žádné fatální epidemie a přírodní katastrofy, které by způsobily zničení úrody a následné hladomory. Teprve třicetiletá válka a její devastující účinky, epidemie moru v 17. století, stejně tak konec tolerance nekatolických náboženství přinesly příhodné podmínky pro vypuknutí procesů v oblastech, kde se vyskytlo několik

⁴¹⁹ P. KREUTZ, *Čarodějnické procesy a právo*, s. 30

těchto faktorů současně, a čarodějnické procesy se tak staly určitou ventilací frustrace tehdejší společnosti. Podobně i aplikování inkvizičního procesu při soudních jednáních mělo za následek vzrůst počtu odsouzených osob, neboť běžnou součástí výsledků byl nátlak na jmenování dalších pachatelů. Nezodpovězenou otázkou zatím zůstává znalost evropské démonologické literatury a její vliv na čarodějnické procesy probíhající v českých zemích, neboť jejich recepci se zatím nedostalo dostatečného badatelského zájmu⁴²⁰.

Procesy ve Velkých Losínách zažehl pokus o ukradení hostie starou vernířovickou žebračkou Marinou Schuchin o Velikonocích roku 1678. Tento zločin nebyl neobvyklý a magická moc hostie byla ve společnosti všeobecně známá. A ačkoliv tresty za její zneužití bývaly fatální, lidé neváhali riskovat své životy, aby ji získaly. Čarodějnické procesy byly mnohdy vyvolané právě takovýmto impulsem. Už první výsledky obviněných žen obsahovaly přiznání k účasti na sabatech a paktu s ďáblem, což dokazuje, nakolik se povědomí o těchto základních prvcích zločinu čarodějnictví ve společnosti rozšířilo. Požadavky soudce Jindřich Františka Bobliga z Edelstadtu, aby obvinění udávali další a další osoby, mělo za následek rozšíření procesů i do blízkého poddanského města Šumperk.

Díky literárnímu a filmovému zpracování⁴²¹ tohoto tématu se nejznámější obětí těchto procesů stal šumperský děkan Kryštof Alois Lautner, který se stal symbolem odporu proti tmářství. Doložených obětí losinských a šumperských procesů bylo celkem osmdesát jedna, přičemž mezi odsouzenými převládaly ženy. Co se týče sociálního rozvrstvení, mezi popravenými byli zastoupeni jak chudí tak i osoby, které stály na společenském žebříčku poměrně vysoko, což je případ i barvíře Kašpara Satlera a jeho rodiny, kterého od trestu smrti neuchránila ani ta skutečnost, že jedno období zastával funkci šumperského purkrabího. Souzení čarodějníků a čarodějnic pokračovalo až do roku 1696, kdy je bratři Maxmilián František a Jan Jáchym ze Žerotínové a následně i kníže Karel Lichtenštejn pro celkovou finanční náročnost a hospodářské škody ukončili.

Hlavními postavami v těchto procesech nebyli obvinění, ale sama postava soudce. Boblig je velmi komplikovanou a zatracovanou osobností našich dějin. Poprvé se vynořuje z pramenů během padesátých let, kdy se účastnil coby soudce slezských čarodějnických procesů a po ukončení procesů v Šumperku zase z pramenů nenávratně mizí. Z dnešního

⁴²⁰ P. KREUZ, *Poznámky k problematice*, s. 95

⁴²¹ V roce 1963 vyšel román *Kladivo na čarodějnice*, jehož autorem byl Václav Kaplický. Na základě konzultací s několika historiky - Františkem Spurným, Františkem Hekelem, Václavem Medkem a Vítězslavem Zemanem vzniklo velmi zpracované a historii věrné dílo, v němž bylo hlavním tématem střetnutí šumperského děkana Lautnera se soudcem Bobligem. Toto literární dílo inspirovalo i natočení filmu stejného názvu, jehož scénáristou i režisérem byl Otakar Vávra. Zuzana HARAŠTOVÁ, *Nad severomoravskými čarodějnickými procesy*, Olomoucký archivní sborník, Olomouc 2010, s. 132 - 142

hlediska, především pod dojmem literární a filmové imaginace, se nám jeví tento muž jako sadistická zrůda, libující si v utrpení lidí, především žen, která se na procesech chtěla především obohatit. Pravda, ani někteří ze současníků, především těch, kteří s ním měli nějaké spory, jej neviděla v příznivém světle. Nemíním zde jeho osobu hájit, avšak podle mého názoru byl „*dítětem své doby*“ a bylo pro něj přirozené věřit v moc čarodějnic. Valnou většinu svého života strávil v prostředí, kde se o vině čarodějnic neváhalo a nediskutovalo. Proto využíval všech zákonem daných prostředků, které měl k dispozici, aby tento zločin potřel. O jeho osobě nikdo z těch, kteří jej postavili do čela vyšetřovacích komis, nepochyboval a po mnoho let mu byla dávana jejich důvěra. I obviňování Bobliga ze snah se na procesech obohatit patří spíše mezi fikce, než mezi reálně doložené skutečnosti. Placen byl pouze za ty dny, kdy zasedal soud a většinu svého života dál trávil v Olomouci a nikde v pramenech se neobjevuje doklad, že by se vědomě obohacoval na úkor odsouzených⁴²².

Losinskými a šumperskými čarodějnickými procesy definitivně končí doba hromadného souzení osob obviněných z čarodějnictví. Opět docházelo pouze k ojedinělým procesům, kdy byli pro své zločiny souzeni pouze jednotlivci a tresty většinou nebyly fatální. Oproti předešlým letem však narůstalo procento odsouzených mužů⁴²³. Jejich provinění se zpravidla týkala hospodářských zvířat, kterým se prostřednictvím magie snažily ublížit.

Skutečný konec procesů s čarodějnicemi v českých zemích a dědičných rakouských zemích přichází v polovině 18. století, kdy panovnice Marie Terezie vydala nařízení, která jí opravňovala mít rozhodující slovo v případech, kde se objevovalo nařčení z praktikování kouzel či v nich hrály nějakou úlohu nadpřirozené síly. Delikt čarodějnictví byl však nadále zakotven v novém trestním zákoníku vyhlášeném na konci toku 1768. Tento stav trval až do roku 1787, kdy císař Josef II. vydal pod vlivem osvětlených myšlenek nový trestní zákoník, ve kterém již zločin čarodějnictví nenalezneme, neboť byl považován jako přežitek dřívější nevědomosti a tmářství.

⁴²² V. ŠTĚPÁN, *K životopisu inkvizitora J. F. Bobliga*, SM 26, 1973 52 - 54

⁴²³ Ve dnech 26. – 28. února 2009 se ve Stuttgartu-Hohenheimu konalo mezinárodní sympózium „Männer, Magie und Hexenverfolgung“, které organizovalo Sdružení pro interdisciplinární výzkum čarodějnictví (Arbeitskreis interdisziplinäre Hexenforschung – AKIH). Jürgen Michael Schmidt z univerzity v Tübingenu uvedl, že odhad podílu mužů v celkovém počtu obětí evropských čarodějnických procesů se podle posledních výzkumných závěrů pohybuje mezi 20 – 25%, přičemž v některých oblastech byl podíl mužských obětí až 50%. Petr KREUZ, *Konference o úloze mužů v čarodějnických procesech*, ČČH 107, 2009, s. 933 – 935

PRAMENY A LITERATURA

ARCHIVNÍ PRAMENY

Zemský archiv Opava – pracoviště Olomouc

Fond Rodinný archiv Žerotín - Bludov:

Karton 49: XIV. 1, XIV. 4

Karton 50: XIV. 8

Karton 51: XIV. 9, XIV. 10, XIV. 11

Karton 52: XIV. 14, XIV. 15, XIV. 16, XIV. 17

Karton 53: XIV. 20, XIV. 21, XIV. 22, XIV. 25

Karton 54: XIV. 26, XIV. 27, XIV. 28

Karton 55: XIV. 29

Karton 56: XIV. 32, XIV. 34, XIV. 35

VYDANÉ PRAMENY A EDICE

Constitutio Criminalis Theresiana, aneb Římské Císařské v Uhřích a Čechách etc. etc. Královské Apoštolské Milosti Marie Terezie Arcí-kněžny Rakouské, etc.etc. hrdelní Právní řád. Ve Vídni u Jána Tomáše urozeného z Trattner, Císařsko – Královského Dvorského Impresora. 1769 (<http://eod.vkol.cz/iii32047/> ; staženo dne 15. 5. 2012)

INSTITORIS, Jindřich, *Kladivo na čarodějnice. Malleus maleficarum.* ed. Jitka Lenková, Praha 2006

z KOLDÍNA, Pavel Kristián, *Práva městská Království Českého a Markrabství Moravského,* ed. Josef Jireček, Praha 1876

KOSMAS, *Kronika Čechů.* ed. Karel Hrdina, Praha 1975

LITERATURA

BEHRINGER, Wolfgang, „*Germania, matka tolika čarodějnic*“. *Uprostřed perzekucí.* in. *Magie a čarodějnictví v Evropě,* ed. Robert Muchembled Praha 1997, s. 51 – 84

BEZDĚČKA, Josef, *Acta inquisitionalia contra M. Spurnin (1732). Výslech Marie Spurné podezřelé z čarodějnictví na Litovelsku,* VVM 2, 1992, s. 209 – 216

- BOMBERA, Jan, *Posmrtná magie na Libavsku*, in. *Z doby prvních letů na koštěti*, red. Josef Bezděčka, Rudolf Zuber a Jan Bombera, Moravský Beroun 2000, s. 38 – 55
- CERMAN, Ivo, *Šlechtická kultura v 19. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011
- DELUMEAU, Jean, *Strach na západě ve 14. – 18. století. Obležená obec II.*, Praha 1999
- DINZELBACHER, Peter, *Světice nebo čarodějky? Osudy jiných žen ve středověku a novověku*, Praha 2003
- DOUŠOVÁ, Hana, *Kutnohorská čarodějnice v 16. století*, SVPUP, C 5, 1999, s. 115 - 125
- van DÜLMEN, Richard, *Divadlo hrůzy*, Praha 2001
- van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století). Náboženství, magie, osvěcenství*, Praha 2006
- DUBY, Georges, *Vznešené paní z 12. století III. Eva a kněží*, Brno 1999
- EVANS, R. J. W., *Vznik habsburské monarchie 1550 – 1700*, Praha 2003
- FRANCEK, Jindřich, *Čarodějnické příběhy*, Praha – Litomyšl 2005
- FRANCEK, Jindřich, *Velké dějiny zemí koruny české. Zločinnost a bezpráví*, Praha – Litomyšl 2011
- GINZBURG, Carlo, *Noční příběh. Sabat čarodějnic*, Praha 2003
- GRAUS, František, *Glosy. Hon na čarodějnice*, ČsČH 2, 1969, s. 190 - 195
- HIML, Pavel, *O „zločinu“ a vině v dějinách (17. a 18. století – věk netolerance, násilí a represe)*, ĎaS 2, 2002
- HARAŠTOVÁ, Zuzana, *Nad severomoravskými procesy s čarodějnicemi*, Vlastičdný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska 19, 2007, s. 132 – 143
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*. Praha 2008
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *K otázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách v 2. polovině 14. století*, ČsČH 2., 1976, s. 244 - 277
- HORNA, Richard, *Marie Terezie a procesy s čarodějnicemi*, Bratislava 1936
- HORNA, Richard, *Příspěvek k dějinám procesů s čarodějnicemi v západním Slovensku. Část I. Dva procesy s čarodějnicemi v Bratislavě na začátku XVII. století*, Bratislava 1928
- HORNA, Richard, *Zwei Hexenprozesse in Presburg des XVII. Jahrhunderts*, Bratislava 1933
- HRUBÝ, František, *Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu*, Praha 1917
- CHLÁDKOVÁ, Michaela, *O kunžateckém čarování*, Olomoucký archivní sborník 8, 2010, s. 274 - 277
- KAPRAS, Jan, *Dějiny státního zřízení. Díl 3., Doba pobělohorská. Část 2*, Praha 1920
- KELLY, Henry Ansgar, *Satan. Životopis*, Praha 2009

- KIECKHEFER, Richard, *Magie a čarodějnictví ve středověké Evropě*, in. *Magie a čarodějnictví v Evropě*, ed. Robert Muchembled, Praha 1997, s. 15 - 37
- KIECKHEFER, Richard, *Magie ve středověku*, Praha 2005
- KLABOUCH, Jiří, *Staré české soudnictví. Jak se dříve soudívalo*, Praha 1967
- KLANIEZAY, Gábor, *Pozdní hranice ve střední a východní Evropě*, in. *Magie a čarodějnictví v Evropě*, ed. Robert Muchembled, Praha 1997, s. 185 - 200
- KNOZ, Tomáš, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008
- KOČÍ, Josef, *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 17. století*, Praha 1973
- KOČÍ, Josef, *Čarodějnické procesy v době temna*, *ĎaS* 3, 1960, s. 39 – 41
- KOZÁK, Jaromír, *Dom Calmet a jeho pojednání o upírech*, Olomouc 2006
- KREUZ, Petr, *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělhorské*, in. *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. a 18. století (Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995)*, red. Jindřich Francek, Pardubice 1996, s. 63 – 97
- KREUZ, Petr, *Čarodějnické procesy a právo*, in. *Čarodějnické příběhy*, red. Jindřich Francek, Praha – Litomyšl 2005, s. 5 – 30
- KREUZ, Petr, *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*, *Právněhistorické studie* 34, 1997, s. 127- 153
- KREUZ, Petr, *Poznámky k problematice pramenné základny ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku*, *FHB* 25/1, 2010, s. 93 - 115
- KRUMPHANZLOVÁ, Zdeňka, *K otázce vampyrismu na slovanských pohřebištích*, *Památky archeologické* LII/2, 1961, s. 544 – 548
- KUBÍK, Hubert, *Moták z losinských a šumperských čarodějnických procesů*, *SM* 31, 1976, s. 54 – 55
- KVAPÍLÍKOVÁ, Andrea, *Losinsko-vízemberská větev rodu Žerotínů na Šumpersku v 16. – 20. století*, *Bakalářská práce*, Brno 2009
- LAMBRECHT, Karen, *Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in der schlesischen Teritorien*, Köln – Weimar – Wein 1995
- LEVACK, Brian P., *Čarodějnice*, in. *Barokní člověk a jeho svět*, ed. Rosario Villari, Praha 2004
- MAIELLO, Giuseppe, *Vampyrismus v kulturních dějinách Evropy*, Praha 2004

- MARTÍNEK, Branislav, *K otázce tzv. posmrtné magie na panství Velké Heraltice v 18. století*, Sborník Bruntálského muzea, 2001, s. 37 - 42
- MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995
- MALÝ, Karel, *Dějiny českého a československého práva*, Praha 2003
- MEDEK, Václav, „Čarodějnický děkan“ Kryštof Alois Lautner, SM 13, 1966, s. 9 – 18
- MEDEK, Václav, *Kterak rýmařovský farář Jan František Bapts uprchl ze spárů inkvizice*, SM 18, 1969, s. 56 - 58
- MONTER, William, *Rané pronásledování čarodějnictví ve Švýcarsku*. in. *Magie a Čarodějnictví v Evropě*, ed. Robert Muchembled Praha 1997, s. 41 – 49
- MRÁČEK, Pavel K., *Upalování čarodějnic a inkvizice. Mýtus a skutečnost*, Olomouc 2006
- MUCHEMBLED, Robert, *Dějiny d'ábla*, Praha 2008
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Revenantství v české lidové tradici jako obraz cizího, nepřátelského světa*, Studia mythologica slavica VIII, 2005, s. 115 – 136
- NEUBAUEROVÁ, Michaela - POLÁCH, Drahomír, *Zpráva o nevíře*, Šumperk 2010
- PATSCHOVSKÝ, Alexander, *Quellen zur Bömischen Inquisition im 14. Jahrhundert*, München 1985
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Lichtenštejnu – Castelcornu 1664 – 1695*, Olomouc 2001
- POLÁCH, Drahomír, *Osudy losinských paní v 16. a 17. století*, Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce č. 1., 1998, 35 - 40
- ROJČÍKOVÁ, Kamila, *Magické praktiky velkobítešských čarodějnic*, ZM 4, 2000, s. 149 – 154
- ROJČÍKOVÁ, Kamila, *Čarodějnické procesy na Moravě*, ČMM 120, 2001, s. 187 – 207
- ROJČÍKOVÁ, Kamila, *Případ Tomáše Chvátala z Vevčic, podezřelého z čarodějnictví*, JM 39, 2000, s. 254 – 256
- ROJČÍKOVÁ Kamila, *Čarodějnický proces ve Znojmě v roce 1633*, JM 40, 2001, s. 280 – 283
- SEHNAL, Jiří, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka*, ČMM 119, 2000, s. 367 - 389
- SLEZÁKOVÁ, Monika, *Vampyrismus a jeho projevy na severní Moravě a ve Slezsku v 17. a 18. století*, Bakalářská práce, Brno 2011
- SPURNÝ, František, „Čarodějnický děkan“ Kryštof Alois Lautner, Vlastivědné zajímavosti 212, Olomouc 1985

- SPURNÝ, František, *Vyvrcholení čarodějnických procesů v 17. století a jejich právní aspekty*, Zpravodaj 35, Ostrava 1988, s. 1 – 6
- SPURNÝ, František, *Čarodějnické procesy 16. a 17. století a jejich právní aspekty*, in. Hrdelní soudnictví českých zemí 16. a 18. století (Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995), red. Jindřich Francek, Pardubice 1996, s. 133 – 139
- SPURNÝ, František – CEKOTA, Vojtěch – KOUŘIL, Miloš, *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, Šumperk 2000
- SVOBODOVÁ, Kamila, *Dva případy vampyrismu v Neplachově kronice*, in. Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, red. Tomáš Borovský, Libor Jan a Martin Wihoda, Brno 2003, s. 571 – 577
- ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16. – 17. století*, Praha 1986
- ŠINDELÁŘ, Bedřich, *K třídnímu pozadí severomoravských a slezských „honů na čarodějnice“*, ČMM, 1976, s. 265 – 283
- ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Západ a východ ve vztahu k masovému „honu na čarodějnice“ v Evropě*, SPFFBU, C 27, 1980, s. 77 – 88
- ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Čarodějnictví a jeho pronásledování u nás do r. 1526*, SPFFBU, C 28, 1981, s. 177 - 205
- ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Hon na čarodějnice v západní historiografii po druhé světové válce*, SPFFBU, C 20, 1973, s. 168 – 187
- ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Příspěvek k dějinám slezských procesů s čarodějnicemi se zvláštním zřetelem k procesům frývaldovským v letech 1651 – 1684*, Slezský sborník 44/4, 1946, s. 65 - 80
- ŠMAHEL, František, *Silnější než víra: Magie, pověry a kouzla husitského věku*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 1990, s. 31 - 51
- ŠTARHA, Ivan, *K vývoji hrdelního soudnictví na jižní Moravě*, in. Hrdelní soudnictví českých zemí 16. a 18. století (Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995), red. Jindřich Francek Pardubice 1996, s. 29 - 40
- ŠTĚPÁN, Václav, *K životopisu inkvizitora J. F. Bobliga*, SM 26, 1973, s. 52 - 54
- TOMÍČEK, David, *Víra, rozum a zkušenost v lidovém lékařství pozdně středověkých Čech*, Acta Universitatis Purkynianae 153, Ústí nad Labem 2009
- URBÁNEK, Rudolf, *České dějiny III. 3., Věk poděbradský III.*, Praha 1930
- VONDRÁČEK, Vladimír – HOLUB, František, *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*, Bratislava 1993

- VYSKOČIL, Jan Kapistran, *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, Praha 1947
- WOLLMAN, Frank, *Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské*, Národopisný Věstník Československý XIV., 1921a, s. 1 – 16
- WOLLMAN, Frank, *Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské*, Národopisný Věstník Československý XIV., 1921b, s. 1 – 57
- WOLLMAN, Frank, *Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské*, Národopisný Věstník Československý XV., 1922, s. 1 – 58
- WOLLMAN, Frank, *Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské*, Národopisný Věstník Československý XVI., 1923, s. 80 – 96
- WOLLMAN, Frank, *Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské*, Národopisný Věstník Československý XVIII., 1925, s. 133 – 156
- ZÍBRT, Čeněk, *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*, Praha 1995
- ZUBER, Rudolf, *Pověry, čarodějnické procesy, vampyrismus*, in. *Z dob prvních letů na koštěti*, red. Josef Bezděčka, Rudolf Zuber a Jan Bombera, Moravský Beroun 2000, s. 10 – 37
- ZUBER, Rudolf, *Osudy moravské církve v 18. století I.*, Olomouc 1987
- ZUBER, Rudolf, *Osudy moravské církve v 18. století II.*, Olomouc 2003
- ZUBER, Rudolf, *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*, Ostrava 1966
- ZUBER, Rudolf, *K čarodějnickým procesům ve Velkých Losínách*, SM 64, 1992, s. 60